

ODBRANA NEZAVISNOSTI

Zaoštravanje odnosa Zapada s Jugoslavijom raslo je s uobličavanjem blokovske podele sveta. Pristupanje KPJ novoj međunarodnoj organizaciji komunističkih i radničkih partija – Informbirou, odnosno Kominformu (Informacioni biro, Komunistički informacioni biro), protumačeno je na Zapadu kao poslednja potvrda da je Jugoslavija okrenula leđa samostalnosti, postala sovjetski „satelit“, integrisala se u komunistički svet pod vodstvom SSSR-a i prihvatila njegov „model“ društveno-ekonomskog i političkog sistema.

Informbiro je osnovan na sedmodnevnom savetovanju predstavnika komunističkih partija SSSR-a, Jugoslavije, Mađarske, Čehoslovačke, Poljske, Rumunije, Bugarske, Francuske i Italije, održanom septembra 1947. u Škljarskoj Porembi, pod Krakonošima, u zapadnoj Poljskoj.* KPJ su na Osnivačkom savetovanju Informacionog biroa nekih komunističkih i radničkih partija predstavljali Edvard Kardelj i Milovan Đilas, SKP (b) Andrej Zdanov i Georgije Maljenkov, BRP(k) Viko Červenkov i Vlado Pop-Tomov, KP Rumunije Georgiju Dež i Ana Pauker, Mađarsku komunističku partiju Mihalj Farkaš i Jožef Revaj, Poljsku radničku partiju Vladislav Gomulka i Hari Mine, KP Čehoslovačke Rudolf Slanski i Š. Baštovanski, KP Francuske Žak Diklo i Etjen Fažon, KP Italije Luiđi Longo i Eudenio Reale. Inicijativa za stvaranje ovog tela potekla je od SKP(b), odnosno „Dede“. Analiza Titovog (Valterovog) pisma „Dedi“ od 14. septembra 1947. jasno govori da jugoslovenski komunisti nisu bili u neposrednom toku saziva i pripreme ovog sastanka, jer traže da im se jave „bar osnovne tačke dnevnog reda konferencije u Varšavi“, radi „orijentacije i pripreme naših delegata“. Sovjetski odgovor nije mogao zadovoljiti Tita („Valtera“), jer je

* Kardelj u *Sećanjima* govori o Jelenjoj Gori, takođe mestu u masivu Krakonoša.

„Dedo“ odgovorio da će o pitanjima savetovanja odlučiti samo savetovanje, na kome će, „kako pretpostavljamo, svaka delegacija ispoljiti svoju inicijativu u postavljanju onih pitanja o kojima je neophodna razmena mišljenja“. Ostalo je zabeleženo da je generalni sekretar KPJ Josip Broz Tito prilikom svog boravka u Moskvi aprila 1945. pominjao osnivanje konsultativnog tela komunističkih partija za razmenu mišljenja i iskustava koja je doneo razvoj poslednjih godina, ali o tome nema nikakvog pisanog traga, ako izuzmemo pomenuti podatak u *Pregledu istorije SKJ* iz 1963. godine, koji nam izgleda dosta ubedljiv. Povezivanje komunističkih partija je u novoj situaciji dolazilo na dnevni red i u Staljinovom shvatanju, a i u Titovom, no s tim što motivi i zamišljena načela nisu bila istovetna. Do otvaranja arhiva u SSSR-u o ovom inicijalnom razmatranju pitanja nemoguće je ništa više i određenije reći. Ova ideja razmatrana je ponovo juna 1946. tokom boravka Josipa Broza Tita, Aleksandra Rankovića i Borisa Kidriča u Moskvi. Pod sovjetskim uticajem i na osnovu vlastitih rezervi, predstavnici KPJ su 1947. napadali parlamentarnu praksu KP Italije i KP Francuske i njihovih rukovodilaca Toljatija i Toreza, učesće italijanskih i francuskih komunista u vladama, popuštanja demohrišćanskim strujama i degolizmu, kao tendenciju revizije marksizma u međunarodnom komunističkom pokretu. Milovan Đilas je američku opasnost za savremeni svet označio kao veću od fašističke, a francuske komuniste kritikovao zbog raspuštanja i razoružanja snaga pokreta otpora. Za jugoslovenske prvake ponašanje francuskih i italijanskih prvaka je bilo ravno reviziji marksizma. Za slična skretanja CK SKP(b) napašće marta 1948. KPJ. Eudenio Reale, italijanski predstavnik na Osnivačkom sastanku Informbiroa u pomenutom izletištu i vazdušnoj banji na zapadu Poljske, piše o kritici Kardelja i Đilasa protiv KP Francuske i KP Italije, zbog reformizma, što je ogorčilo predstavnike ovih partija. Edvard Kardeli ne govori u svojim *Sećanjima* o ovoj kritici. Karakteristično je da je kritiku započeo Andrej Ždanov da bi joj se priključili i predstavnici KPJ. Ona je u celini otkrivala do kojeg stepena isključivosti idu kritičari, odbacujući i svaku pomisao o saradnji komunista i građanskih snaga. Ždanovu je uspelo da kritikom Kardelja i Đilasa produbi jaz nepoverenja između predstavnika KPJ i predstavnika zapadnih partija. Što je najvažnije, kritika je, pre nego je ovo telo i stvoreno, i to kao konsultativno, za razmenu

mišljenja, porekla njegov karakter, demonstrirajući pravo na kritiku partijske linije pojedinih partija. Gotovo da je anticipirana kritika SKP(b) nekoliko meseci kasnije.

Istorija Informbiroa (Kominforma) nije napisana, iako se u zapadnoj publicistici o njemu dosta fragmentarno pisalo. Sovjetske arhive, specijalno one CK SKP(b), više su nego zapečaćene za uvid i naučni rad. Sovjetski Savez je prošao dug put od vremena Lenjina i matroza Markova koji je bacio onu poznatu i privlačnu parolu da su dokumentacije dostupne svima na uvid, jer nema više tajne diplomatije, pa do vremena Mihaila Gorbačova, do kada one nisu bile pristupačne čak ni najpoverljivijim ljudima sovjetske politike i nauke. Glavni motivi Staljinovog odlučivanja za formiranje ove organizacije ipak se mogu dosta jasno sagledati. U jugoslovenskoj publicistici i istoriografiji vladajuća je teza da je Informbiro isključivo formiran radi stavljanja pod svoje KPJ i njenog rukovodstva, Tita, pre svega. Ova teza se oslanja na nekoliko bitnih činjenica. Najpre, na činjenicu da je Informbiro na dnevnom redu imao isključivo slučaj Jugoslavije. Drugo, da je Informbiro i raspušten 1956, posle Staljinove smrti i normalizacije odnosa između Jugoslavije i SSSR-a. Treće, da je KPJ originalnom revolucijom, samostalnim rukovodstvom, ugledom Tita u komunističkom svetu, čijem je uzdizanju doprineo i SSSR, u novoj situaciji posle završetka drugog svetskog rata izrazito smetala Staljinu. Trebalo je KPJ staviti pod svoju kontrolu i nivelisati sa ostalim partijama koje su na vlast došle isključivo zahvaljujući SSSR-u, pri čemu i ovde treba razlikovati one zemlje koje su imale pokrete otpora kao savezničke, od onih koje su njihovi građanski režimi preveli u front Osovine, da bi ga napustile u završnoj fazi drugog svetskog rata. Međutim, pomenuta namera Staljina nikako se ne može apsolutizovati i svesti isključivo na likvidaciju samostalnosti KPJ. Svet je ušao u hladni rat, podele suparničkih sila su već bile očigledne, postale praksa; na snazi su se nalazile Trumanova doktrina i Maršalov program, pa je integracijom komunističkih partija i zemalja kojima su one stajale na čelu trebalo odgovoriti faktičkom zapadnom savezu. Staljin je računao i da onemogućí autonomističke pojave u najvećim zapadnoevropskim komunističkim partijama. Primer KPJ, pri tome, mogao je biti zarazan i za njih, pa i za zemlje tzv. narodne demokratije. Obezbeđujući faktički stvaranje organizacije pod kontrolom najjače partije, SKP(b), Staljin je išao naruku i

težnjama rukovodstava ovih zemalja da ih zaštiti od rovarenja preostalih, dosta jakih, građanskih snaga protiv socijalističke perspektive razvitka. Za Staljina je bilo bitno da u zemljama koje su se nalazile u njegovoj orbiti obezbedi sovjetski uticaj posle potpisivanja mirovnih ugovora sa Mađarskom, Bugarskom i Rumunijom, što je onemogućavalo dalje zadržavanje sovjetskih trupa u tim zemljama.

Odgovor na Maršalov plan bilo je obrazovanje IB-a. Cilj je bilo fštavlj'anje komunističkih partija na Zapadu pod rukovodstvo SSSR-a u svojstvu organizatora štrajkova, sabotaza i uopšte akcija koje bi uticale na političku nestabilnost u ovim zemljama, izazvanu „ekonomskim haosom". Prema jednoj tezi trebalo je povećati troškove Maršalovog plana do te mere da on postane neprihvatljiv za Kongres SAD.

Informbiro je i u idejno-političkoj sferi predstavljao pokušaj Staljinovog centralizovanog odgovora na povezivanje zapadnih zemalja u prvoj fazi hladnog rata i polarizacije u međunarodnim odnosima. U ime „antiimperijalističkog jedinstva" privreda zemalja „narodne demokratije" mogla je lakše da se podređuje interesima obnove i naoružavanja „prve zemlje socijalizma", a komunističke partije Francuske i Italije usmeravaju na podrievanje Maršalovog plana u zapadnoevropskim zemljama. Zemlje „narodne demokratije" su ideološkom unifikacijom i organizacionim zbijanjem jače integrisane u sovjetski blok i izolovane od uticaja antikomunističke propagande druge strane. Staljin nije dozvolio prijem drugih zapadnoevropskih partija i KP Kine jer nije bio obuzet težnjom da stvori organizaciju koja bi se borila za „svetsku revoluciju", već specifičnijim i ograničenijim ciljevima, vezanim za slamanje nepokornosti i otpora u sopstvenom bloku i primenu organizovane opstrukcije protiv politike SAD u Italiji i Francuskoj. Stvaranjem Informbiroa Staljin je, nastavljajući da vodi globalnu politiku, radio na izdvajanju svog lagersa i na njegovoj izolaciji, što je pravdao i zaštitom od ideološke diverzije antagonističkog bloka. Napadajući Jugoslaviju, Staljin je računao na dominaciju staljinizma u Istočnoj Evropi i van nje, pri čemu su mu naruku išle najkonzervativnije snage na Zapadu, obuzete antikomunističkim predrasudama i američkom zaštitom demokratije. Istorija Informbiroa ipak pokazuje da je osnovni cilj koji je Staljin postavio stvaranjem ove organizacije bio slamanje Jugoslavije, jer Informbiro nije ni na čemu drugom radio.

Za razliku od Kominterne, ova organizacija nije imala svetski karakter. IB je bio isključivo evropska organizacija, ali ne i organizacija svih partija kontinenta. Manje partije iz zapadnih zemalja nisu bile članice organizacije. Grčka KP nije bila član IB-a, jer se smatralo da se Grčka ne nalazi u interesnoj sferi SSSR-a. Izuzetak je u tom smislu načinjen samo sa dve velike komunističke partije — francuskom i italijanskom — pošto su one u projekciji Staljinove politike imale značajnu ulogu u suprostavljanju američkih inicijativa u politici i ekonomiji Italije i Francuske, prihvatajući Maršalov program. KP Albanije nije pozvana kao mlada partija, tek osnovana, a smatralo se da se ona predstavlja u komunističkom svetu preko KPJ, što je uostalom bilo inspirisano sovjetskim opredeljenjem, odnosno mandatom KPJ na albanske komunističke grupe još pre rata i u vreme Kominterne.

Do saziva ovog tela je došlo u vreme podele sveta, početaka hladnog rata, opseg nepoverenja između dveju suparničkih sila, koje se odražavalo i na nepoverenje između zapadnih država i tzv. narodnih demokratija. U OUN saveznice SAD su nazivane „glasačkom vojskom“, pri čemu se najvećim delom mislilo na južnoameričke države i njihove režime (koji su uživali loš glas i prezivu ocenu „banana republika“), dok su sve ostale saveznice SSSR-a, tzv. narodne demokratije tretirane kao „sateliti“ SSSR-a. Ambasador SAD Kevendiš Kenon je septembra 1947. ocenio Jugoslaviju kao „najvernijeg saveznika Sovjetskog Saveza i vodeću snagu svetske ekspanzije komunizma“. Odnosi Zapada sa Jugoslavijom, kao najisturenijom državom SSSR-a, bili su na najnižoj tački od završetka rata. Kriza u odnosima Jugoslavije i Zapada sve se više produbljavala, kao što pokazuju tršćanska kriza, „grčko pitanje“, blokada deviza i zlatnih rezervi, sabotiranje predaje ratnih zločinaca, incidenti sa američkim avionima, procesi u Jugoslaviji koje su SAD tretirale kao sudske inscenacije i uklanjanja političkih protivnika (pored Stepinca i Mihailovića, proces Dragoljubu Jovanoviću i drugim opozicionerima). *Borba* je prenošenjem uvredljivog napisa o američkom predsedniku Trumanu, objavljenom iz pera Borisa Gorbatova u *Literaturnoj gazeti*, kojim se ovom bivšem „galanterijskom trgovcu“ oduzima kompetencija čak i za nadzornika javnih nužnika, izazvala je još više netrpeljivosti u međusobnim odnosima, iako je na američki protest SSSR-u V. Molotov odgovorio da vlada ne

odgovara za pisanje štampe. Američkim građanima izdavani su pasoši na kojima je izričito pisalo da ne važe za Jugoslaviju. Određivanje Beograda za sedište međunarodne organizacije komunističkih partija dovela je odnose do krajnje tačke nepodnošljivosti. „Poverenje“ koje je SSSR ukazao Jugoslaviji u delu zapadnog javnog mnjenja je tumačeno kao dokaz sam za sebe o najistaknutijoj ulozi Jugoslavije u sovjetskoj politici, a na drugoj strani i o izvanrednom ugledu koji KPJ uživa u Staljinovim očima, jer se još nije sagledavala namera sovjetskog vođe da se time lakše namakne omča oko KPJ i njenog rukovodstva. Politički i ekonomski odnosi i sa drugim zapadnim zemljama su takođe bili loši. Na Politbirou CK KPJ 1946. stavljeno je do znanja da zapadne sile ometaju trgovinu sa Jugoslavijom. Velika Britanija je optuživala Jugoslaviju da ona stoji iza potapanja britanskih razarača pred obalama Albanije koji su naišli na mine, nemačkog porekla, navodno prebačene iz Dubrovnika u Albaniju, samo kako bi se sprečili britanski brodovi da nesmetano patroliraju pored albanskih obala.

Za razliku od Kominterne, Informbiro je organizovan za razmenu iskustava između komunističkih partija i, „u slučaju potrebe, koordinaciju njihove delatnosti na osnovu uzajamne saglasnosti“. Njegovim osnivanjem jedinstvo komunističkih partija u antiimperijalističkoj borbi dobijalo je organizovan izraz, ali je, s druge strane, svaka zajednička akcija morala da bude prihvaćena od svake partije. Za sedište organizacije izabran je Beograd. Sovjetska delegacija se zalagala za to, odbijajući predlog da ono bude u Pragu, jer je računala da na taj način jače veže Jugoslaviju za Informbiro. Vladislav Gomulka se izjasnio protiv osnivanja ove organizacije, ali se ipak priklonio većini. Organ Informbiroa *Za čvrsti mir, za narodnu demokratiju* štampao se takođe u Beogradu na ruskom, engleskom, francuskom i srpskohrvatskom, u štampariji „Borbe“, a uređivao ga je Pavel Judin, filozof, za kojega se govorilo da je „najbolji obaveštajac među filozofima i najbolji filozof među obaveštajcima“. Vladimir Dedijer je opisao konspirativne uslove pod kojima se štampao ovaj list, brojne mere predostrožnosti sovjetskih predstavnika i dovođenje nepoznatih sovjetskih građana na sednice redakcije.

Ubrzo po osnivanju Informbiro je praktično porekao proklamovane ciljeve radi kojih je obrazovan i načela na kojima se formalno zasnivao. Juna 1948, pod Staljinovim pritiskom,

napao je KPJ kao „kulačku partiju“ koja vodi „antisovjetsku politiku“, a njene rukovodioce kao „sitnoburžoaske nacionaliste“. KPJ je preko državnih organa držala pod administrativnim pritiskom kulake ili seoske bogataše (otkup, porez, itd.), tako da Staljinova osuda nije bila tačna. Staljin je zapravo težio da sukobi seljake i vlast, oduzme vlasti masovnu političku potporu, liši je njene partizanske baze iz vremena rata, uočavajući početne manifestacije nezadovoljstva na toj liniji, prvenstveno srednjih slojeva koji su podržavali jugoslovensku revoluciju.

Staljinovim napadu na KPJ i njeno rukovodstvo preko Informbiroa prethodili su neki sovjetski potezi koji su se kosili s jugoslovenskom samostalnošću.

Međunarodni život Jugoslavije 1945–1948. proticao je u znaku sve zaoštrenijih odnosa s velikim zapadnim savezničkim državama, a na drugoj strani u „umnožavanju razlika“ s vodećim zemljama Istoka, razlika koje su prigušivane. Trumanova doktrina „obuzdavanja“ „Rusije“ i njenih „satelita“, sa Maršalovim planom, predstavljala je radikalna zaokret američke politike iz vremena rata i postavljanje osnova nove, drukčije i dugoročnije politike konfrontiranja sa drugom velikom, suparničkom silom.

Jugoslavija je uoči izbijanja sukoba sa SSSR-om bila u najtešjim ekonomskim odnosima s njim i zemljama tzv. narodne demokratije. Tokom 1947. i početkom 1948. godine 52,9% jugoslovenskog izvoza išlo je ka Istoku, dok je 49,3% uvoza dolazilo iz SSSR-a i drugih socijalističkih zemalja. Posle zaključenja sporazuma o ekonomskoj saradnji sa SSSR-om, 1946. godine, započeli su razgovori o stvaranju mešovitih društava u Jugoslaviji. Jugoslovenski predstavnici podržavali su ideju o mešovitim društvima, očekujući da SSSR uložiti sredstva, podrži eksploataciju sirovinskih bogatstava i pomogne industrijalizaciju zemlje. Najpre je, februara 1947, stvoreno društvo za avionski saobraćaj (JUSTA- Jugoslovensko-sovjetsko akcionarsko društvo za civilno vazduhoplovstvo) i društvo za rečni saobraćaj (JUSPAD=Jugoslovensko-sovjetsko dunavsko parobrodarsko akcionarsko društvo), iako je Jugoslavija bila više zainteresovana za investicije u oblasti proizvodnje nafte, aluminijuma i čelika. Prva iskustva s Justom i Juspadom pokazivala su da ova preduzeća nisu radila u interesu razvoja jugoslovenskog saobraćaja. Justa je iz vazdušnog saobraćaja s

inostranstvom istisnula Jugoslovenski aerotransport i držala najrentabilnije linije. Preko ovih društava SSSR je dovodio u pitanje i suverena prava jugoslovenskih vlasti. Sovjetska strana nije se pridržavala osnovnih obaveza o ulaganju sredstava u izgradnju jugoslovenskih rečnih brodogradilišta. Njeni predstavnici u mešovitim društvima stavili su se „iznad zakona FNRJ i sebe smatrali eksteritorijalnim“. Na osnovu odluke Politbiroa CK KPJ, Edvard Kardelj je aprila 1947. godine boravio u Moskvi da bi u razgovorima sa Staljinom, vođenim u prisustvu Vladimira Popovića i Stanoja Simića, raščistio razmišljanja oko mešovitih društava, koja su stalno izazivala sporove između vladinih funkcionera. Zaključeno je da se zadrže samo Justa i Juspad.

Jugoslavija je u ekonomskoj saradnji težila razvijanju vlastitih prirodnih izvora uz pomoć SSSR-a, ali se u tim nastojanjima suočila sa sovjetskom politikom monopolisanja jugoslovenske privrede preko mešovitih društava. Sovjetske težnje jasno su obelodanjene prilikom razgovora o stvaranju mešovitih društava u oblasti proizvodnje nafte, uglja, olova i cinka, aluminijuma, crnih metala. Stvaranje sovjetsko-jugoslovenske banke trebalo je da osigura privredno podređivanje Jugoslavije SSSR-u.

Latentna kriza u sovjetsko-jugoslovenskim odnosima sve se više ispoljavala. Staljinovim planovima očigledno su smetali mlada pobjednička revolucija, revolucionarni idealizam jugoslovenskih komunista, njihova samosvojnost, negovanje duha oktobarske revolucije, težnja za autonomnim unutrašnjim razvojem i samostalnošću u međunarodnim odnosima, kao i tendencije ka policentrizmu u delu komunističkog pokreta. Izjava Georgi Dimitrova data u Rumuniji januara 1948. da je stvaranje federacije socijalističkih država Evrope preuranjeno, ali da će ona nastati povezivanjem Rumunije, Bugarske, Jugoslavije, Albanije, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske i Grčke, na federativnoj ili konfederativnoj osnovi, čim za to uslovi sazru, izazvala je oštru Staljinovu reakciju preko *Pravde* 29. januara 1948. koja je napala planove o stvaranju „veštačkih federacija ili konfederacija“. U *Pravdi* je stajalo da Dimitrovljeva izjava o organizovanju federacije balkanskih i podunavskih zemalja, uključujući tu i Poljsku, Čehoslovačku i Grčku, i o neophodnosti stvaranja carinske unije među njima, ne znači da se list i solidarisao sa Dimitrovim, već samo da *Pravda* nije mogla da ne

objavi izjavu publikovanu u drugim zemljama. Inače, *Pravda* je smatrala, a to znači i Staljin, da pomenutim zemljama nije bila „potrebna problematična i izmišljena federacija ili konfederacija, niti carinska unija, već učvršćenje i odbrana svoje nezavisnosti i suvereniteta putem mobilizacije i organizacije unutrašnjih narodnodemokratskih snaga, kako je to pravilno rečeno o tome u poznatoj deklaraciji devet komunističkih partija”. Prema mišljenju Đuzepe Bofe izjava Dimitrova je ubrzala odluku Staljina da napadne Tita. U Rumuniji su skidane Titove slike pre optužbe Informbiroa, jer je je Staljin preko „crne propagande” već počeo na Zapadu stavljati do znanja svetu da Tito nije „u milosti”. Januara iste godine Sovjetski Savez je preduzeo mere ekonomskog pritiska na Jugoslaviju nagoveštavajući da će trgovinski ugovor s njom zaključiti tek u decembru. Narednog meseca Staljin je počeo da vrši politički pritisak na Jugoslaviju. Prvi znaci Staljinovog neraspoloženja mogli su se zapaziti prilikom posete Milovana Đilasa Moskvi na čelu jugoslovenske delegacije, koja mesec dana nije uspela da postigne ekonomski sporazum sa SSSR-om. Pored Đilasa u delegaciji su se nalazili Vladimir Popović, ambasador Jugoslavije u SSSR-u, i Bogdan Crnobrnja. U glavni grad SSSR-a stigla je nova delegacija sa Edvardom Kardeljom i Vladimirom Bakarićem, 8. februara 1948. godine. Prilikom sastanka jugoslovensko-bugarske delegacije u Moskvi (Kardelj, Đilas, Bakarić sa jugoslovenske strane i Dimitrov, Kolarov i Kostov sa bugarske) u prisustvu Staljina, Maljenkova, Ždanova, Suslova i Zorina, Molotov je napao jugoslovensko-bugarski ugovor iz 1947. i izjavu Dimitrova o federaciji istočnoevropskih i balkanskih zemalja. Staljin se založio za brzo stvaranje jugoslovensko-bugarske federacije, računajući da će na taj način najlakše razviti Jugoslaviju. Sovjetski Savez će suprotstavio i sporazumu između jugoslovenske i albanske vlade. Staljin je protestovao i zbog slanja dve divizije JA u Albaniju bez konsultovanja SSSR-a, označavajući to kao „preventivni rat”. Staljin je ovim postizao dve stvari: na jednoj strani, krnjio je suverenitet Jugoslavije zahtevajući prethodno konsultovanje u sferi spoljne politike, a na drugoj je podstrekavao otpor Envera Hodže Jugoslaviji i KPJ. Što se tiče Hodže, njemu nije mnogo ni trebalo, jer je on i ranije od Moskve tražio da u saradnji sa „narodnim demokratijama” praktično mimoide Jugoslaviju uspostavljanjem neposrednih veza sa Bugarskom. Svoje nezado-

voljstvo Jugoslavijom on je iskazivao i prilikom svoje posete Moskvi 1947. godine. Molotov je u noći između 11. i 12. februara 1948. zahtevao od Kardelja da potpiše tekst sporazuma o uzajamnom konsultovanju dveju zemalja o spoljnopolitičkim pitanjima, što je ovaj i učinio. Albanija je kao mala zemlja i navodna žrtva jugoslovenske politike trebalo da preuzme antititovski barjak.

Prošireni Politbiro CK KPJ je na sastanku održanom 1. marta 1948. konstatovao da su odnosi sa SSSR-om u poslednje vreme u „raskoraku“. Sovjeti su kritikovali jugoslovensku spremnost za pomoć Albancima protiv Grka, odnosno težnju Jugoslavije da time stavi do znanja kako je njen savez s Albanijom čvrst. SSSR, takođe, nije hteo da pomogne Jugoslovenima u naoružavanju armije, smatrajući da to nije ni potrebno dok postoji jaka sovjetska armija. Jugosloveni su bili protiv stupanja u federaciju s Bugarima, pomoću koje je Staljin hteo da oslabi Jugoslaviju. Na martovskom sastanku Tito je isticao da Sovjeti forsiraju stvaranje federacije iako stvar nije ekonomski sazrela, zato što je Bugarska dužna da plaća reparacije, što je siromašna zemlja i što postoje ideološke razlike između KPJ i BRP(k). Po Titu, stvoriti federaciju u tom času značilo je praktično uvesti „trojanskog konja“ u Jugoslaviju. Od načelnog je značaja što je Tito nakon Staljinovog napada i ekonomskog pritiska bio svestan da je u pitanju nezavisnost Jugoslavije. Ekonomski pritisak ogledao se u činjenici što je sovjetska vlada otkazala zaključenje trgovinskog ugovora za 1948. Za Tita je nezavisnost Jugoslavije bila najvažnija, pa samim tim i potreba strogog bdenja nad njenim interesima. Nezavisno od ovog pritiska, martovski sastanak rukovodstva KPJ je stao na gladište da politika Jugoslavije prema SSSR-u ostane neizmenjena. Tito je u oblasti naoružavanja tražio oslanjanje na sopstvene snage. Prema generalnom sekretaru KPJ, Jugoslavija je ubuduće morala da žrtvuje mnogo za vojnu industriju i naoružanje. Već na martovskom sastanku nazvan je „nepravilnim“ stav sovjetskih rukovodilaca, izražen u pismu Staljina i Molotova Titu i jugoslovenskom rukovodstvu, u prilog vrbovanju građana FNRJ za sovjetsku obaveštajnu službu.

Odbacivanje Staljinove ideje o stupanju Jugoslavije u federaciju s Bugarskom pojačalo je i ekonomski pritisak. Krajem novembra 1947. Jugoslavija je želela da proširi razmenu sa SSSR-om, ali je u razgovoru Milovana Đilasa, Vladimira

Popovića i Bogdana Crnobrnje s Anastašom Mikojanom jugoslovenskim predstavnicima bilo jasno da se radi o odugovlačenju. Sovjeti su zavaravali jugoslovenske predstavnike gotovo tri meseca, tj. od decembra 1947. do kraja februara 1948. godine. Naredni potez sastojao se u povlačenju sovjetskih vojnih i civilnih stručnjaka iz Jugoslavije. Računajući na značenje 27. marta u najnovijoj jugoslovenskoj istoriji, Staljin je na svoje prvo pismo CK KPJ stavio baš taj datum.

U svetlosti ovog pritiska postajali su jasniji i neki raniji Staljinovi postupci prema KPJ, koji su govorili da se prilazi Kominterne i KPJ pojedinim pitanjima razlikuju, što tada nije dobijalo publicitet. Što se tiče jugoslovenskih rukovodilaca, oni su tumačili ranije sporove više kao nesporazume nego kao načelna razmimoilaženja, iako su ovi nosili u sebi klicu budućeg sukoba. Ali to ne znači da deo ovih nije zapažao degenerativne promene u SSSR-u. No i kada je sukob izbio, njegova prava priroda nije bila odmah jasna članstvu KPJ. Tek će analiza postupaka IB-a prema Jugoslaviji pre 1948. i posle napada na nju, uz preispitivanje njene vlastite prakse, uputiti jugoslovenske političare i teoretičare da razmotre karakter država koje su vršile agresivan pritisak na jednu socijalističku zemlju.

Jugoslavija je posleratne odnose razvijala u vreme kada su u međunarodnoj zajednici pored SSSR-a postojale i druge socijalističke zemlje. Pojava više socijalističkih zemalja u svetu menjala je, međutim, tradicionalno shvatanje proleterskog internacionalizma, koji se pre toga izražavao u bezrezervnoj podršci prvoj zemlji socijalizma i proveravao odnosom prema njoj. Postojanje više socijalističkih država u međunarodnoj zajednici postavilo je njihove međusobne odnose na drugačiji način, zahtevajući poštovanje njihove nezavisnosti, političke i ekonomske ravnopravnosti. Staljin je, međutim, polazio od shvatanja da grupisanje imperijalističkih država iziskuje integraciju socijalističkih zemalja. Kao najveća socijalistička država, SSSR je, samim tim, imao posebna prava i odgovornosti, a sovjetska partija vodeću ulogu u međunarodnom radničkom pokretu. KPJ je nalazila da nezavisna politika Jugoslavije ne protivreći ulozi SKP(b) i SSSR-a u međunarodnom radničkom pokretu i međunarodnim odnosima uopšte. Ovaj stav KPJ sadržao je uverenje da u međunarodnoj zajednici i komunističkom pokretu moraju da prevladaju norme kvalitativno drugačije od onih u predratnim odnosima, kada je SSSR bio

usamljena socijalistička država. Uoči sukoba sa Staljinom iza KPJ je stajala oružana revolucija, čiji se dah još osećao. Jugoslovenska revolucija 1941–1945. otkrivala je istinu da putevi u socijalizam nisu jednoobrazni, već da zavise od posebnih uslova svake zemlje, unutrašnjih i međunarodnih odnosa klasnih i političkih snaga, stepena razvijenosti, odnosno sposobnosti rukovodećih subjektivnih snaga da stvaralački iskoriste revolucionarnu situaciju. Slobodarske tradicije jugoslovenskih naroda jemčile su, sa svoje strane, da će zahtev IB-a za kapitulacijom i odricanjem od nezavisnosti zemlje biti odbačen.

Jugoslovenskoj vladi je 18. marta 1948. saopšten telegram maršala Nikolaja A. Bulganjina, ministra narodne odbrane SSSR-a, kojim se opozivaju sovjetski vojni savetnici i instruktori iz Jugoslavije, s obrazloženjem da su „okruženi nedruželjubljenjem“. Dan kasnije opozvani su i civilni stručnjaci. Njihovo povlačenje motivisano je time što im, navodno, jugoslovenski funkcioneri uskraćuju potrebne podatke. U Titovom pismu Vjačeslavu M. Molotovu od 20. marta odbačena je optužba da su stručnjaci SSSR-a okruženi „nedruželjubljenjem i nepovjerenjem“.

Smisao ovih akcija otkrivalo je, međutim, pismo koje su, po nalogu CK SKP(b), Staljin i Molotov uputili „drugom Titu i ostalim članovima CK KPJ“ 27. marta 1948. U njemu je rukovodstvo KPJ okrivljeno da nije „davalo otpor (tim) pokušajima diskreditovanja sovjetske armije“, da je stavilo sovjetske predstavnike u Jugoslaviji pod kontrolu organa bezbednosti, da njegovi članovi razvijaju antisovjetsku atmosferu, šire antisovjetske izjave o izrođavanju SKP(b) i pokušavaju da „detroniziraju sovjetski sistem“, kao i da optužuju SSSR za „velikodržavni šovinizam“. Staljin i Molotov napadali su KPJ i zbog polulegalnosti i nedostatka unutarpartijske demokratije. U pismu se isticalo da su članovi KPJ stavljeni pod kontrolu „ministra državne bezbednosti“; da se „Komunistička partija Jugoslavije uljulkuje trulom oportunističkom teorijom mirnog urastanja kapitalističkih elemenata u socijalizam, pozajmljenom od Bernštajna, Folmara i Buharina“; da se Partija preko Narodnog fronta rasplinjavala u vanpartijskoj masi; i da u jugoslovenskom Ministarstvu spoljnih poslova rade britanski špijuni.

Kopije pisma CK SKP(b) od 27. marta upućene su, bez znanja KPJ, ostalim partijama članicama Informbiroa. Time,

kao i kasnijim organizovanjem njegovog Bukureštanskog zasedanja, Staljin se odlučio da u svom bloku internacionalizme sukob s KPJ. O nesamostalnosti tih partija govorila je najbolje činjenica što su one prihvatile stanovište CK SKP(b) iako nisu čule mišljenje i protivargumente CK KPJ. Internacionalizacija sukoba njegovim prenošenjem iz okvira sovjetsko-jugoslovenskih partijskih odnosa na područje međunarodnog radničkog pokreta imala je za cilj da pojača pritisak na KPJ, prejeducira držanje komunističkih partija članica IB-a na predstojećem sastanku, i legalizuje obračun s KPJ kao unutrašnju stvar socijalističkih zemalja i komunističkih partija.

Zahvaljujući stavu Vladislava Gomulke, jedino Poljska radnička partija nije uputila KPJ pismo kojim bi se solidarizovala sa Staljinovim i Molotovljevim pismom od 27. marta 1948. godine. Prema Andžeu Verblanu Gomulka je rekao savetniku ambasade SSSR-a u Varšavi Vladimiru Jakovljevu da će pokazati Staljin-Molotovljevo pismo članovima Politbiroa koji će nesumnjivo podržati njegove stavove, ali da je po njegovom ubeđenju sovjetski stav „nepravilan”. Tek kada je KPJ odbila da učestvuje na sastanku IB-a u Bukureštu, poljska partija je uputila pismo KPJ koje je predstavnik poljske partije u Informbiroa Julijan Finkelštajn uručio Milovanu Đilasu 8. juna 1948. godine. U tom pismu je stajalo: „Smatramo da vaša odluka (neučestvovanje na sastanku Informbiroa — B.P.) neminovno vodi vašem otcepljenju od revolucionarnog pokreta sa svim posledicama koje iz toga proizilaze. Teško nam je da poverujemo da je vaša odluka konačna i da je vaš stav do kraja promišljen stoga smo spremni da se susretnemo s vama kako bismo vas ubedili u neophodnost revizije vaše odluke”. Rukovodstvo KPJ je bilo spremno da primi Gomulku u Beogradu, ali je stavilo do znanja — što se tiče njegove posredničke misije — da je odluka definitivna i da iza nje stoji CK KPJ. Gomulka je osporavao Staljinove postupke u odnosu na „jugoslovensko pitanje”, dok su se njegovi odnosi sa Staljinom i Politbiroom vlastite partije sve više zaoštravali. Već na avgustovsko-septembarskom plenumu CK Poljske radničke partije 1948. govorilo se o Gomulki sa nepoverenjem i predubedenjima, a godinu dana kasnije „o ideološkom i nacionalističkom srodstvu s Titom”. Septembra 1948. bio je optužen za skretanje, ubrzo smenjen sa svih funkcija i 1951. zatvoren.

CK KPJ je odbacio pismo mađarske partije, osporavajući „moralno i političko pravo Rakošiju i drugovima da neodgovorno napadaju jugoslovensku partiju pred SKP (b)”. Stav mađarskog politbiroa ocenjen je kao klevetnička izjava, koja predstavlja „duboku uvredu za svakog našeg građanina, a ne samo za članove Partije”.

Odgovor na pismo CK SKP (b) od 27. marta 1948. CK KPJ je usvojio na plenarnoj sednici Centralnog komiteta održanoj 12. i 13. aprila. U pismu Staljinu i Molotovu od 13. aprila izraženo je nezadovoljstvo njihovim stavovima i načinom na koji su ih oni saopštili. Sem odbacivanja optužbi i objašnjavanja sopstvenih stavova, KPJ je u ovom pismu izložila i neka načelna pitanja. Istaknuto je da „ma kako neko od nas volio zemlju socijalizma SSSR, on ne smije ni u kom slučaju manje voljeti svoju zemlju, koja takođe izgrađuje socijalizam”. To je istovremeno bio odgovor komunistima koje je magija ideologije onemogućavala da se odvoje od stereotipnog tumačenja proleterskog internacionalizma. Time je Tito praktično odgovarao i Sretenu Žujoviću koji je isticao da je on zamišljao Jugoslaviju u budućnosti kao jednu od sovjetskih republika. Podvučeno je, isto tako, da „mi stojimo na stanovištu da u društvenom preobražaju u Jugoslaviji ima mnogo specifičnih crta, koje se mogu korisno iskoristiti u revolucionarnom razvitku u drugim zemljama, i već se iskorišćavaju”. Već iz odgovora CK KPJ izbijalo je uverenje da su u pitanju različita shvatanja odnosa između socijalističkih zemalja. Plenarna sednica CK KPJ odbila je, s izuzetkom Sretena Žujovića, da prihvati ocene iznete u pismu CK SKP (b). U odgovoru je predloženo Centralnom komitetu SKP (b) da se „nesporazum” reši u razgovorima između predstavnika dva centralna komiteta u Beogradu. Ovaj stav CK KPJ podržale su i plenarne sednice centralnih komiteta Srbije, Hrvatske, Slovenije i Makedonije, pokrajinskih komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru kao i CK SKOJ-a.

Na sednici CK KPJ od 13. aprila 1948. Aleksandar Ranković je izvestio da je Politbiro rešio da CK upozna sa slučajem Hebranga i Žujovića. Hebrang nije pozivan na sednice Politbiroa, a nije prisustvovao ni plenarnoj sednici jer je protiv njega bila pokrenuta istraga. Andrija Hebrang je bio oktobra 1943. kooptiran u Politbiro CK KPJ, ali je septembra 1944. smenjen sa položaja sekretara CK KP Hrvatske i preveden na rad u oslobođeni Beograd. Tito je obavestio CK KPJ kako je Hebrang

u Moskvi stvarao nepovoljan utisak o CK KPJ, krivo informišući da u Partiji nema demokratije. Smatao ga je prvim krivcem za nepoverenje SKP (b) prema CK KPJ. Zato su službeno od vlade SSSR-a, a i od CK SKP (b) dolazile depeše adresirane na Hebranga. Tito je izneo „ljutnju“ Hebranga izraženu i u pismu Kardelju zašto nije stavljen na čelo delegacije koja je išla u Moskvu. Kao predsednik Privrednog saveta nije radio prema zaključcima i nije se saglašavao sa partijskom linijom u pitanjima privrede. Iako se Žujović i Hebrang nisu slagali, imali su negativan odnos prema liniji i odlukama CK. Hebrang je ostao u CK KPJ, ali je bio „skinut“ sa rada u Politbirou. Protiv Hebranga je povedena istraga povodom njegovog držanja u ustaškom zatvoru. Za Svetozara Vukmanovića oni su „mirisali“ na frakcionaše. Dilas je isticao niz principijelnih razlika u ocenama bitnih stvari. Tako je Žujović, po njemu, smatrao da se jugoslovenski plan morao nalaziti u sastavu sovjetskog, za razliku od shvatanja da je on „u oslonu na SSSR“. Ni po Neškoviću Žujović nije bio „čist“; bio je „neiskren“; želeo je da se nađe na položaju predsednika vlade Srbije i sekretara partije. Tito je ocenio da su Žujović i Hebrang bili protiv izgradnje Auto-puta Beograd–Zagreb, prvi iz „velikosrpskih“ a drugi iz „ustaških“ motiva. Vicko Krstulović posredno je optuživao Žujovića da je sve što se govori na sednicama upisivao u notes, izvlačeći iz toga uverenje da su informacije poticale od članova CK. Žujović je, po Kardelju, „oklevetao“ partiju i mora biti isključen iz CK. Tito je predložio komisiju u sastavu Đuro Pucar, Vlado Popović i Jakov Blažević da formuliše pismenu odluku o isključenju Žujovića iz CK KPJ. Titova platforma – nasuprot Staljinovim shvatanjima i težnjama, iza kojih su stajali njegov ogromni prestiž i pritisak na komunistički pokret u svetu – polazila je od prava Jugoslavije na nezavisnost i od ravnopravnih odnosa između država i partija.

Po nalogu CK SKP (b), Staljin i Molotov su 4. maja uputili novo pismo Centralnom komitetu KPJ, u kome je odgovor od 13. aprila opisan kao „zaoštavanje konflikta“. To je pismo odbacivalo objašnjenja CK KPJ, podizalo raspravu o spornim pitanjima „na nivo optužbe“, govorilo o „antisovjetskoj poziciji druga Tita“ i „klevetničkoj propagandi rukovodilaca KPJ“. Staljin i Molotov takođe su isticali da „zasluge i uspesi, recimo, komunističkih partija Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumu-

nije, Bugarske, Albanije ništa nisu manji nego zasluge i uspjesi jugoslovenske Kompartije". Pobjeda jugoslovenske revolucije objašnjavala se ulaskom sovjetske armije u Jugoslaviju. „A što francuske i italijanske kompartije" — stajalo je u pismu — „imaju za sada manje uspeha nego jugoslovenska Kompartija, to se ne objašnjava nekim osobitim kvalitetima jugoslovenske Kompartije, nego, uglavnom, time što je posle razbijanja štaba jugoslovenskih partizana od strane nemačkih padobranaca, u momentu kada je narodnooslobodilački pokret u Jugoslaviji preživljavao tešku krizu, sovjetska armija pritekla u pomoć jugoslovenskom narodu, razbila nemačke okupatore, oslobodila Beograd i tako stvorila uslove neophodne za dolazak Komunističke partije na vlast. Na žalost, sovjetska armija nije ukazala i nije mogla ukazati takvu pomoć francuskoj i italijanskoj Kompartiji." U slučaju da CK KPJ ostane na svojim pozicijama, CK SKP (b) je nagoveštavao protivakcije i na planu međudržavnih odnosa. Pismo se završavalo predlogom da se postojeći spor raspravi na sastanku Informbiroa devet partija.

Iz pisma CK SKP (b) Titu i Kardelju i Centralnom komitetu KPJ od 4. maja 1948. može se videti da je postojalo sovjetsko nezadovoljstvo Titovom izjavom maja 1945. u Ljubljani u jeku tršćanske krize, o čemu je sovjetski ambasador Ivan V. Sadčikov izvestio Kardelja 5. juna iste godine.

Razmatrajući ovo pismo na plenarnoj sednici od 9. maja 1948, CK KPJ je odbio da se spor raspravlja na sastanku Informbiroa, jer se „u toj stvari osjećamo toliko neravnopravni da nam je nemoguće pristati da tu stvar sada rješavamo pred Kominformbiroom". Politbiro CK KPJ je, istovremeno, usvojio predlog partijske komisije da se Andrija Hebrang i Sreten Zujović zbog frakcionaštva, stavova o privrednoj politici i odnosa prema Informbiroa isključe iz KPJ.

Staljin je tražio da sovjetski predstavnici učestvuju u istrazi protiv Hebranga i Žujovića, ali je CK KPJ to odbio. Ta dva funkcionera KPJ, koja su nameravala da izazovu rascep u rukovodstvu, zatvorena su zbog dela kažnjivih po krivičnom zakonu, kako stoji u izvorima, ali Kardelj u svojim *Sećanjima* ističe da su oni pritvoreni iz bojazni da ih Sovjeti ne odvedu u Bukurešt na savetovanje partija Informbiroa.

CK SKP (b) je 19. maja ponovo zatražio da jugoslovenski komunisti učestvuju u radu Informbiroa, ali je CK KPJ 20. maja jednoglasno odlučio da se delegati ne šalju na bukureštansko

zasedanje. U pismu od 22. maja CK SKP (b) je ovaj stav ocenio kao nacionalistički. CK KPJ je u izjavi od 20. juna 1948, upućenoj zasedanju Informbiroa u Bukureštu, podvukao da stav CK SKP (b) onemogućava diskusiju na ravnopravnoj osnovi i da primenjeni postupak nije „u duhu sporazuma i principa dobrovoljnosti na kojima bazira Informbiro“.

Na bukureštanskom zasedanju Informbiroa Bugarsku radničku partiju (komunista) predstavljali su Trajčo Kostov i Viko Červenkov; Rumunsku radničku partiju Georgiju G. Dež, Vasil Luka i Ana Pauker; Mađarsku komunističku partiju Maćeš Rakoši, Mihalj Farkaš i Erni Gere; Poljsku radničku partiju J. Berman i A. Zavadski; Svesaveznu komunističku partiju (boljševika) Andrej Ždanov, Georgij Maljenkov i Mihail Suslov; Komunističku partiju Francuske Žak Diklo i Etjen Fažon; Komunističku partiju Čehoslovačke Rudolf Slanski, R. Široki, B. Geminder i G. Gareš; Komunističku partiju Italije Palmiro Toljati i Pijetro Sekija. Predstavnici SSSR-a predlagali su da se pre zasedanja u Bukureštu Informbiro sastane u Ukrajini, iznoseći čak mogućnost da na tom sastanku uzme učešća i Staljin, čime su uticali na držanje predstavnika drugih partija, podizali značaj sastanka i sugerisali potrebu prisustva na najvišem nivou.

Vladislav Gomulka intervenisao je da predstavnici KPJ prisustvuju zasedanju Informbiroa, ali odluka nije promenjena.

Na insistiranje sovjetskih delegata, na bukureštanskom zasedanju Informbiroa, održanom između 20. i 22. juna u jednom kraljevskom dvorcu blizu Bukurešta, usvojena je Rezolucija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije. S Rezolucijom se solidarisala i Komunistička partija Albanije, čiji je Centralni komitet 1. jula izdao saopštenje u kome je osudio „izdaju“ rukovodilaca KPJ i istakao da je s njom oduvek bio u sukobu. Ova rezolucija je ponavljala optužbe iz prethodne prepiske Staljina i Molotova s CK KPJ. Komunističke i radničke partije u Bukureštu odobravale su postupak CK SKP (b), koji je uzeo inicijativu „u raskrinkavanju nepravilne politike CK KP Jugoslavije i pre svega nepravilne politike drugova Tita, Kardelja, Đilasa i Rankovića“. Vodstvo KPJ optuženo je za neprijateljsku politiku prema Sovjetskom Savezu i SKP (b), diskreditovanje sovjetske armije, izjednačavanje spoljne politike SSSR-a sa spoljnom politikom imperijalističkih sila, propagandu o izrođavanju SSSR-a i SKP(b). KPJ je

takođe optužena da zataškava klasnu borbu u jugoslovenskom društvu, naročito na selu, gde jačaju kulački elementi. Prema Rezoluciji IB-a, jugoslovenski rukovodioci umanjuju ulogu Komunističke partije, „faktički rastvaraju partiju u bespartijnom Narodnom frontu, koji obuhvata klasno veoma raznolike elemente (radnike, radno seljaštvo sa individualnim gazdinstvom, kulake, trgovce, sitne fabrikante, buržoasku inteligenciju), kao i raznobojne političke grupe, ubrajajući tu i neke buržoaske partije". Jugoslovenski komunisti upoređeni su s ruskim menjševicima, što „svedoči o likvidatorskim tendencijama u odnosu na KP u Jugoslaviji". KPJ je okarakterisana kao sektaško-birokratska organizacija, bez unutrašnjopartijske demokratije, izbornosti, kritike i samokritike; za njen Centralni komitet rečeno je da je sastavljen od kooptiranih članova; u Partiji se „gaje metodi vojničkog rukovođenja". Od KPJ se tražilo da „tursko-terorističkom režimu" u partiji učini kraj. Rezolucija IB-a je smatrala da odbacivanjem kritike rukovodstvo KPJ „produbljuje svoje antipartijske pogreške". Mere za nacionalizaciju sitne trgovine i industrije ocenjene su kao demagogija, levičarenje i avanturizam. Na osnovu ovog, Informacioni biro je konstatovao da je „CK KPJ isključio sebe i Komunističku partiju Jugoslavije iz porodice bratskih komunističkih partija, iz jedinstvenog komunističkog fronta, i prema tome, iz redova Informacionog biroa".

Povodom objavljivanja Rezolucije IB-a o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije CK KPJ je, odbacujući optužbe, 29. juna 1948. dao Izjavu, koja je objavljena u jugoslovenskoj štampi zajedno s Rezolucijom, što je bio rečit odgovor na tvrdnju Informbiroa da se rukovodstvo KPJ boji reakcije članstva. Za kritiku Informbiroa rečeno je da se zasniva na netačnim i neosnovanim tvrdnjama, da predstavlja pokušaj rušenja ugleda KPJ i slabljenja njenog jedinstva i rukovodeće uloge. U Izjavi su se već nazirala neka principijelna rešenja koja će KPJ razviti u narednoj fazi sukoba i odbrane nezavisnosti Jugoslavije. O „vrbovanju" jugoslovenskih građana za sovjetsku obaveštajnu službu kaže se: „CK KPJ je smatrao i smatra da je takav odnos prema zemlji u kojoj su komunisti vladajuća partija i koja ide u socijalizam — nedopustiv odnos i da vodi demoralisanju građana FNRJ i slabljenju i potkopavanju državnog i partijskog rukovodstva." Od načelnog značaja je bilo i mesto u Izjavi u kome se kaže da se pri „procenjivanju politike

KPJ, kao i drugih partija, mora uzimati u prvom redu praksa Partije — da li Partija postiže ili ne postiže uspehe u borbi za socijalistički preobražaj zemlje, da li u celini slabe ili jačaju kapitalistički elementi, da li slabi ili jača socijalistički sektor narodne privrede". Dogmatski stav informbiroovske „kritike" najbolje je otkrivala ocena odnosa između KPJ i NFJ, što je i istaknuto u formulaciji „da ne preuzima Partija program od Fronta, nego naprotiv, Front dobija osnovni pravac i program od Kompartije, što je i prirodno s obzirom na njenu vodeću ulogu u njemu". Načelnu vrednost imala je i teza o pomoći SSSR-a i zemalja „narodne demokratije". S tim u vezi u Izjavi se kaže: „CK KPJ mora pri tom da naglasi da davanje te pomoći i saradnja ne zavise samo od njega, nego i od zemalja narodne demokratije i SSSR. CK KPJ smatra da se ta pomoć mora povezivati s unutrašnjom i spoljnom politikom Jugoslavije, a ni u kom slučaju s činjenicom što on nije mogao da primi neosnovane i na neistinama zasnovane optužbe." Što se tiče jedinstva komunističkog fronta, u Izjavi je stajalo da se ono „ne zasniva na priznavanju izmišljenih i iskonstruisanih grešaka i kleveta, nego na činjenici da li je politika jedne partije stvarno internacionalistička ili nije". Istovremeno, CK KPJ nije prelazio ćutke preko činjenice „da je Informbiro prekinuo principe na kojima je osnovan, a koji su predviđali dobrovoljnost svake partije u odnosu na prihvatanje zaključaka".

Ambasador FNRJ u Francuskoj Marko Ristić izvestio je maršala Tita 5. jula 1948. godine da su pojedini članovi KP Francuske već počeli da nazivaju Tita „Dorio, De Gol, Musolini". Desetog jula 1948. poznati književnik pisao je Titu iz Pariza da je objavljivanje Rezolucije u *Imaniteu* doživeo kao „klevetnički besmisao". Time su Ristiću postale jasne ranije odluke KPF o povlačenju objavljenih govora Josipa Broza Tita i Svetozara Vukmanovića Tempa, uz rezervisanost rukovodećih francuskih komunista poslednjih meseci. Ristić se pismom — koje je objavio Čedomir Štrbac — obratio Marselu Kašeu, komunističkom veteranu, povodom iznošenja laži od strane Žaka Dikloa, u kome stoji, između ostalog: „Gde se to nalazimo, u kakav groteskni i tragični košmar hoće da nas uvuku, metodama koje bi bile samo smešne kad ne bi prljale -one koji se njima služe, i kad oni koji se njima služe ne bi bili avangarda francuske radničke klase. . ." „Ne dajte", piše Kašenu, „da i Vas povuku u taj sramni i ludi poduhvat koji se sastoji u tome da se

kompromituje cela Komunistička partija Francuske povezivanjem za jedan nemogući pokušaj da se kompromituju jugoslovenski rukovodioci pred francuskim narodom i da se suprotstave jugoslovenskom narodu koji druge rukovodioce neće." Optužbe IB su za njega bile „taman i otrovan dim" koji će „otrovati" one koji učestvuju u klevetama a ne one protiv kojih su usmerene. „Nebo će se razvedriti", zaključivao je Ristić u pismu Marselu Kašenu. Ali do „prenuća" francuskih komunista nije došlo o čemu svedoči porast informbiroovske kampanje protiv Jugoslavije u ime internacionalizma, jedinstva „demokratskog fronta mira", podređivanja moskovskim direktivama. Jednim drugim povodom, Ristić će pisati da će taj novi „tobože internacionalistički kurs koji je Rezolucija isticala, i da će stav prema seljacima sadržan u Rezoluciji, da će sve to imati teških posledica, ali je 'zagrljaj' Moskve bio već i suviše čvrst da bi se — u biću svom oportunistička — KPF iz njega mogla istrgnuti... Slabost francuske Partije je ono što joj je dalo, i u toj prilici, tu žalosnu, prividnu snagu".

Sastanak jugoslovenske delegacije sa delegacijom Bugarske i Staljinom okruženim njegovim najbližim saradnicima u Kremlju, februara 1948, uzima se kronološki kao početak sukoba. U prvoj fazi Staljin je nameravao pod pretnjom ekonomskog i političkog pritiska da u tišini „uguši" KPJ. Dobijanjem podrške drugih partija, Staljin je internacionalizovao sukob s KPJ, držeći ga i dalje pod svojim nadzorom, ali sada pojačavajući pritisak i delujući psihološki na rukovodstvo KPJ stavljanjem ovoga u izolaciju i pojačavanjem njegove nesigurnosti, jer je sav „komunistički svet" protiv KPJ. Računao je i na svoj kult u Jugoslaviji koji je KPJ razvila pre rata, u toku rata i posle rata. Taj kult je u komunističkoj sredini i narodu zaista postojao, ali se Staljin prevario u oceni Titovog uticaja, kao vođe originalne revolucije, čoveka pod čijim rukovodstvom je stvorena vlastita armija i nova vlast. Koliko se Staljin u toj svojoj proceni „prebacio" svedoči i podatak iz Hruščovljevog tajnog referata na XX Kongresu KPSS 1956, gde ovaj navodi Staljinove reči: „Dovoljno je da pomaknem mali prst, i Tito će pasti." Podigao je i „šaku" ali Tita nije oborio, štaviše uticao je na učvršćenje njegovog ugleda u zemlji i svetu, jer je kao David iz sukoba sa Golijatom izašao kao pobednik. Ficroj Maklejnje govoreći o Titu kao „osporavanoj barikadi" napisao da je u životu svakt velike ličnosti dovoljno da ostvari

samo jedan od tri Titova podviga pa da ostane značajan u istoriji, pri čemu misli na osposobljavanje partije za revoluciju, pobjedu revolucije u okvirima drugog svetskog rata i emancipaciju od Staljinove vlasti 1948. godine.

Odbijajući da učestvuje u radu bukureštanskog zasedanja IB-a, mada su neki njeni članovi smatrali da treba uputiti predstavnike, KPJ je istakla izvesne principe o karakteru rasprava u međunarodnom radničkom pokretu. Iz Izjave je proizilazilo da ne postoji osnova za ravnopravan dijalog: KPJ je optužena, a nije mogla da se brani; odnos prema njoj nije bio odnos drugarstva i poverenja; raspravljalo se na bazi netačno utvrđenih činjenica. Bukureštanski skup bio je zamišljen kao mesto osude i ekskomunikacije, a ne kao komunistički razgovor jednakih.

Oslanjajući se na svoj autoritet u međunarodnom radničkom pokretu i bespogovornu podršku partija članica Informbiroa, Staljin je računao da će objavljivanje Rezolucije IB-a dovesti do pobune u KPJ i zbacivanja rukovodstva. On nije birao reči u ideološkoj diskvalifikaciji jugoslovenskog komunizma („jeresi“). Velika ljubav prema Sovjetskom Savezu i autoritet koji je uživao Staljin među narodima Jugoslavije zavarali su sovjetsko rukovodstvo, koje je smatralo da zbacivanje nekoliko rukovodećih ljudi neće predstavljati problem, sasvim previdajući slobodarstvo naroda, njegovu nepokornost i privrženost nezavisnosti. Staljin jednostavno nije verovao u raskol, to jest da će se jugoslovensko rukovodstvo odupreti, pretpostavljajući da će naići na njegovu pokornost, ili bar da će se ono pocepati, čemu je služilo i pismo od 27. marta u kome je bio blaži prema Titu i Kardelju za razliku od oštrih osuda Đilasa, Vukmanovića i Rankovića.

Staljin je s birokratskom bahatošću ignorisao iskustvo narodnooslobodilačke borbe, potcenio antifašistički napor Jugoslavije u tek završenom ratu, prešao preko borbenog i tradicionalno slobodarskog duha naroda, povredio borački kadar poistovećujući njegovu ulogu s daleko manjom ulogom nekih drugih pokreta otpora. On je zaboravio da je jugoslovenska revolucija s albanskom bila jedina revolucija izvedena u okvirima drugog svetskog rata i da je Tito dočekao njegov kraj kao proslavljeni komandant „partizanske armije“ i „vođa nacije“.

Cepanju KPJ služilo je uzimanje u zaštitu Sretena Žujovića i Andrije Hebranga, a naročito podstrekavanje „zdravih elemenata“ u partiji, „vernih jedinstvenom socijalističkom frontu“ na svrgavanje njenog vodstva. O tome je Rezolucija Informbiroa direktno govorila na sledeći način: „Zadatak ovih zdravih članova KPJ jeste da prisile svoje današnje rukovodioce da otvoreno i pošteno priznaju svoje pogreške i da ih poprave, da napuste nacionalizam, da se vrate internacionalizmu i da svim silama učvršćuju jedinstveni socijalistički front protiv imperijalizma, ili — ako se današnji rukovodioci KPJ pokažu za to nesposobni, — da ih smene i istaknu novo internacionalističko rukovodstvo Komunističke partije Jugoslavije.“ KPJ je u Izjavi zauzela odlučan stav prema ovim prevratničkim pozivima. „Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije“ — kaže se u njoj — „poziva partijsko članstvo da zbije svoje redove u borbi za ostvarenje partijske linije i još veće učvršćenje jedinstva Partije, a radničku klasu i ostale radne mase, okupljene u Narodnom frontu, da još upornije nastave rad na izgradnji naše socijalističke domovine. To je jedini put i način da praksom dokažemo svu neopravdanost pomenutih optužbi.“

Na sednici CK KPJ 20. maja 1948. doneta je odluka da se sazove Peti kongres Partije za 21. jul. Odluka o njegovom održavanju objavljena je u štampi, što je značilo da je rukovodstvo KPJ rešilo da pitanje sukoba postavi pred celokupno partijsko članstvo i jugoslovenske narode.

Peti kongres održavao se 20 godina posle Drezdenkog kongresa KPJ i 8 godina posle Pete zemaljske konferencije, koja je imala obeležje kongresa.

Za Kongres je bilo izabrano 2.344 delegata s rešavajućim pravom glasa, po principu da se jedan delegat bira na 200 članova KPJ. Pred njegovo održavanje, 30. juna 1948, KPJ je imala 468.175 članova i 51.612 kandidata. Josip Broz Tito bio je izabran za delegata Petog kongresa na partijskoj konferenciji Prve proleterske divizije. Svega 106 delegata nije bilo učestvovalo u narodnooslobodilačkoj borbi. Konferencije na kojima su birani kongresni delegati proticale su u znaku podrške stavu CK KPJ prema Rezoluciji Informbiroa i odbrane politike partijskog vodstva.

Peti kongres KPJ je trajao od 21. do 28. jula. Otvorio ga je Tito u Domu garde u Beogradu. Najširi publicitet obezbeđen je neposrednim prenošenjem toka sednica preko radio-stanica i

opširnim izveštavanjem o njima u štampi. Partije Informbiroa su bojkotovale Kongres, na koji su bile pozvane. Prema Đuzefu Bofi Staljin je tada počeo da uviđa da borba s KPJ neće biti laka i da u narednoj fazi treba biti strpljiv. Po oceni Edvarda Kardelja, Peti kongres označio je početak „idejne ofanzive“ KPJ, ali će do nje ipak doći tek naredne godine.

Na Kongresu je analiziran i ocenjen dotadašnji razvojni put KPJ. Referati i diskusija stavili su težište na njenu ulogu u organizovanju narodnooslobodilačke borbe i posleratne socijalističke izgradnje u Jugoslaviji. Politički izveštaj CK KPJ podneo je Tito, izveštaj o organizacionom radu KPJ — Aleksandar Ranković, izveštaj o agitaciji i propagandi — Milovan Đilas, izveštaj o borbi KPJ za novu Jugoslaviju, za narodnu vlast i socijalizam — Edvard Kardelj, izveštaj o izgradnji socijalističke ekonomike FNRJ — Boris Kidrič; Projekt programa KPJ izložio je Mosa Pijade, a Nacrt statuta KPJ Blagoje Nešković.

Kongres je dao političku podršku CK KPJ u odbrani nezavisnosti Jugoslavije. Sedmodnevni rad prošao je u znaku ispitivanja vlastitog revolucionarnog puta. Tekovine oslobodilačkog rata i revolucije, kao i prvi koraci u socijalističkom preobražaju Jugoslavije, trebalo je da budu najrečitije svedočanstvo o ispravnosti politike vodstva KPJ, pa samim tim i da opovrgnu optužbe IB-a. Razmatranje ranijih iskustava bilo je podređeno odbrani savremenog kursa Partije. Njeno vodstvo dobilo je plebiscitarnu podršku izabranih delegata i ogromne većine članstva i jugoslovenskih naroda.

S teorijske tačke gledišta značajno je što je Peti kongres KPJ postavio tezu „o socijalističkom karakteru narodne revolucije, što doprinosi razumevanju njene suštine i proučavanju karaktera novih pojava u drugim oslobodilačkim pokretima“. Iznesena je i koncepcija „o narodnoj demokratiji kao specifičnom obliku diktature proletarijata i o mogućnostima uspešne izgradnje socijalističkog društva u postojećim uslovima međunarodnih odnosa i međunarodnog položaja Jugoslavije“.

Gledano sa stanovišta budućeg razvitka, Peti kongres je već Rezolucijom o osnovnim narednim zadacima organizacija KPJ uneo i neke antibirokratske tonove, istina još sasvim blede, nerazvijene i protivrečne. Tako se u Rezoluciji traži uporna borba „protiv svih birokratskih i drugih metoda koji kočé privlačenje masa i razvijanje njihove inicijative u izgradnji

socijalizma", „svestrano učešće masa u radu mesnih organa narodne vlasti, razvijanje kritike i kontrole radnih masa nad radom državnih organa i privrednim aparatom". Borba protiv svih pojava birokratizma u organima državne vlasti i privrednom i društvenom aparatu nagoveštavala se i u četvrtom odeljku Rezolucije. Istovremeno s osiguravanjem rukovodstva iz centra, zahtevani su samoinicijativa i učešće masa u radu uprave.

Rezolucija Informbiroa nije poštedela ni Narodni front. KPJ se, prema „kritičarima", bila „rastvorila" u Narodnom frontu, toj „bepartijnoj masi svih klasa i slojeva" i svih mogućih „buržoaskih" partija. Jugosloveni su optuživani zbog izražavanja partijske politike kroz Program Narodnog fronta. Iz toga se izvodio zaključak da su oni „menjševički likvidatori", da su revidirali boljševičko shvatanje Partije i doveli je u opasnost da bude „likvidirana" kao „klasna partija radničke klase". Po mišljenju jugoslovenskih komunista na Petom kongresu, taj napad je imao za cilj izolaciju Partije i odvajanje „frontovske mase" od nje, da bi „dokazao" svoje teze Staljin, a kasnije i Informbiro, iskrivljavao je jedno mesto iz Titovog govora na Drugom kongresu NFJ, održanom u Beogradu septembra 1947, izostavljajući njegovu ocenu o „predvodničkoj ulozi" Partije u Narodnom frontu. Jugoslovenski komunisti na Petom kongresu nisu ni osporavali izvesno stapanje članstva Narodnog fronta s članstvom Partije. Isticalo se da mnogi članovi Narodnog fronta rade kao najbolji komunisti iako nisu članovi KPJ, što je uostalom bila i jedna od najvažnijih odlika Narodnog fronta Jugoslavije. Jugoslovenska „avangarda" je time potvrđivala Lenjinove misli da se disciplina „avangarde" održava njenom „svesnošću", njenom odanošću revoluciji, njenom istrajnošću, samopregorom, heroizmom, a na drugoj strani njenom veštinom da se poveže, zbliži, do izvesnog stepena stopi s najširoim masom trudbenika, kao i pravilnošću njenog političkog rukovođenja.

U vreme napada IB-a na NFJ, praktično napada na nju samu, KPJ je imala najveći uticaj u svojoj istoriji, ostvarujući ga neposredno, preko državnih organa i masovnih organizacija. Staljin i Informbiro nisu poštovali „nacionalne specifičnosti i nijanse", koje su jedno vreme sami zagovarali zbog potreba svoje pragmatističke politike, a na drugoj strani — okovani dogmatizmom — nisu razumevali suštinu politike NFJ, mada

su, osećajući njegovu snagu, nastojali 1948. da odvoje mase od Partije.

Kongres je usvojio Program Komunističke partije Jugoslavije, prvi od Vukovarskog kongresa, održanog juna 1920. S obzirom na naredne promene u jugoslovenskom društvu, Program je imao privremen i prelazan karakter. U novousvojenom Statutu, koji je bio nalik na Statut SKP(b), stajalo je na uvodnom mestu da je KPJ „vodeći organizovani odred radničke klase Federativne Narodne Republike Jugoslavije, najviši oblik njene klasne organizacije. Ona se u svojoj delatnosti rukovodi teorijom marksizma-lenjinizma." Peti kongres je dao jednodušnu podršku CK KPJ, jer se nijedan delegat nije izjasnio za Rezoluciju Informbira, što ne znači da među delegatima nije bilo i takvih koji su sa sumnjom gledali na otpor KPJ, pa i njenih pristalica. Na teškoće i kritički trenutak po nezavisnost zemlje ukazao je Tito u završnoj reči: „Ja vas, drugovi i drugarice, upozoravam da se mi nalazimo u teškoj situaciji, u teškom periodu. Naša Partija je postavljena pred veliku kušnju, i samo ako budemo sačuvali veliku budnost, jedinstvo i monolitnost u našoj Partiji, ako nećemo gubiti nerve, naša pobjeda će biti osigurana."

Na Petom kongresu prihvaćena je Rezolucija o odnosu KPJ prema Informbirou. Mada se u njoj konstatovalo da je kritika u pismima CK SKP(b) „netačna, nepravilna i nepravedna" — ta je konstatacija, uostalom, bila moto celokupnog rada Kongresa — vodstvo KPJ pokušavalo je da otkloni razmimoilaženje. Suština sovjetskog napada još je bila zamagljena za deo članova, a njegovi stvarni uzroci skriveni. Tito je nesumnjivo brzo prozreo suštinu sovjetskog napada, a delu rukovodećeg kadra nije bila nepoznata predistorija odnosa između KPJ i SKP(b). Pored sve kamuflaže suština sovjetskih ciljeva posle objavljivanja Rezolucije postajala je čak providna za politički izgrađenije članstvo. CK SKP(b) je ipak uveravan da će CK KPJ nastojati da se sovjetskom partijskom rukovodstvu „pruže na licu mesta sve mogućnosti da se uveri u netačnost svojih optužbi". Peti kongres je označio kritiku IB-a kao „netačnu, nepravilnu i nepravednu", ali isticanjem da su vodstvo KPJ i KPJ „ostali u svemu verni principima međunarodne proletrske solidarnosti i jedinstva antiimperijalističkog demokratskog fronta". Peti kongres je takođe obavezivao CK KPJ da učini sve da se „likvidiraju razmimoilaženja" sa CK SKP(b). U petom

odeljku Rezolucije stajalo je: „Peti kongres KPJ konstatuje da se KPJ nije isključila iz Informbiroa time što nije uzela učešća na zadnjem zasedanju Informbiroa i smatra da bi posle likvidacije razmimoilaženja između CK KPJ i CK SKP(b), otpao i taj razlog za njeno neučestvovanje u Informacionom birou.“

Odlučno odbacujući ideološko-politički pritisak komunističkih partija sa SKP(b) na čelu, vodstvo KPJ nije propuštalo priliku da pokaže dobru volju za prevazilaženje sukoba, mada u tom pogledu nije imalo velikih iluzija. Pokazivanje takve spremnosti značilo je dobijanje u vremenu i jačanje sopstvene odbrambene pozicije; na drugoj strani, jugoslovensko partijsko rukovodstvo nije moglo da ne vodi računa o činjenici da članstvo ne može preko noći raskrstiti s dugo razvijanim predstavama o Staljinu, boljševičkoj partiji i sovjetskom sistemu, uprkos svoj brutalnosti napada Informbiroa na KPJ. Tito je završio referat na Petom kongresu zaricanjem da će KPJ „svojom nepokolebljivom vjernošću nauci Marksa – Engelsa – Lenjina – Staljina – na djelu dokazati da ona nije skrenula s puta te nauke“. U Politburo Centralnog komiteta, najvažnije izvršno telo Partije, u čijim rukama se koncentrisala najviša moć, izabrani su, pored Tita, Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, sekretari Centralnog komiteta, Boris Kidrič, Đuro Salaj, Ivan Gošnjak, Franc Leskošek i Blagoje Nešković.

U novi CK KPJ izabrani su svi raniji članovi (63), sem Hebranga i Žujovića, čime je potvrđen njihov dotadašnji rad u celini. Izabrana su i 42 kandidata.

Republički partijski kongresi sledili su duh Petog kongresa: Osnivački kongres KP Crne Gore, održan na Cetinju oktobra meseca; Šesta pokrajinska konferencija KPJ za Bosnu i Hercegovinu, koja je počela u Sarajevu 1. novembra i pretvorena u Prvi kongres KP Bosne i Hercegovine; Prvi kongres KP Makedonije, otvoren u Skoplju 19. decembra; Drugi kongres KP Slovenije, koji je počeo u Ljubljani 11. novembra 1948; Drugi kongres KP Hrvatske, otvoren u Zagrebu istog meseca; i Drugi kongres KP Srbije, čiji je rad počeo 17. januljra 1949. godine u Beogradu.

Četvrti kongres Saveza komunističke omladine Jugoslavije, održan u Beogradu od 12. do 14. oktobra 1948, usvojio je odluku Petog kongresa KPJ o spajanju SKOJ-a i Narodne omladine Jugoslavije u jednu organizaciju. Zajednički kongres

počeo je 15. decembra u Beogradu. U vreme ujedinjenja SKOJ je imao oko 370.000 članova. Nakon Kongresa ujedinjenja mnogi su kandidovani za članstvo u KPJ.

Dojučerašnji najbliži saveznik SSSR-a, Jugoslavija je preko noći postala objekt neviđenog političkog i propagandnog pritiska. Ona je, braneći se, napregla sve unutrašnje snage, nastavila izgradnju socijalizma, preduzela mere da probije političku i ekonomsku blokadu socijalističkih zemalja. Umesto da od ovih dobije očekivanu pomoć za industrijalizaciju zemlje, Jugoslavija se, tri godine posle prestanka neprijateljstava u drugom svetskom ratu, našla izložena pretnji da bude nasilno uključena u Staljinov blok. Istorija sukoba 1948. otkriva da jedna socijalistička država može biti meta pritiska drugih socijalističkih država. Ona istovremeno pokazuje da se u izboru sredstava 1948. godine socijalističke zemlje nisu libile nijednog metoda. Napad na Jugoslaviju i njen otpor otkriva i naličje Staljinove politike u međunarodnim odnosima i u komunističkom pokretu.

Optužbe CK SKP(b) podržale su sve komunističke partije. KPJ je napala i Komunistička partija Kine. Liu Šao Ci je u moskovskoj *Pravdi* juna 1949. napao „antisovjetski“ stav „izdajničke nacionalističke Titove klike“, što Jugoslaviji nije smetalo da, rukovodeći se načelnim razlozima, obavesti Centralnu vladu NR Kine da je priznaje, oktobra iste godine. Jugoslavija je priznala i Demokratsku Republiku Vijetnam, mada se Vijetnamska partija sa Ho Ši Minom na čelu nalazila takođe na strani Staljina u sukobu sa KPJ.

Komunističke partije i državni organi zemalja narodne demokratije sinhronizovali su sa SSSR-om propagandu i druge neprijateljske akcije protiv Jugoslavije. Napad na njenu partiju sve se više pretvarao u napad na njenu državnu politiku.

Optužbe Informacionog biroa komunističkih i radničkih partija protiv KPJ 1948. godine dovele su do protivjugoslovenskih istupa u Svetskoj sindikalnoj federaciji i drugim međunarodnim organizacijama pod sovjetskim uticajem. Jugoslovenski sindikati optuženi su za razbijanje Svetske sindikalne federacije, a njihovo razvijanje saradnje sa sindikalnim organizacijama balkanskih zemalja ocenjeno je kao antisovjetska delatnost i izraz nacionalizma. Kriza u odnosima između radničkih i komunističkih partija te godine uticala je na položaj svih jugoslovenskih organizacija u međunarodnom radničkom,

sindikalom i omladinskom pokretu, koji su bili pod kontrolom Sovjetskog Saveza. Na Jedanaestom plenumu Jugoslovenskih sindikata usvojena je ocena da Svetska sindikalna federacija više ne izražava volju i klasne interese međunarodnog radničkog pokreta, jer se izrodila u organizaciju koja sprovodi politiku birokratskog aparata jedne države, zbog čega je „postala smetnja za razvitak međunarodnog klasnog sindikalnog pokreta". Posle 1948. raspušteno je Veće balkanske omladine. Svetska federacija demokratske omladine stala je na stanovište da ono predstavlja štetan presedan jer razbija federaciju na blokove.

S obzirom na težak međunarodni položaj Jugoslavije, Edvard Kardelj je avgusta 1948. oslobođen dužnosti predsednika Kontrolne komisije i postavljen za ministra inostranih poslova FNRJ, umesto Stanoja Simića.

Stav KPJ protiv pritiska IB podržale su državne ustanove, među njima i Narodna skupština FNRJ, jer je napad sve više prelazio na državni plan, ugrožavao Jugoslaviju i njen međunarodni položaj, iako su zemlje Informbiroa nastojale da stvore utisak kako odvajaju i razlikuju rukovodstvo KPJ od vlade FNRJ i drugih državnih organa. Narodna skupština usvojila je rezoluciju sa zajedničke sednice Save.mog veća i Veća naroda 30. septembra 1948. u kojoj su osuđeni postupci Informbiroa prema Jugoslaviji, a narod pozvan da nastavi podršku državnom rukovodstvu i rad na sprovođenju petogodišnjeg plana.

Objavljivanje Rezolucije Informbiroa i odgovor KPJ delovalo je na narod kao grom iz vedra neba, jer se smatralo da je KPJ najbliži saveznik SKP(b). Tadašnji izvori pominju negodovanje slično onom od 27. marta 1941. Među komunistima i drugim građanima bilo je iluzija da je napad na KPJ „maslo" Ždanova, Molotova i Maljenkova, što govori koliko su kult Staljina i poverenje u sovjetski socijalizam bili usađeni u svesti. No i ove iluzije su brzo raspršivane, čemu su najviše doprinosili sami inicijatori napada čudovišnim optužbama i ignorisanjem elementarnih činjenica, te komunističkih i međunarodnih normi. Po Edvardu Kardelju, preokret u celokupnom političkom položaju Jugoslavije bio je tako neočekivan da su ljudi pravu sadržinu i svu dubinu spora tek postepeno shvatali. Isti autor kaže da se postupalo „surovo" prema „agenturama" Kominforma, jer bi se u suprotnom slučaju samo doprinosilo „otvaranju vrata" Staljinu. Jugoslavija je morala da vodi rat na dva fronta:

protiv IB-a i protiv pokušaja da se iznudi prelazak Jugoslavije u drugi blok. Sticao se utisak da je zemlja stisnuta između „dva mlinska kamena“, ali je praksa pokazivala da je nezavisnost nedeljiv proces. Na unutrašnjem planu KPJ se nosila s malobrojnou ali agresivnou informbiroovskou opozicijou, koja je nastojala da se organizuje u samostalnu snagu. Kao što u prelomnim situacijama često biva, javljali su se kolebljivci, koji su iščekivali kome taboru da se privole, zavisno od pobednika. Prema Kardelju, treći tabor su predstavljali oni koji su se sve više okretali ideologiji prošlosti, naročito sa stabilizacijou Jugoslavije, opredeljeni za „formulu klasičnog buržoaskog liberalizma“, razočarani u socijalizam i Staljina, tim pre što su bili njegovi najuskogrudiji tumači u prethodnom periodu.

Na Univerzitetu u Moskvi nalazilo se preko 460 naših studenata. Nekoliko hiljada Jugoslovena nalazilo se na sovjetskim univerzitetima i vojnim akademijama u Moskvi, Lenjingradu, Kijevu, Sverdlovsku i drugim gradovima. Deo Jugoslovena nalazio se na specijalizaciji u školama i službama NKVD. Njima je bio onemogućen dodir sa jugoslovenskou ambasadou i dobijanje jugoslovenskih novina. General Radivoje Jovanović je otvoreno odbio da učestvuje na sastancima na kojima se blatila njegova zemlja. Da bi se privoleli da ostanu u SSSR-u obećavani su im činovi, položaji i druge privilegije posle rušenja Tita. Sirene su i lažne vesti o pobuni u Jugoslaviji, o rušenju spomenika Crvenou armiji, napadima na Staljina. Sličan pritisak vršen je na jugoslovenske građane i u drugim zemljama tzv. narodnih demokratija, naročito na omladinu koja se nalazila na radu i specijalizaciji u Poljskou i Čehoslovačkou.

U pokrajinskou rukovodstvu KPJ za Bosnu i Hercegovinu došlo je do kolebanja po pitanju optužbi Informbiroa. Radilo se o Rodoljubu Čolakoviću, Hasanu Brkiću, Uglješi Daniloviću, Pašagi Mandžiću, Niku Jurinčiću i drugima. Na zajedničkom sastanku CK KPJ i PK Bosne i Hercegovine 7. jula 1948. iznošena su shvatanja da je trebalo ići na sastanak IB-a u Bukurešt, priznati neke optužbe (stavove), pa i da je tačna optužba IB-a o polulegalnosti KPJ. „Ministarska ćelija“ u Sarajevu smatrala je da treba ići na sastanak IB-a. Idolatrija u nepogrešivost Staljina i SKP(b) dostizala je u celou KPJ ogromne razmere, zahvaljujući politici i propagandi same KPJ. U samokritičkou osvrtu Rodoljuba Čolakovića, kao uzroci kolebljivosti navedeni su „zaparloženost“, dogmatizam, nedo-

voljan teoretski rad, uticaj vaspitanja i Kominterne. Čolaković je izjavljivao da je bio spreman da se baci kroz prozor, ali je odustao da IB ne bi razvio propagandu da su ga ubili Tito i Kardelj. Izjavljivao je da je zahvalan „Titu i Bevcu“ (Kardelju).

Četiri od devet članova PK KPJ za Crnu Goru: Božo Ljumović, Vuko Tmušić, Niko Pavić i Radivoje Vukićević prihvatili su stavove i dokumente KPJ „iz discipline“, a ne stvarnog uverenja. S njima su sredinom jula 1948. u CK KPJ razgovarali Kardelj, Đilas i Ranković, s ciljem da ih odvrate od „ispoljenih opredeljenja“ i da im ukažu „na greške“. Istovremeno sa njihovim ponašanjem „vremenski i suštinski“ podudaralo se otvoreno izjašnjavanje za Rezoluciju Informbiroa i jednog broja Crnogoraca, koji su se nalazili na visokim vojnim, diplomatskim i drugim funkcijama van Republike (Arso Jovanović, Radonja Golubović, Vlado Dapčević, Branko Petrićević i drugi). Članovi PK su avgusta 1948. smenjeni i narednog meseca isključeni iz KPJ. Informbiro je u Crnoj Gori imao uporište u bjelopoljskom srezu, dok se na čelu Sreskog komiteta nalazio Ilija Bulatović. Sve do kraja 1948. u Bijelom Polju se slušao Radio-Moskva. Krajem te godine Bulatović se odmetnuo sa ciljem da započne gerilu. Njegova grupa (18) sastojala se od funkcionera partije iz sreza, vlasti, pa i pripadnika UDB-e. U Albaniju je prebeglo 21 lice, a pet ih je ubijeno prilikom bekstva. U prvoj polovini 1949. većina članova sreskih rukovodstava partije u Nikšiću, Andrijevići, Ivangradu, Kolašinu, Danilovgradu opredelila se za politiku IB-a. Došlo je do „široke eskalacije informbirovštine“. Krajem 1949. i početkom 1950. počelo je masovno isključivanje iz partije i hapšenje isključenih. Osvajala su „olaka hapšenja“, „psihoza straha od UDB-e“, „osjećanje pravne nesigurnosti“, „politička rezignacija“.

U SSSR-u je ostalo 187 oficira, 149 podoficira, 165 vojnih pitomaca i 63 „suvorovca“, zapravo deca od 9–11 godina koja su iz Jugoslavije upućena na vojno učilište „Suvorov“ u Moskvi.

Po liniji IB otišlo je ili se zadržalo u emigraciji (SSSR i istočnoevropske zemlje) 4.928 ljudi.

Služba Lavrentija Berije zavrbovala je za rad jedan broj jugoslovenskih građana u Jugoslaviji, a pogotovu u SSSR-u po osnovu internacionalne obaveze. Prema Radovanu Radonjiću u obavestajnoj aktivnosti protiv Jugoslavije bilo je angažovano 89 oficira obavestajne i kontraobavestajne službe koji su se

NAPAD INFORMBİROA NA KPJ

Третий. Нам известно, почему английский шпион Велебит продолжает оставаться в системе министра Дрославки в качестве первого помощника министра. Дрославские товарищи знают, что Велебит является английским шпионом. Они знают и то, что представители Советского правительства также считают Велебита шпионом. И все же, несмотря на это, Велебит остается первым помощником министра Дрославки. Возможно, что Дрославское правительство ~~хочет~~ ~~хотит~~ использовать Велебита именно как шпиона Англии. Как известно, буржуазные правительства считают вполне допустимым иметь в своем составе шпионов великих империалистических держав, милость которых они хотят себе обеспечить, и согласны, таким образом, поставить себя под контроль этих держав. Мы считаем такую практику абсолютно недопустимой для марксистов. Как бы то ни было, Советское правительство не может поставить свою переписку с Дрославским правительством под контроль английского шпиона. Понятно, что поскольку Велебит все еще остается в составе руководства иностранными делами Дрославки, Советское правительство считает себя поставленным в затруднительное положение и именно возможности вести откровенную переписку с Дрославским правительством через систему министра Дрославки.

Таковы факты, вызывающие недовольство Советского правительства и ЦК ВКП(б) и ведущие к ухудшению в отношении между СССР и Дрославией.

Эти факты, как уже сказано выше, не связаны с вопросом об отъезде военных и гражданских специалистов, тем не менее они играют не малую роль в деле ухудшения отношений между нашими странами.

27 марта
1948 года.
Москва.

По поручению ЦК ВКП(б)
Н. Шолохов
И. Сталин

ПОЛИТИКА

БРОЈ 12962 — ГОДИНА XLV
 Београд, среда 31. јуна 1948.
 Цена померања 10 динара

Изјава Централног комитета Комунистичке партије Југославије поводом резолуције Информационог бироа комунистичких партија о стању у КПЈ

Резолуција Информационог бироа комунистичких партија о стању у КПЈ, коју је Централни комитет КПЈ прихватио 28. јуна 1948. године, представља једну од најважнијих докумената у историји наше партије. Ова резолуција је јасно и недвосмислено изјавила да је стање у КПЈ тако лоше да се мора предузети озбиљна мера. Централни комитет КПЈ је упутио своје делегације у ове државе да испитају стање у партијама и да изнесу своје мишљење. Резолуција је такође изјавила да је стање у КПЈ тако лоше да се мора предузети озбиљна мера. Централни комитет КПЈ је упутио своје делегације у ове државе да испитају стање у партијама и да изнесу своје мишљење.

38. BEZ SKRIVANJA ISTINE — KPJ JE ODMAH 30. JUNA OBJAVILA U JUGOSLOVENSKOJ ŠTAMPI I REZOLUCIJU INFOBIROA I IZJAVU CK KPJ POVODOM REZOLUCIJE OD 28. JUNA '48.
 39. PRILIKOM ZAJEDNIČKOG KONGRESA SKOPJE I NGJ, KOJI JE ODRŽAN 15. DECEMBRA '48. OVE DVE ORGANIZACIJE PRERASTAJU U JEDNU — NARODNU OMLADINU JUGOSLAVIJE U KOJOJ JE BILO OKO 1.500.000 ČLANOVA

СВИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

— ОДЛУКА И ПИСМО ЦК КПЈ О САЗИВУ V КОНГРЕСА КПЈ —

Централни Комитет Комунистичке Партије Југославије је на пленарној седници од 13. априла ове године одлучио да се у најскорије време одржи V Конгрес КПЈ.

На пленарној седници од 20. маја 1948. године ЦК КПЈ донео одлуку да се V Конгрес КПЈ сазове за 21. јули 1948. год.

Одржање Петог Конгреса КПЈ има огроман значај за развитак наше Партије, за даљу мобилизацију маса у борби за изградњу социјализма у нашој земљи. Конгрес ће сумирати резултате и дати општу досадашњег рада наше Партије, донети Програм и Статут КПЈ, одредити непосредне задатке наше Партије и изабрати ЦК КПЈ.

Протекло је дуго период од IV Конгреса КПЈ до данас. IV Конгрес, одржан у невољним условима крајем 1928. године у немилостиву, непосредно пред завршетак шесто-јануарске диктатуре, протекло је у знаку консолидације наше Партије, у знаку ликвидације фракцијских борби, на бази отвореног писма ЦК. Ново руководство изабрано на Конгресу није било у стању да изврши задатке IV Конгреса, а поготову после зверског убиства секретара ЦК-а Буре Банковића.

Услед низа политичких погрешака тадањег партиског руководства, погрешне оцене ситуације и погрешне линије, Партија није била припремљена ни политички, ни организационо и зато је претрпела тежке ударе у борби против шесто-јануарске диктатуре.

У раздобљу од IV Конгреса до данас одржане су две партиске конференције и једно земаљско саветовање. IV Партиска конференција, одржана у земљи 1934. године за време шесто-јануарске диктатуре, упркос њене неприпремљености и низа слабости које су се на њој испољиле, имала је доста великих значаја за даљи развој КПЈ.

Али и поред тога остало је као главна кочница правилног развитака и учвршћења КПЈ то што је тадање руководство било изван земље, што је било затровано фракционашким борбама, што су се у њему налазиле штеточине и непријатељи Партије на челу са шпијуном Горкићем.

Јула 1937. године смењени су и раскринкани Горкић и други као непријатељи радничке класе, као шпијуни и агенти класног непријатеља.

са другом Титом, који је ва

јерно, очисти Партију од на тај начин, што ће се моупашења и фракционисања заиста постале вођ и организација нових руководних партијске организације од атора." (Тито — реферат на

939. године, а нарочито на V јешно извршило постављене

С А Д Р Ж А Ј

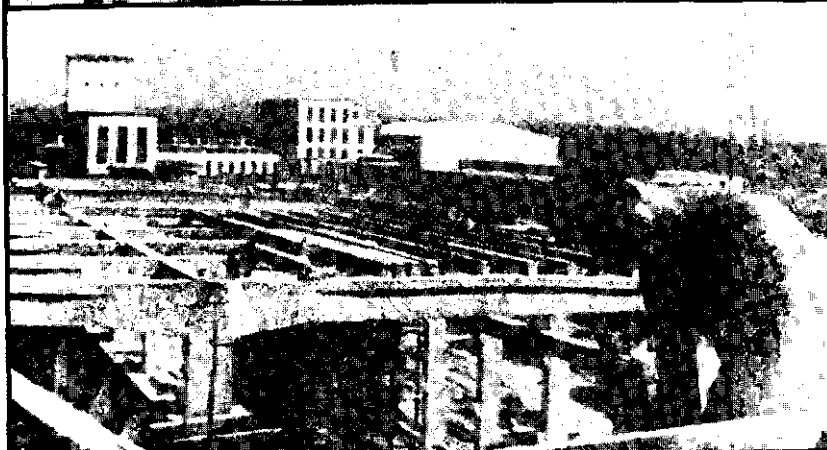
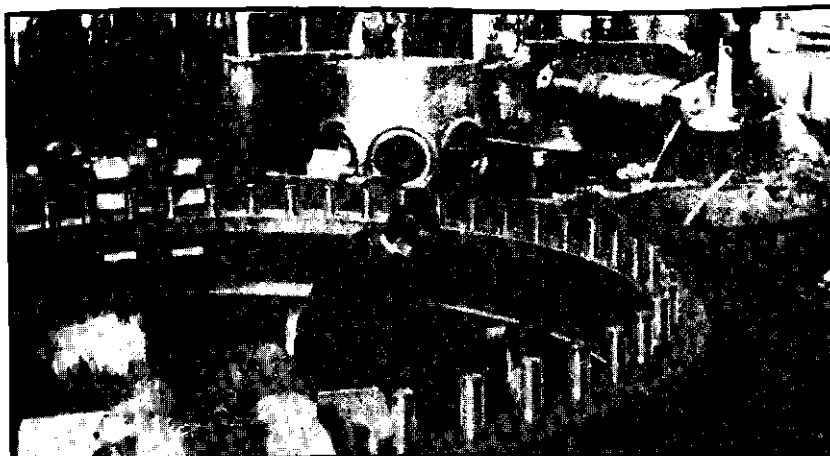
1. САДРЖАЈ ПОЛИТИЧКОГ ИЗВЕШТАЈА ЦК КПЈ
Референт Ј. Б. Ташо
2. САДРЖАЈ ИЗВЕШТАЈА О ОРГАНИЗАЦИОНО-ПАРТИСКОМ РАДУ
Референт др Ј. А. Рокловић
3. САДРЖАЈ ИЗВЕШТАЈА О АГЕНТАЦИЈИ И ПРОПАГАНДИ
Референт М. Ђилас
4. САДРЖАЈ РЕЧНИКА О МЕЂУНАРОДНОМ И УНУТРАШЊЕМ ПОДОЖАКУ ЈУГОСЛАВИЈЕ И БОРБИ КПЈ ЗА ИЗГРАДЊУ СОЦИЈАЛИЗМА
Референт др Ј. Е. Кордаљ
5. САДРЖАЈ РЕЧНИКА О ИЗГРАДЊИ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ПРИВРЕДЕ У ЈУГОСЛАВИЈИ
Референт др Ј. Кларич

**„Druže Tito mi ti se kunemo,
Da sa tvoga puta ne skrenemo,
Druže Tito, vođo komunista,
Partija je kao sunce čista. . .“**

42. MANIFESTACIJA JEDINSTVA: PETI KONGRES KPJ 1948.

43. JUGOSLOVENSKA VLADA POSLE 1948. S LJEVA: BLAGOJE NEŠKOVIĆ, SAVA KOSANOVIĆ, STANOJE SIMIĆ, MIJALKO TODOROVIĆ, SVETOZAR VUKMANOVIĆ, JOSIP BROZ TITO, LJUBOŽ ARSOV, RADO LJUB ČOLAKOVIĆ, (IZA ARSOVA), LJUBODRAG ĐURIĆ, MILENTIJE POPOVIĆ, KRSTO POPIVODA, OSMAN KARABEGOVIĆ, ALEKSANDAR RANKOVIĆ, MAKS BAČE, FRANE FROL, BORIS KIDRIĆ I MILOVAN ĐILAS

**ČIME INFORMBIROVSKA PROPAGANDA
DOKAZUJE IZDAJU JUGOSLAVIJE**

ROSPA

<p>MAJBUČICE TRGOVINSKI OPREMAJENI IZVODU IZ I FRANKFURTA</p> <p><small>MAJBUČICE TRGOVINSKI OPREMAJENI IZVODU IZ I FRANKFURTA MAJBUČICE TRGOVINSKI OPREMAJENI IZVODU IZ I FRANKFURTA MAJBUČICE TRGOVINSKI OPREMAJENI IZVODU IZ I FRANKFURTA</small></p>	<p style="text-align: center;">PROTIV KLEVETA I DEZINFORMACIJA GDJE SU KAPITALISTI JOŠ ZADRŽALI JAKE POZICIJE U PRIVREDI NEMALJA NARODNE DEMOKRACIJE</p> <p style="text-align: center;">ROSPA</p>
<p>LAVENSKI ISKLE- BEZILSKI NALAZ DA POMAGU SVOJIM DOMOVNIM</p> <p><small>LAVENSKI ISKLE- BEZILSKI NALAZ DA POMAGU SVOJIM DOMOVNIM LAVENSKI ISKLE- BEZILSKI NALAZ DA POMAGU SVOJIM DOMOVNIM</small></p>	<p style="text-align: center;">PROTIV KLEVETA I DEZINFORMACIJA SKICE IZ INFORMBIROVSKIH KRUGOVA U ČEHOSLOVAČKOJ</p> <p style="text-align: center;">ROSPA</p>
<p>ŠKARTI TARA-S</p> <p><small>ŠKARTI TARA-S ŠKARTI TARA-S ŠKARTI TARA-S ŠKARTI TARA-S ŠKARTI TARA-S</small></p>	<p style="text-align: center;">PROTIV KLEVETA I DEZINFORMACIJA DISKRIMINATORSKI POSTUPAK ORGANIZATORA SAJMA U POZNANJU PROTIV JUGOSLAVIJE</p> <p style="text-align: center;">ROSPA</p>

44. VELIKI OBJEKTI PETOLETKE. ZAVODI LITOSTROJ. OBRADA TURBINE ZA HIDROELEKTRANU ŠPILJE KOD DEBRA

45. IZGRADNJA FABIKE ALUMINIJUMA U STRANIŠČU. 1949. GODINE

46. NA KAMPANJU PROTIV JUGOSLAVIJE MORALO SE SVAKODNEVNO ODGOVARATI

47. DVA NAJBLIŽA SARADNIKA REVOLUCIJE MARKOS I ZAHARUADIS POSTALI SU OD 1948. GODINE KRVNI NEPRIJATELJI

48. STROGA KONTROLA; BUNKER I „VELIKA ŽICA“

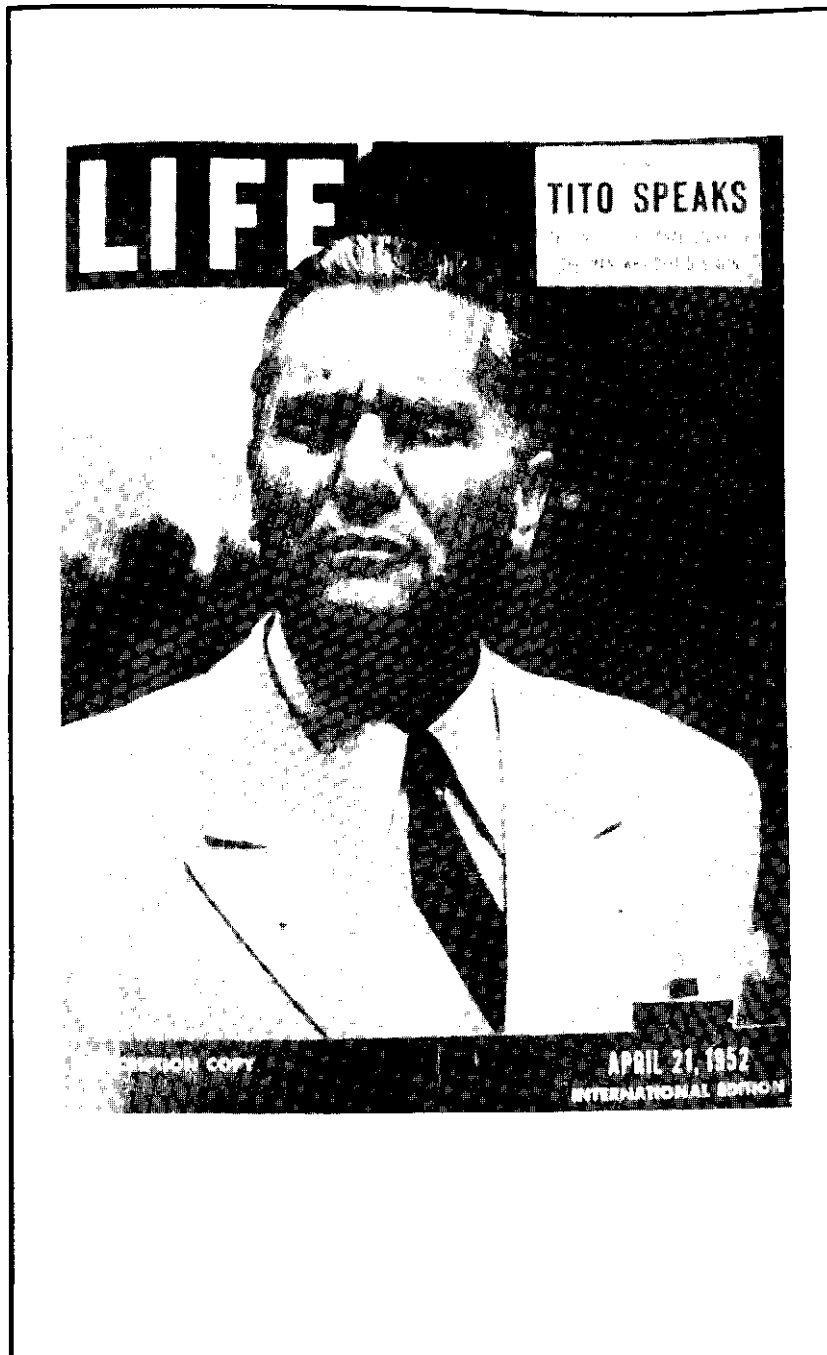
49. UPISIVANJE NARODNOG ZAJMA U VREME EKONOMSKE BLOKADE

Taj naš Zakon ~~o~~ o stvaranju na
upravljajuće radničke kolektivne ma fabri-
ke, preduzeća itd. jeste logička posljedica
razvika naše revolucije. To je dosljedan
nastavak u nizu mjera koje ~~su~~
naša narodna vlast sprovela: ~~od~~
na ovom neprivatiziranim javnim i socijal-
izacijom. Ustav za to uči na djelimično
svojim. Naši radni kolektivni svakodnevno
poboljšavaju svoju sreću, svoju sreću svojst
koju isporučuju ~~u~~ u svojim
heroičkim naporima da isporučuju
svoje planovske zadatke. I tih onda taj
~~je~~ član i poštenost svih timova
ka u takmičenju i izvrsnosti svoje ma
raka planovskih zadataka? Otvoriti što
na naši ~~trudbenici~~ ^{stručnjaci} da pitanje ispu-
sljive proizvodnje u našoj zemlji
zaističano voljeli raditi, ~~stručnjaci~~
na da ~~prepari~~ ^{prepari} koje se mogu ići u njih
na korist. Naši su se ~~trudbenici~~ ^{stručnjaci} ~~stručnjaci~~
i do sada ubjedili da ~~ipak~~ ^{ipak} ~~prema~~ ^{prema} ~~u~~
našim ~~podjerenju~~ ^{podjerenju} i ~~brigu~~ ^{brigu}, a na ~~strelce~~
strelce ~~naši~~ ^{naši} ~~stručnjaci~~ ^{stručnjaci} ~~stručnjaci~~ ^{stručnjaci} da
djeli da su spremni da ~~savladaju~~ ^{savladaju} i
bježeći ~~teškoće~~ ^{teškoće} u svome radu. Zar ne-

51. PRVI RADNIČKI SAVET OSNOVAN JE U FABRICI CEMENTA „PRVOBORAC“ U SOLINU
52. PRVI UPRAVNI ODBOR FABRIKE „RADE KONČAR“ ZAGREB PREUZIMA UPRAVLJANJE FABRIKOM – AVGUST 1950.
53. POSETA NAČELNIKA ŠTABA ORUŽANIH SNAGA SAD GENERALA J.L. KOLINSA BEOGRADU. LEVO JE AMERIČKI AMBASADOR U BEOGRADU DŽORDŽ ALEN A DESNO NAČELNIK GENERALŠTABA GENERAL KOČA POPOVIĆ

54. NASLOVNA STRANICA LAJFA OD 21. APRILA 1952. U KOJEM JE OBJAVLJEN PRVI NASTAVAK TITO-
VE AUTOBIOGRAFIJE

55. ZAKONODAVNI ODBORI NS FNRJ POČELI PRETRIS PREDLOGA USTAVNOG ZAKONA 29. DECEMBRA 1952. GODINE.

56. TITO U POSETI OBOLELOM KIDRIČU 1952. GODINE

57. GRANICE JUGOSLAVIJE SU BILE UGROŽENE.

6460

BELA KNJIGA

AGRESIVNIM POSTUPCIMA VLADA SSSR, POLJSKE
ČEHOSLOVAČKE, MAĐARSKE, RUMUNIJE, BUGARSKE
I ALBANJE PREMA JUGOSLAVIJI

MINISTARSTVO INŽENJERSTVA I
ARHITEKTURE

BEograd 1951.

NEKI NEPRIJATELJSKI POSTUPCI SSSR I OSTALIH ZEMALJA ISTOCNE EVROPE PREMA FNRJ U BROJKVIMA

VRSTA POSTUPKA	BROJ
1. Različiti ugovori, sporazumi, konvencije i protokoli od strane vlada zemalja Informatora	46
2. Diplomatski i drugi službenici FNRJ, prevoznici iz zemalja Informatora u periodu od 24 juna 1948 do 1 jula 1948 godine	145
3. Granični incidenti na jugoslovensko-madžarskoj, jugoslovensko-rumunskoj, jugoslovensko-bugarskoj i jugoslovensko-albanskoj granici, počinjeni od strane pograničnih organa Mađarske, Rumunije, Bugarske i Albanije u vremenu od 1 jula 1948 do 15 oktobra 1948 godine	1067
4. Protestne note Ministarstva inostranih poslova FNRJ i predstavništava FNRJ u Mađarskoj, Rumuniji, Bugarskoj i Albaniji, upućene vladama pomenutih zemalja povodom incidenata, počinjenih od strane pograničnih organa navedenih zemalja od 1 juna 1948 do 15 oktobra 1948 godine	97
5. Radio-emisije za Jugoslaviju na srpsko-hrvatskom, makedonskom i slovenačkom jeziku, date od strane radio-stanica zemalja Informatora u vremenu od 1 januara do 1 jula 1948 godine	6732
6. Vreme trajanja radio-emisija za Jugoslaviju na srpsko-hrvatskom, makedonskom i slovenačkom jeziku, date od strane radio-stanica zemalja Informatora u vremenu od 1 januara do 1 jula 1948 godine	2.698 -časova ili 4 meseca 3 dana i 7 časova

nalazili u sastavu sovjetskih vojnih stručnjaka u Jugoslaviji, zatim veliki broj sovjetskih civilnih stručnjaka i više od 8.500 „zavrbovanih“ građana Jugoslavije odranije ili posle izbivanja sukoba na videlo, od obaveštajnih službi SSSR-a i zemalja tzv. narodne demokratije.

Aprila 1948. vojni sud u Ljubljani je posle petodnevnog procesa doneo presudu grupi od 37 građana koji su optuženi da su kao logoraši zloglasnog logora Dahau postali saradnici Gestapoa, a posle rata radili za zapadne obaveštajne službe. Postoje pretpostavke da su organizacija ovog procesa i smrtne kazne na njemu izrečene bile uslovljene Staljinovim pritiskom da bi se ublažio napad IB-a, jer se radilo o kažnjavanju „zapadnih špijuna“, čime je trebalo pokazati strogost u odbrani od zapadne subverzije. Pitanje je kako su jugoslovenskim organima bila dostavljena obaveštenja o radu ovih građana za Gestapo u vreme okupacije. Tek, grupi sa Brankom Dilom i Stanetom Oswaldom suđeno je kao grupi „špijuna, štetočina, sabotera i diverzanata“. Jedanaest prvooptuženih je bilo osuđeno na kaznu smrti i streljano. Drugi proces, tzv. Bohinčev, organizovan je avgusta 1948. u Ljubljani i na njemu je suđeno četvorici bivših logoraša iz Dahaua. Svi osuđeni su naknadno krivično-pravno rehabilitovani.

CK KPJ je jednoglasno odobrio odluku CK KPJ Hrvatske o delatnosti Rada Žigica, Duška Brkića i Čanice Opačića. Na Politbirou CK KP Hrvatske učestvovali su E. Kardelj i A. Ranković. U vezi s ovom grupom Tito je smatrao da će IB ići na razbijanje „bratstva i jedinstva“, te je trebalo „raskrinkati tu agenturu na terenu“. Srpsko poreklo ovih rukovodilaca i njihovo nezadovoljstvo razvitkom srpskih ustaničkih krajeva nameravao je iskoristiti IB. Na ovo se tim pre računalo, jer je i pre napada IB-a bilo manifestacija nezadovoljstva na nacionalnoj osnovi. Srpski ustanički krajevi su zapušteni, a i kadrovska struktura rukovodstva u partiji i vlasti se menjala na njihovu štetu, što je potenciralo nezadovoljstvo, prenošeno i na šire slojeve. Mada nema javnih manifestacija u tom smislu, potencijalno nezadovoljstvo je postojalo i tinjalo. Likvidacija ovih rukovodilaca ga je samo pojačavala, ali je opasnost u kojoj se zemlja nalazila i snažna partijska disciplina uticala da se ovo isključivanje ne odrazi u partijskom članstvu srpskog porekla.

Cazinska buna maja 1950. ima svoj osnovni uzrok u ponašanju srednjih slojeva na selu u ustaničkim oblastima koji

nisu mogli da izdrže otkupne mere i politiku KPJ na selu prvih posleratnih godina, otpadajući od pokreta u ime veoma maglovitih ideja o restauraciji starih odnosa na selu, povratku Karađorđevića, podležući mišljenjima o zapostavljanju starih boraca i zaslužnih ljudi iz prošlog rata. Ujedinjuju se nezavisno od nacionalnih obeležja, što je već danas teško zamisliti. Na čelu ove pobune nalazili su se ljudi iz Cazinske krajine i slunjskog sreza, „spomeničari“ Milan Božić i Mile Devrnja. Radilo se o čudnoj smeši jer su jedni zagovarali traženje pomoći od Anglo-Amerikanaca, te da se u akciju ne uključuju pripadnici IB, jer su za SSSR, nasuprot drugima. Razoručani poručnik JA u Kladuši prilazi ustanicima smatrajući da je došlo vreme da se svete Hebrang i Žujović. Dok Božić hoće povezivanje sa IB, dotle Devrnja istupa protiv, jer oni navodno predstavljaju „kraljevu vojsku“. Delovali su i među Muslimanima, stavljajući ih pod psihološki pritisak: niste se odazvali 1918. i 1941, ali sada to morate učiniti, ukoliko želite da se nad vama ne sprovede odmazda. Mere otkupa su bile neizdržljive: određivao se otkup raži koju seljaci nisu ni sejali; deo demobilisanih oficira je smatrao da su rano zaboravljeni i napušteni; politički se to objašnjavalo pojednostavljenom formulom, „četničko-kulačkim elementima“, pri čemu se gubio iz vida jedan daleko složeniji proces koji prevazilazi uske okvire Cazinske krajine. Buna je slomljena intervencijom vojnih snaga. Vođe pobune su streljane, a mnogi učesnici osuđeni na vremenske kazne.

Snage „unutrašnjeg puča“ na koje je Staljin računao sastojale su se, prema podacima Dragana Markovića, od 21.880 učesnika narodnooslobodilačkog rata, 4.153 pripadnika Jugoslovenske armije, 1.673 nosioca „Spomenica 1941“, 2.616 članova raznih rukovodstava KPJ, 1.772 pripadnika organa unutrašnjih poslova, 4.008 studenata, 5.081 radnika, 5.626 političkih funkcionera. Među političkim funkcionerima bila su dva člana Politbiroa (S. Žujović i A. Hebrang), osam članova CK KPJ, 16 članova centralnih komiteta KP, 50 članova oblasnih komiteta, 773 člana sreskih komiteta KPJ.

Protiv Jugoslavije povernen je ekonomski rat. Okrenuta u dotadašnjoj spoljnoj trgovinskoj razmeni prema SSSR-u i drugim socijalističkim zemljama, ona je 1948, u punom naponu izvršavanja petogodišnjeg plana, bila od njih napuštena, ostajući bez razvijenih ekonomskih veza i sa zapadnim zemljama, zbog loših političkih odnosa. Polovinom naredne godine SSSR i druge

socijalističke zemlje uspeli su da ostvare potpunu ekonomsku blokadu Jugoslavije. Njen deficit se povećao za 5 milijardi dinara, ili za 49% ukupne vrednosti jugoslovenskog izvoza. Razmena sa SSSR-om i drugim socijalističkim zemljama smanjena je 1949. godine na jednu trećinu dotadašnjeg obima. Ranije zaključeni ekonomski sporazumi jednostrano su raskidani. Mađarska je prestala da izvršava reparacione obaveze, utvrđene mirovnim ugovorom. Sovjetske okupacione vlasti u Austriji ometale su plovidbu jugoslovenskih brodova na gornjem Dunavu. Rumunska vlada obustavila je poštanski i železnički saobraćaj između Jugoslavije i Rumunije.

Ekonomska blokada dovela je Jugoslaviju u izvanredno težak položaj. Trebalo je pronaći nova tržišta u vreme kada su zapadne zemlje iz političkih razloga ograničavale svoju trgovinsku razmenu s njom. Zapadno tržište bilo je zasićeno u poređenju s istočnoevropskim, kvalitet proizvoda nije odgo-varao, pa su se teško prodavali i najcenjeniji jugoslovenski artikli. Uprkos tome, pred jugoslovenskom privredom nalazio se neposredan zadatak promene pravca spoljnotrgovinske razmene, bez obzira na štete od te nagle preorijentacije. Trebalo je bez odlaganja menjati puteve prevoza robe, boriti se za kredite, povećavati izvoz da bi se za sirovine dobila devizna sredstva" radi podmirenja uvoza. Na četvrtom vanrednom zasjedanju Narodne skupštine FNRJ decembra 1948. radnici, omladina i članovi Narodnog fronta pozvani su na krajnje napore u eksploataciji rudnika i šuma kako bi se osigurala devizna sredstva za nabavku potrebnih mašina i uređaja. Poseban teret padao je na radnike na železnicama i u transportu uopšte, koji su bili zaduženi da u najkraćem roku organizuju prevoz jugoslovenskih sirovina do novih potrošača.

Između Jugoslavije i susednih socijalističkih zemalja zavladao je gotovo ratno stanje. Granice prema njoj bile su načičkane stražarskim kulama, ograđene bodljikavom žicom; u najosetljivijim graničnim mestima bile su postavljene nagazne mine. Iz Mađarske, Rumunije, Bugarske i Albanije ubacivani su u Jugoslaviju obučeni diverzanti i obaveštajci. Među njima su preovlađivali jugoslovenski građani koji su se bili izjasnili za Rezoluciju IB-a. Sovjetska vlada tretirala je jugoslovenske emigrante kao „revolucionarne emigrante“, „istinske socijaliste i demokrate“, „verne sinove Jugoslavije“. U Jugoslaviju je ubacivan propagandni materijal a štampa i radio-stanice širile

su antijugoslovensku propagandu. Susedne socijalističke zemlje upotrebljavale su i vazdušne balone za ubacivanje letaka prevratničke sadržine. Iz pograničnih krajeva stanovništvo je bilo evakuisano.

Oko Jugoslavije stezao se vojni obruč susednih socijalističkih zemalja. Povrede njenog vazdušnog prostora postale su pravilo. Te zemlje su u graničnom prostoru gradile operativne aerodrome, koncentrisale trupe, izvodile vojne vežbe. Pojedini sektori jugoslovenske granice noću su osvetljavani reflektorima. U vojnim jedinicama socijalističkih zemalja sprovedena je aktivna antijugoslovenska propaganda. Njihova štampa tvrdila je da je Jugoslavija prešla na stranu zapadnih sila, da je u njoj obnovljen kapitalizam, da je ustupila svoju teritoriju, posebno aerodrome i luke, armijama imperijalističkih zemalja. Demonstracije sile i provokativni pokreti trupa duž jugoslovenskih granica ostavljali su utisak da predstoji neposredan napad na Jugoslaviju.

O razmerama pograničnih čarki svedoči broj incidenata: 1950 — 937; 1951 — 1.517; 1952 — 2.390. Od 1948. do 1953. ranjeno je i ubijeno oko 100 građana FNRJ i pripadnika Jugoslovenske armije.

Preko 20 centara u socijalističkim zemljama bavilo se isključivo organizovanjem antijugoslovenskih akcija. Podrivačku i obaveštajnu aktivnost vršila su i diplomatska predstavništva tih zemalja u Jugoslaviji, pa i njihove čitaonice i „domovi kulture“ u Beogradu, dok nisu zatvoreni. Socijalističke zemlje davale su azil jugoslovenskim građanima koji su se bili izjasnili za Rezoluciju IB-a, prebegli preko granice ili napustili jugoslovenska diplomatska predstavništva u inostranstvu; oni su uključivani u propagandni i obaveštajni rat protiv FNRJ.

Posebnom pritisku bile su izložene jugoslovenske manjine u Rumuniji, Bugarskoj i Mađarskoj. Protivno obavezama koje su ove zemlje preuzele mirovnim ugovorom posle drugog svetskog rata u vezi s pravima i zaštitom manjina, njihovi pripadnici su raseljavani, denacionalizovani, hapšeni, oduzimana im je imovina. Postupanje prema njima predstavljalo je svojevrstan genocid.

Položaj jugoslovenskih manjina u Rumuniji i Mađarskoj promenio se kada su rukovodstva komunističkih partija Rumunije i Mađarske podržala Rezoluciju IB-a. Ministarstvo inostranih poslova FNR Jugoslavije stavilo je do znanja Vladi NR

Rumunije 25. avgusta 1948, između ostalog, da je suprotno kulturnoj konvenciji između FNRJ i NR Rumunije obustavljena svaka aktivnost Društva prijatelja Rumunija – Jugoslavija (ARJUG), koje je bilo osnovano oktobra 1947. u Bukureštu sa ciljem da razvija prijateljske veze između dveju zemalja. Protivno ugovorima o pograničnom režimu sprečeno je kretanje dvovlasnicima do njihovih imanja. Od juna 1948. pripadnici „jugoslovenske manjine“ stavljeni su pod permanentni i sistematski policijski pritisak. Najvećem pritisku izloženi su rukovodioci Saveza slovenskih kulturno-demokratskih udruženja u Rumuniji. No, pritisku je bila izložena „jugoslovenska manjina“ u celini. Savez slovenskih kulturno-demokratskih udruženja u Rumuniji (SSKDUR) osnovan je januara 1946. sa zadatkom da razvija slovensku solidarnost, podstiče demokratske težnje slovenskog stanovništva u Rumuniji, daje podršku masovnom kulturno-prosvetnom radu. Vlasti su posle Rezolucije izmenile rukovodstvo Udruženja i dovele na njegovo čelo ljude koji su zaduženi da rade protiv FNRJ. Rumunski rukovodioci su u mestima naseljenim slovenskim življem, pretežno Srbima, od njih tražili da se izjasne protiv Jugoslavije. Naročito organizovane grupe stavile su pod kontrolu stanovništvo jugoslovenskih manjina. Nasilno je promenjena i redakcija *Pravde*, službenog organa Saveza slovenskih kulturno-demokratskih udruženja Rumunije. Time su izložena napadu nacionalna i demokratska prava pripadnika srpske i drugih jugoslovenskih manjina u Rumuniji. U ekspozeu o spoljnoj politici podnetom u Narodnoj skupštini FNRJ 29. decembra 1948, Edvard Kardelj govori o stradanjima „jugoslovenske nacionalne manjine“ u zemljama tzv. narodne demokratije. Pominje „skidanje“ demokratski izabranih rukovodstava u kulturnim organizacijama nacionalnih manjina, hapšenje i progone predstavnika tih manjina, proterivanje jugoslovenskih učitelja i profesora koji su radili u školama jugoslovenske manjine u Rumuniji. Prema Kardelju, u „varvarskim postupcima“ protiv naših građana najviše je otišla vlada NR Albanije.

Toj šovinističkoj politici poslužila je kao osnova Rezolucija Informbiroa. U Rumuniji i drugim zemljama „narodne demokratije“ nastojalo se da se manjine pokrenu protiv matice. Jugoslovenske knjige i udžbenici su pljenjeni, a rukovodioci manjinskih organizacija lišavani slobode. Pohapšeni su i predstavnici ove manjine u Skupštini. U pograničnim krajevima,

gde uglavnom živi srpska manjina, zaveden je specijalni režim. Sa terorom protiv pripadnika ove manjine uvedena je legitimacija na osnovu koje se isključivo moglo ući ili izaći iz „zone”, odnosno oblasti u kojima su živeli pripadnici „jugoslovenske manjine”. Pripadnike manjine su u zatvorima u Temišvaru tukli oficiri „Sigurance”. Među uhapšenima nalazio se i Boža Stanojev, jedan od rukovodilaca srpske manjine u Rumuniji.

Slične mere pritiska primenjivane su prema „jugoslovenskim manjinama” i u Mađarskoj posle juna 1948, a naročito su pojačane posle procesa Laslu Rajku. Protiv manjinskog stanovništva korišćeni su funkcioneri — provokatori u organizaciji jugoslovenske manjine u Mađarskoj, kao Milan Ognjenović i drugi. Šovinistički stav mađarskih rukovodilaca prema jugoslovenskoj manjini u Mađarskoj ispoljavao se još pre pojave Rezolucije da bi se zatim samo pojačao, dostižući vrhunac u doba procesa Laslu Rajku. Tri godine je Ministarstvo prosvete Mađarske obećavalo da će izraditi udžbenike za manjinske osnovne škole. Kakve su se tendencije u tim udžbenicima provlačile moglo se videti iz pripremljenih udžbenika zemljopisa za V i VI razred, u kojima se govorilo o Karpatskom bazenu koji se delio na „Veliku mađarsku niziju” i „Malu mađarsku niziju”; među gradovima „Velike mađarske nizije” pominjala se i Subotica. Plenjene su jugoslovenske knjige, zatvarane biblioteke i zabranjena upotreba srpskohrvatskog jezika, a manjinci nazivani „divljim racima” (Vadrac). Takva politika nije mogla da se ne tumači kao „sentištvanska misao” koja prisvaja Vojvodinu, Erdelj, Slovačku, Hrvatsku, pa i Bosnu i Hercegovinu. „Hunija” se oduvek, kako je još govorio Sečenji, znala uljuljkivati iluzijama („uljuškava u snove”).

Najgore dane doživela je srpska manjina u Rumuniji u procesu masovnog raseljavanja. Prinudnim napuštanjem starih ognjišta mnogi naši sunarodnici u Rumuniji našli su se u delti Dunava, što je nosilo sve genocidne oznake. Danas u Rumuniji živi 34.000 Srba i 7.000 Hrvata.

Održavanje diplomatskih odnosa Jugoslavije s ostalim socijalističkim zemljama dovedeno je u pitanje. Jugoslovenskim diplomatskim predstavnicima onemogućivano je obavljanje dužnosti. Kretanje im je bilo ograničeno, a životni uslovi otežani. Njihov diplomatski imunitet nije bio poštovan. Predstavništva FNRJ u Rumuniji i Albaniji bila su jedno vreme zatvorena. U drugim socijalističkim zemljama Jugoslavija je

zadržala samo otpravnike poslova, a diplomatsko osoblje obostrano je svedeno na najmanji broj.

Pomenuti akti protiv Jugoslavije otkrivali su na najočigledniji način „ideološku stranu“ sukoba između KPJ i drugih „bratskih partija“ 1948. godine, odnosno svedočili o pokušaju lomljenja kičme jugoslovenskoj nezavisnosti.

Najteža neizvesnost nastupila je polovinom avgusta 1949. godine, kada je jugoslovenskoj vladi dostavljena nota vlade SSSR-a da se puste na slobodu sovjetski državljani — bivši ruski emigranti, belogardejci — koji su aktivno učestvovali u špijunskom ratu protiv FNRJ. Nota je imala zloslutne ultimativne tonove. Od jugoslovenske vlade tražilo se da belogardejce pusti, a kazni organe koji su sprovođili isleđenje, jer će u protivnom sovjetska vlada „... smatrati za potrebno da izjavi da se ona neće pomiriti sa takvim stanjem stvari i da će biti primorana da pribegne drugim, efikasnijim sredstvima, neophodnim da se zaštite prava i interesi sovjetskih građana u Jugoslaviji, i da pozove na red fašističke nasilnike koji su prešli sve granice“. Iza pretećeg tona ove note stajalo je realno upozorenje, jer su se u blizini jugoslovenskih granica, na prostoru Segedin—Baja i u okolini Temišvara, u to vreme nalazile sovjetske jedinice. Izbegavajući dalje zaoštavanje odnosa, vlada FNRJ izrazila je spremnost da izruči SSSR-u tražene sovjetske građane i ponovila gotovost da sporna pitanja rešava na sporazuman način.

Osetljivost situacije i sve njene nepredviđenosti u kojoj se Jugoslavija nalazila, sa surovošću i žestinom napada, izbacili su u prvi plan borbe UDB-u, jer nije bilo vremena za idejno izjašnjavanje. „Policija“ je bila brža od partije. Samo isticanje bilo čega „ruskog“ (literature, zajedničke borbe u drugom svetskom ratu, pomoći u naoružanju, itd.) navlačilo je sumnju i ljude je mogla odneti pomrčina. Kult Staljina i „religiozni fanatizam“ postali su smrtni protivnici u mnogo slučajeva nevinih ljudi. Organi uprave državne bezbednosti znali su, pored primene nasilja, falsifikovati dokaze ili nameštati optužbe. Obračuni u okviru pokreta bili su daleko bezobzirniji nego sa ljudima koji ovome nisu pripadali. UDB-a je odigrala veliku ulogu u suprotstavljanju IB opoziciji, označenoj za kontrarevolucionarnu agenturu i „izdaju“, imajući u toj borbi i najviše žrtava (oko 2.000 poginulih), ali je ona sve više u ime „čuvanja

revolucije", oslonjena na stečeni autoritet, postajala sila van društveno-političke kontrole.

Represija zbog izjašnjavanja za IB poznavala je dve vrste odgovornosti: administrativnu i sudsku. Administrativno kažnjenih je bilo 11.694, a sudski kažnjenih 5.037. Kazna se izdržavala na Golom otoku, Svetom Grguru, Ugljanu i drugim ostrvima i kaznionicama (Bileći, itd.) u zavisnosti od vrste kazne. Po zlu je najviše zapamćen Goli otok, jer je „nečovečna suština“ odgovarajućeg režima zapamćena kao najstravičnija. Ona već godinama nalazi svoje romansijere (Isakovića, Hofmana i druge), ali je tek odnedavno zabeležena i u dokumentarno-publicističkoj formi (Dragan Marković). Administrativna kazna je predviđala najstrožu izolaciju. Niko nije smeo znati, sem policijskih organa, gde se kažnjenici nalaze, čak ni najbliža porodica. Na Goli otok osuđeni su transportovani iz Rijeke, na brodovima prepunih kažnjenika ispod palube, koji nisu znali za krajnje mesto zatočenja, niti gde i kojim pravcem brod plovi. Tortura je imala svoj redosled: dolazak „revidiraca“, to jest sobnih starešina na brod, s batinama, zatim probijanje zatvorenika kroz špalir „stroja“ ili „toplog zeca“. Posle prvog „preventivnog ispiranja“ odlazilo se u „malu žicu“ (karantin) a onda u „veliku žicu“ (logor). Prva grupa kažnjenika, njih 1.200 stigla je na pusto ostrvo jula 1949, kada je počela tzv. izgradnja. Najteži kažnjenici bili su na radilištu zvanom „Manastir“, gde su pod najtežim uslovima tovarili gromade od kamena u drobilicu. Žene su se nalazile u posebnom logoru. „Bojkotovani“ su obeležavani crnim košuljama i crnim lampasima koji su simbolisali staljiniste u podrugljivom smislu reći. Vađenje peska iz mora pri najvećim studenima bio je redovan posao za teško popravljive. Najteži rad je bio predviđen i za „dvomotorce“, kako su se zvali kažnjenici koji su vraćeni na Goli otok po novoj kazni. Do početka 1954. godine nije bilo poseta ili slanja paketa. Od ljudi se tražilo da priznaju da su „neprijatelji“, agenti NKVD, da denunciraju druge. Tek oni koji su „rekli sve“, „revidirali svoj stav“. „popravili se“ ili „propevali“ odlazili su u radne brigade, radeći na objektima petogodišnjeg plana. Državno rukovodstvo je tek 1954, posle prethodnog rada jedne državne komisije, intervenisalo da se kazne usklade sa zakonom. Aleksandar Ranković je sa Svetislavom Stefanovićem posetio Goli otok septembra 1951. godine. Nakon njihovog odlaska došlo je do ukidanja „bojkota“. Novembra iste godine

Goli otok je posetila i jedna delegacija francuskih socijalista i novinara. Partija je osudila nezakornitosti i nasilje na Plenumu 1951, ali se ništa bitnije nije izmenilo u režimu do 1954. godine. Ironija je htela da se na Golom otoku nađe i žena Sime Markovića, koji je bio žrtva Staljinovih zločina, Brana Marković.

Na izdržavanju kazne ljudi su fizički lomljeni, a psihički im ispiran mozak. Na jednoj strani radili su najteže poslove koji su fizički slamali, a na drugoj doživljavali šikaniranje od drugih sukažnjenika koji su se „popravili”. Koliko su ove muke bile strašne govori i to da malo koji od zatvorenika govori o svom zatočenju. Miroslav Popović je zabeležio da su „Svoju zatvoreničku prošlost prećutkivali kao sifilis”. Ako je na osuđeničke jedno vreme uticao strah, kasnije je uticao stid od obezličavanja koje su doživeli. Po nekim kazivanjima na ostrvima je umrlo oko 400 ljudi. Tuča do besvesti smenjivala se sa dugotrajnim klečanjem, jer stražari nisu davali ni da se sedi ni da se spava. Guranje glave u klozetske šolje je bilo svakodnevna stvar. Postojala je i tzv. „govnarska brigada” koja je do guše u fekalijama čistila septičke jame. Ljudima su stavljane žice oko vrata, pa su onda terani pod udarcima cele brigade, okrvavljeni, sa teškim kamenom na leđima. Zabeleženi su slučajevi linča, a retki su zatvorenici kojima se ukazala mogućnost samoubistva (bacanjem u kamenolom, udaranjem temenom o kamen ili beton).

Druga rezolucija Informbira, doneta novembra 1949. u Budimpešti, značila je dalju eskalaciju napada na Jugoslaviju. Za razliku od Bukureštanske, ova nije bila zavijena u ideološki omot. O tome rečito svedoči tema „rasprave” Informbira u Mađarskoj: „Jugoslovenska kompartija u rukama ubica i špijuna”. U toj se rezoluciji tvrdilo da je „klika Tito—Ranković” prešla s „buržoaskog nacionalizma na fašizam i otvoreno izdajstvo nacionalnih interesa Jugoslavije”. I dalje: „Prelaz Titove klike u fašizam nije slučajna, on je izvršen po naređenju njenih gazda — angloameričkih imperijalista, kojima, kako se sada pokazalo, ona već odavno služi kao plaćenik.” Ili: „Titova klika pretvorila je Beograd u američki centar špijunaže i antikomunističke propagande... U Jugoslaviji se učvrstio antikomunistički, policijski, državni režim fašističkog tipa.” U zaključku rezolucija poziva na borbu protiv „Titove klike”, što je „internacionalni dug komunističkih i radničkih partija”,

zbog čega „svestrana pomoć jugoslovenskoj radničkoj klasi i radnom seljaštvu koji se bore za povratak Jugoslavije u tabor demokratije i socijalizma predstavlja obavezu komunističkih i radničkih partija“. Očekivanje pomoći od „zdravih snaga“ u KPJ iznevereno je, međutim, i ovoga puta, kao i 1948. godine. Zasedanje Informbiroa u Mađarskoj bilo je treći i, ujedno, njegov poslednji skup.

Argumentacija u Budimpešti zasnivala se na materijalu sa suđenja mađarskom komunisti Laslu Rajku, bivšem ministru spoljnih poslova, materijalu koji je služio da se Jugoslavija predstavi kao zemlja opasna po mir. Sovjetski general Fjodor Belkin je prilikom susreta sa mađarskim ministrom Mihaljem Farkašom dao inicijativu da se istraga proširi protiv Rajka, dok je Lazar Brankov, bivši savetnik Ambasade FNRJ u Budimpešti, služio za povezivanje slučaja Rajka sa Titom i KPJ. Jugoslavija je u drugoj rezoluciji IB optužena da vodi pre-vratničku akciju protiv SSSR-a i da je sredstvo agresivne politike imperijalističkih krugova. Zbog toga je sovjetska vlada 28. septembra 1949. godine jednostrano raskinula Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i posleratnoj saradnji s Jugoslavijom. Za SSSR-om su se povele i ostale socijalističke zemlje. Jugoslovenska vlada je zbog neprijateljstva Albanije raskinula 12. novembra iste godine ugovor o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći između dve zemlje iz 1946.

Na osnovu „otkrića“ na Rajkovom procesu da se radi o starim „zapadnim plaćenicima“, započela je lančana kampanja protiv KPJ i Jugoslavije u svim glasilima pod Staljinovom kontrolom. Rudolf Slanski, koji će uskoro postati Staljinova nova žrtva, govorio je na skupovima čehoslovačkih komunista o „maršalizaciji“ Jugoslavije, od koje je Tito napravio „koloniju angloameričkih imperijalista“, o Beogradu kao „centru američke špijunaže“ i „antikomunističke propagande“. Sekretar KP Rumunije Georgiju Dež pisao je decembra 1949. da je „Titova klika“ prešla u fašizam, prodala Jugoslaviju i uspostavila „režim najmasovnijeg terora gestapovskog tipa“.

Rajkovom procesu prethodilo je u Albaniji suđenje Koči Džodzeu, potpredsedniku albanske vlade, koje je održano u maju 1949. Njime su počeli organizovani sudski procesi protiv istaknutih rukovodilaca socijalističkih zemalja na kojima je trebalo da se dokaže kako Jugoslavija ugrožava susedne socijalističke zemlje i njihovu nezavisnost nalazeći se u službi

SAD i Velike Britanije. U Sofiji je decembra 1949. godine optužen Trajčo Kostov, bivši potpredsednik bugarske vlade, sekretar Centralnog komiteta i jedan od potpisnika Bukureštanske rezolucije. Novembra 1952. u Pragu je suđeno Rudolfu Slanskom, generalnom sekretaru CK KP Čehoslovačke, takođe potpisniku Rezolucije, Vladimiru Klementisu, ministru spoljnih poslova Čehoslovačke, i drugima. Procesi su bili organizovani iz jednog centra, a optužnice slične. Optuženi su predstavljani kao strani špijuni: tako je, prema optužnici, Laslo Rajk još u Španiji postao agent strane obaveštajne službe; Dzodze je optužen da je radio na podeli Albanije između Jugoslavije i Grčke; Kostovu je imputirano da je hteo da pripoji Bugarsku Jugoslaviji. Pod staljinskim udarom našli su se i poljski komunisti, mada u Poljskoj nije bilo javnih procesa. Napadnut je „gomulkizam“ i ocenjen „kao nacionalistička desničarska devijacija u rukovodstvu partije“. Gomulka je proveo tri godine u zatvoru. S njim su iz partije isključeni Marijan Spihalski, član Politbiroa, i Zenon Kliško, kadrovik u CK KP Poljske.

Posle XX kongresa KPSS svi osuđeni su rehabilitovani i ukazano je na sredstva za „prepariranje“ ljudi. Suština obračuna s ovim rukovodiocima bila je u nečemu drugom: u upozorenju da se sledi politika potčinjenosti, da se unapred u korenu sasecaju eventualni pokušaji partijskog, državnog ili privrednog osamostaljivanja od rukovodećeg centra, i da se nasilno guši privlačnost „titoizma“. Na XX kongresu KPSS Nikita Hruščov je naveo da su nedužni izgubili život i istaknuti funkcioneri sovjetske Partije (Voznesenski, Kuznjecev, Rodionov, Popkov i drugi).

Rukovodioci i borački sastav Jugoslovenske armije ispoljavali su od prvog dana sukoba sa SSSR-om spremnost da se odupru napadu socijalističkih, zemalja. Jugoslavija je bila izdvojena na zone pokrivena partizanskim odredima. Za komandanta Štaba partizanskih odreda imenovan je Svetozar Vukmanović, za komesara Mijalko Todorović, a za načelnika Štaba general Rudolf Primorac. Prezidijum Narodne skupštine FNRJ doneo je tajni ukaz o stavljanju zemlje u pripravno stanje. U graničnim predelima demontirana su i evakuisana važnija preduzeća. Vojna industrija počela je da se podiže u središnjem delu Jugoslavije. Poverljiva arhiva sklanjana je iz Beograda ili uništavana. Pojačan je nadzor Uprave državne bezbednosti nad radom i kretanjem pojedinaca koji su bili kolebljivi ili sumnjivi

zbog veza s predstavnicima socijalističkih zemalja. Vojna lica odgovarala su za izdaju zemlje pred vojnim sudovima. Pristalice Informbiroa kažnjavane su po administrativnom postupku.

Jugoslavija se 1950. godine nalazila pod žestokim propagandnim pritiskom s Istoka, kao i konzervativnih krugova i štampe na Zapadu. Čehoslovačko *Prace* i *Rude pravo*, mađarski *Sabad nep*, rumunska *Skanteja*, sofijsko *Rabotničesko delo* i drugi listovi komunističkih partija u socijalističkim zemljama i van njih sinhronizovali su napade na Jugoslaviju s reakcionarnim zapadnim listovima poput *Christian Science Monitor*, *World-Telegram*, *Daily Peoples World*, *Washington Post*, *Daily News*, izmišljajući neistine o Jugoslaviji. Klement Gotvald je poručivao februara 1950. da je „klika izdajnika“ pred likvidacijom i da je „grandiozni plan“ da „titovci“ povuku narodne demokratije na stranu imperijalista „krahirao“. Vječeslav Mihailovič Molotov je jugoslovensko partijsko i državno rukovodstvo nazivao „kriminalnom fašističkom bandom“. Ni drugi sovjetski rukovodioci nisu imali drugačiji rečnik za „jeretike“ iz Beograda: Kliment Jefremovič Vorošilov je aprila 1950. u Budimpešti govorio o „titovskoj bandi špijuna i provokatora“; Nikolaj Aleksandrovič Bulganjin rekao je maja meseca da će narod Jugoslavije odneti pobedu nad „fašističkom klikom Tita—Rankovića“; Semjon Mihailovič Buđoni se u Sofiji 9. septembra osvrnuo na „prezrene izdajnike“ i „imperijalističke najamnike“.

Jedinstvo KPJ i naroda, kao i odlučnost da se pruži otpor napadaču, svakako je bitno uticalo da Staljin ne preduzme oružanu akciju protiv Jugoslavije. Delom mediteranska zemlja, Jugoslavija je preko Jadranskog mora imala „otvor u svet“. Staljin nije bio siguran kako bi na ovaj napad odgovorile zapadne zemlje. Jugoslavija se uveliko koristila protivrečnostima između dojučerašnjih članica antifašističke koalicije. Internacionalizacija sukoba 1948. još više je smetala Staljinu da pređe na mere vojnog „ubeđivanja“ Jugoslovena. On je, osim toga, dugo bio opsednut predstavom o svom autoritetu u KPJ, kome komunisti, verovao je, ne mogu doleteti. Zabeleženo je da je Staljin u preduzimanju mera protiv Jugoslavije stalno zakašnjavao, što je, na kraju, dovelo do toga da jugoslovensko pitanje dobije svetski značaj, te da svaka jednostrana akcija — pogotovo vojna — postane neizvodljiva.

Staljin je pripremao napad na Jugoslaviju od leta 1950. godine. Uloga napadača je bila dodeljena armijama Mađarske, Bugarske, Rumunije i Albanije, čije su armije bile dobro naoružane, suprotno odredbama mirovnih ugovora sa Bugarskom, Mađarskom i Rumunijom. Cilj napada nisu bila teritorijalna zavojevanja već rušenje Tita. Mađarski general Bela Kiralji bio je maja 1950. komandant mađarskih snaga koje su imale zadatak da dosegnu Frušku goru posle čega bi došlo do upada sovjetskih trupa. Staljin je, po proceni ovog mađarskog generala, današnjeg profesora istorije na Bruklinskom univerzitetu u SAD, ulogu agresora namenio armijama socijalističkih zemalja da bi on mogao intervenisati u slučaju da dođe do američkog ultimatum. Mađarske snage su računale na snažan otpor, „na krvavi rat“ a ne na „paradni marš“, iako su bili uvereni da Jugoslavija neće izdržati istovremeni napad četiri/nadmoćnije armije svojih suseda. Od maja 1950. ulogu komandanta snaga za borbu protiv Jugoslavije je preuzeo Mihalj 1 Farkaš, ministar odbrane. Celokupno mađarsko društvo je bilo „prestrukturirano za totalni rat i kontinuirano tekla oštra i antititoistička propaganda“. Agresija na Jugoslaviju bila je planirana za jesen 1950. godine, i to kao drugi korak pošto trupe Severne Koreje umarširaju u Južnu Koreju. Tek je američka intervencija u Koreji pokazala Staljinu da su SAD spremne da intervenišu svuda gde smatraju da su joj interesi ugroženi. Na drugoj strani, Staljin je dosledno izbegavao oružani sukob sa SAD. Mađarska vojska je još januara 1951. po planu vežbala oružanu intervenciju u Jugoslaviji, ali je ipak preovlađivao strah da se SAD ne umešaju na strani Tita, što je uticalo da se vraćanje Jugoslavije oružanim putem u istočni tabor napusti. Rat protiv Tita Staljin je nastavljao sve do svoje smrti, ali koristeći propagandna, psihološka, diplomatska i ekonomska sredstva.

Ima zapadnih pisaca koji u razmatranju pritiska IB-a na Jugoslaviju 1948. smatraju da se njeno rukovodstvo više plašilo napada sa Zapada nego sa Istoka. Bila je to prva, početna faza sukoba u kojoj se i Jugoslavija trudila da dokaže da je „komunistička zemlja“, da je u antiimperijalističkom frontu, da je IB ne može odvojiti od socijalizma. U ekspozeu ministra inostranih poslova E. Kardelja na IV vanrednom zasedanju Narodne skupštine rečeno je da je Jugoslavija privržena „antiimperijalističkim demokratskim snagama sa Sovjetskim Save-

zom na čelu". Stoga su se i u inostranoj štampi, onoj zapadnoj, mogla naći uverenja da je Jugoslavija i dalje ostala na strani SSSR-a. Poznati američki novinar S. L. Sulzberger je pisao u *Njujork Tajmsu* 10. oktobra 1948: „Ako bi sutra izbio rat, nema nikakve sumnje da bi se Tito borio na strani Staljina. Titovi savetnici su više puta izjavljivali zapadnim demokratama da Jugoslavija ostaje komunistička zemlja i da su njeni interesi istovetni s interesima istočnog bloka, a tako su govorili uprkos pritisku koji vrši cela struktura Kominforma." Na Dunavskoj konferenciji u Beogradu u leto 1948. Jugoslavija je podržavala SSSR. Jugoslovenska delegacija je na Trećem zasedanju Generalne skupštine u jesen 1948. takođe naglašeno istupala sa SSSR-om, nastojeći da dà prilog ublažavanju spora u međunarodnoj sferi.

Ima istraživača (Dragica Mugoša) koji navode da je prvi siguran znak o pogoršanju jugoslovensko-sovjetskih odnosa Ambasada SAD u Beogradu prosiedila Stejt departmentu tek 18. juna 1948, videći ga u suprotstavljanju Jugoslavije SSSR-u da se sedište međunarodne organizacije konferencije o Dunavu premesti iz Beograda u neku drugu pribrežnu državu. Savremeni iskazi ljudi bliskih obavestajnim mrežama velikih država govore da su vesti o pogoršanju odnosa između Jugoslavije i SSSR-a „procurile" mnogo ranije.

Informbiro je napao Jugoslaviju u vreme kada je hladni rat već započeo u svetu, a posebno u Evropi, koja je bila njegov epicentar. I sam napad IB-a na KPJ 1948. jedna je od njegovih manifestacija. Atomski monopol SAD u prvim godinama posle rata davao je specifičnu težinu njihovoj političkoj strategiji; kasnijim uspostavljanjem ravnoteže straha hladni rat je postao način međusobne borbe SAD i SSSR-a u svetskim razmerama. U tu borbu uključeni su njihovi saveznici, tako da ona nije poštedela nijedan kraj sveta.

Napad IB-a zatekao je Jugoslaviju usamljenu. Njeni odnosi sa zapadnim zemljama bili su veoma zaoštreni. U Grčkoj je buktao građanski rat za koji su zapadne sile i grčka vlada optuživale njene severne susede, pre svega Jugoslaviju. Vatikan je razvijao intenzivnu antijugoslovensku propagandu u svetu, pozivajući se na „mučeništvo" katolika u Jugoslaviji. Gotovo istovremeno s povlačenjem sovjetskih vojnih i civilnih stručnjaka iz Jugoslavije zapadne sile su, 20. marta 1948, donele tripartitnu deklaraciju o Slobodnoj Teritoriji Trsta, jednostrano se izjašnjavajući

za njeno prisajedinjenje Italiji, odnosno revidirajući ugovor o miru na jugoslovensku štetu. Londonsku (tripartitnu delardaciju) veći deo pisaca tumači kao izolovani pokušaj Zapada da se pomogne demohrišćanima na izborima i oteža izborna pozicija KPJ, čime praktično odbacuju tezu da je ona značila simultani pritisak na Jugoslaviju SSSR-a i zapadnih država. Jugosloveni su se našli u položaju da brane nezavisnost i teritorijalni integritet zemlje na dva fronta: od socijalističkih država i od velikih zapadnih sila. Tripartitna („londonska“) deklaracija SAD, Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske doneta je bez saglasnosti Jugoslavije, predstavljajući na taj način jednostran diktat Zapada u vreme kada je počinjao i pritisak s Istoka. Vlada FNRJ, inače ugrožena od socijalističkih država, stala je tada na stanovište da se pitanje Slobodne Teritorije Trsta može rešiti jedino sporazumom neposredno zainteresovanih strana, to jest Jugoslavije i Italije. Iskorišćavajući svoju pripadnost zapadnom bloku, Italija je odbijala svaku saradnju s Jugoslavijom pre nego što reši tršćansko pitanje u skladu s tripartitnom deklaracijom. Zajedničko istupanje Jugoslavije sa SSSR-om, Bugarskom, Rumunijom, Čehoslovačkom, Mađarskom i Ukrajinskom SSR na Dunavskoj konferenciji u Beogradu, održanoj avgusta 1948, još više je pogoršalo njene odnose sa zapadnim silama.

Štab Džordža Maršala je na svom sastanku 30. juna 1948. razmatrao situaciju sa napadom IB na Jugoslaviju, nalazeći da je prvi put u istoriji međunarodne zajednice jedna „komunistička država“, koja je počivala na „organizacionim temeljima sovjetske države“ i na „sovjetskoj ideologiji“ postajala „nezavisna od Moskve“. Za SAD je proširivanje ovog uticaja Jugoslavije na druge socijalističke države dobijalo značaj presedana. Mada nisu, niti su mogli Tita smatrati svojim prijateljem, uočavali su da je ovim činom, to jest otporom KPJ 1948. „srušen oreol mistične svemoći i nepogrešivosti koji je okruživao Kremlj“. SAD su formulisale politiku „Čekati i budno pratiti“. Stejt department nije prihvatio sugestije Harija Harimana da SAD Jugoslaviju vojno pomognu, a ekonomskim davanjima nateraju na koncesije, držeći se politike da ojačaju otpor Jugoslavije kao nezavisne zemlje prema SSSR-u i ne oslabe drukčijim stavom njene unutrašnje pozicije. SAD su budno pratile i „testirale“ sve manifestacije jugoslovenske politike, izvlačeći zaključak da ona i dalje podržava sovjetsku poli-

tiku: Peti kongres, stav na Dunavskoj konferenciji, držanje u Savetu bezbednosti prilikom razmatranja STT, na Trećem zasedanju OUN u slučaju Grčke, dopunske nacionalizacije, kolektivizacije, osnivanja Više partijske škole. SAD je sukob najviše interesovao zbog odnosa Amerike sa Mao Cedungovom Kinom. Zaključak Maršalovog Štaba za planiranje glasio je da SAD imaju interes da „titoizam“ postoji kao „erozivna i dezintegraciona snaga koja deluje unutar sovjetske sfere. On predstavlja bitnu slabost u ruskim ekspanzionističkim planovima.“ Nova faza te politike bila je sažeta u formuli „održati Tita na vlasti“. Ova politika držana je u tajnosti, jer se Kongres SAD suprostavljao davanju pomoći državama u kojima su komunisti bili na vlasti. SAD su se čak trudile da za svoju politiku pridobiju druge zapadnoevropske zemlje. Stejt department s otuda zalagao za pomoć Jugoslaviji. Ambasador Kenon j javljao iz Beograda 19. jula 1949. da ukoliko izostane pomoć toku narednih meseci „režim će biti oslabljen do te mere da neće moći uspešno odigrati ulogu koju mi od njega očekujemo“.

Za neke Amerikance u pitanju je bio „porodični spor“, ča „namešten“ ili bar privremen. Za mnoge američke političar Jugoslavija je bila zemlja „komunističke diktature“, sa vrednostima koje su bile strane građanima SAD. U Kongresu su se čul zahtevi da Jugoslavija oslobodi nadbiskupa Stepinca. Bilo je senatora koji su pomoć vlade Jugoslaviji označavali kao „konfuznu i glupu“ politiku. Antikomunistički kompleks je bio uzeo toliko maha u SAD da je čak državni sekretar za spoljne poslove Din Ačeson morao dati izjavu da nema „simpatije za komunističke ideje“.

Jugoslavija je i posle 1948. ostala komunistička zemlja. SAD su joj davale pomoć, ali nisu prihvatale njen režim. Najpreciznije je ovaj stav formulisao ambasador SAD u Jugoslaviji Džordž Alen da su SAD u pristupu Jugoslaviji bile rukovođene „hladnokrvnom kalkulacijom obostranih interesa“. Američki političari su se u odnosu na stav prema Jugoslaviji mogli podeliti na dve grupe: jedni koji su tražili da se ona prinudi da uđe u Severnoatlantski pakt, i drugi koji su pobedili sa svojim shvatanjem da ona za SAD više znači ako joj se omogući da afirmiše „nacionalni interes u komunističkom bloku“.

Britanski ambasador u Jugoslaviji ser Čarls Pik pisao je u izveštaju uz godišnji izveštaj britanske ambasade u Beogradu — koji je objavio Čedomir Štrbac — da 1948. nije obična

godina već „prekretnica ne samo u istoriji Jugoslavije već takođe u istoriji komunističkog pokreta u celini“.

Pik je iznosio pretpostavku da će se Tito — koji je u to lično uveren — održati kao vođa „komunističke države (eventualno grupe država) nezavisne od SSSR“, ako dobije potrebnu ekonomsku podršku. Britanske analize uočavale su teškoće odbrane Jugoslavije, ali i njene prednosti. Među prvima navodila se informbiroovska opozicija, građanski oponenti režimu, slabljenje armije, naročito vazduhoplovstva, hapšenjem ili bekstvom pripadnika IB-a za razliku od mornarice koja se pokazala manje „osetljiva“ na informbiroovsku propagandu, nedostatak radne snage (zbog odlaska 4.000 Jevreja u Izrael i povratka nemačkih ratnih zarobljenika u Nemačku i Austriju), kolektivizacija, nestašica hrane, teškoće ispunjavanja započete izgradnje. Godišnji izveštaj za 1948. je u zaključnom stavu sadržao sledeću ocenu: „Tako, krajem godine jugoslovenski vođi su uspešno savladali prvi šok od kominformovskog optuživanja i odbili da budu skrenuti sa svog odabranog puta u davanje više slobode nekomunistima ili u odustajanje od puta kolektivizacije.“

U situaciji nastaloj 1948. pritiskom socijalističkih zemalja, Jugoslavija se koristila suprotnostima između velikih sila u svetu, a posebno na Balkanu. Jugoslovensko rukovodstvo nije odustajalo od socijalističkog preobražaja zemlje. Borba za očuvanje njene nezavisnosti vodila se, na jednoj strani, protiv SSSR-a i drugih socijalističkih zemalja, a na drugoj protiv pokušaja zapadnih sila da iskoriste „raskol“ u komunističkom pokretu i socijalističkom bloku. Neki krugovi na Zapadu jedno vreme su tumačili napad SSSR-a na Jugoslaviju kao unutrašnji obračun u suparničkom bloku koji ne tangira bitne interese zapadnog sveta. Bilo je i mišljenja da je sukob fiktivnog karaktera. U zapadnoj javnosti upozoravalo se i na potrebu opreza prema Jugoslaviji, koja je navodno igrala ulogu „trojanskog konja“ za račun Sovjetskog Saveza. Hladna politička i stratejska analiza učinila je da na Zapadu prevlada zvanično shvatanje da je posredi dublje razmimoilaženje, koje se uveliko može iskoristiti. Sukob SSSR-a s Jugoslavijom počeo je da se posmatra kao nagoveštaj raspadanja istočnog bloka. Smatralo se, takođe, da će jugoslovenski primer zarazno uticati i na ponašanje drugih socijalističkih zemalja. U sklopu svoje antikomunističke strategije Zapad je počeo da preispituje stav prema

Jugoslaviji. Ona je, sa svoje strane, preduzela mere za popravljavanje odnosa sa susednim kapitalističkim zemljama i velikim zapadnim silama da bi olakšala pritisak s Istoka i izašla iz političke i privredne izolacije. Pri tome nije bila spremna na ustupke koji bi dovodili u pitanje njeno socijalističko uređenje i državnu samostalnost. Sređivanje političkih i ekonomskih odnosa Jugoslavije sa zapadnim silama nije teklo bez teškoća i napora da se odbiju raznovrsni pritisci i zahtevi za koncesijama.

Protiv napada IB na Jugoslaviju i u prilog odbrane nezavisnosti Jugoslavije govorile su istaknute javne ličnosti pojedinih zemalja: Žan Kasu u Francuskoj, Koni Zilijakus, laburistički poslanik u Velikoj Britaniji, Džon Rogu, prvak Progresivne stranke u SAD. Rogu je na Međunarodnom kongresu mira krajem 1949. izjavljivao da ne vidi razlike između „karantina“ koji SAD žele da zavedu za zemlje Istočne Evrope, od onog koji IB želi da zavede za Jugoslaviju. Dok je Zapad preko Maršalovog plana naređivao „Zapadnoj Evropi da obustavi trgovinu sa Istočnom dotle IB to isto radi sa 'svojim zemljama' u odnosu na Jugoslaviju“.

Zapadne zemlje uslovljavale su obnavljanje ekonomskih veza s FNRJ prethodnim obeštećenjem za imovinu koja je njima i njihovim državljanima nacionalizovana, kao i regulisanjem predratnih javnih dugova. Jugoslavija je nastojala da pitanje naknade najpre reši s manjim zapadnoevropskim državama (Švedskom, Švajcarskom, Belgijom i Holandijom), koje nisu bile u stanju da vrše neposredan pritisak prilikom pregovora, i tako postavi obrazac za sporazume sa SAD, Velikom Britanijom i Francuskom. Ukupna visina obeštećenja za stranu nacionalizovanu imovinu iznosila je 1954. godine oko 98 miliona dolara. Davanje zajmova Jugoslaviji uslovljavano je i isplatom javnih dugova Kraljevine Srbije, Kraljevine Jugoslavije, pa čak i dela nasleđenih dugova Austro-Ugarske i Otomanske Imperije.

Krajem 1949. IB je iscrpeo sva sredstva koja je imao na raspolaganju u političko-psihološkom i ekonomskom ratu protiv Jugoslavije. Čak i oni koji su mogli posumnjati „da li je Tito dobar komunist“, mogli su se nesumnjivo uveriti „da je dobar Jugosloven“. Uvodnik organa IB *Za trajni mir i narodnu demokratiju* 1. septembra 1949. pisao je da je „rukovodeća klika razorila KPJ“ i da je ona prestala da postoji kao komunistička partija. Britancima je bilo jasno da je druga

rezolucija IB iz novembra 1949. mogla — uz pojačanje o fašističkom karakteru KPJ — tek da „verifikuje partijsko-politički kurs inspirisan prvom rezolucijom iz juna 1948.". Agresivnoj strani preostajala je samo mogućnost invazije na Jugoslaviju. Ali sada je Jugoslavija ipak bila u povoljnijoj situaciji nego 1948. kada je delovao faktor iznenađenja. Jugoslavija je sada dobila podršku od svetskog demokratskog mnjenja, bila izabrana u Savet bezbednosti, elastičnije prilazila međunarodnom radničkom pokretu u svetu. Kardelj je isticao neophodnost razvijanja veza sa svim progresivnim pokretima u svetu, bez onih ranijih predubedenja uslovljenih staljinističkom ortodoksijom. Već 1949. Jugoslavija je uspjela da uspostavi šire ekonomske odnose sa zapadnim zemljama. Razmena sa SAD je 1949. dostigla predratni nivo. Sa Velikom Britanijom je 26. decembra 1949. zaključen trgovinski sporazum koji je predviđao razmenu u periodu od pet godina u visini od 14 milijardi dinara sa svake strane. Počela se odvijati sve življa razmena sa zemljama Južne Amerike (Brazilom, Urugvajem, Meksikom i Paragvajem). Od dvanaest zemalja (SAD, Velika Britanija, Švedska, Francuska, Italija, Argentina, Zapadna Nemačka, Austrija, Belgija, Holandija, Švajcarska, Egipat) dobijen je trgovački kredit od blizu milijardu dinara. Velika Britanija je odobrila srednjoročni zajam od osam miliona funti, Međunarodna banka za obnovu i razvoj 2,7 miliona dolara, Švajcarska 10 miliona švajcarskih franaka. Američka Export-Import banka odobrila je u dva navrata 40 miliona dolara dugoročnog kredita. Čarls Pik je — prema Čedomiru Štrpcu — pisao 25. januara 1951. svome ministru Ernestu Bevinu da je sada jasno da vraćanje Jugoslavije u sovjetsku interesnu zonu može biti ispunjeno samo nasilnim obaranjem Tita i njegovih saradnika. Nakupljena mržnja sada je tolika da „jede čelični okov s puščanog kundaka". Podsećao je ministra da britanska politika treba da bude politika „održavanja Tita na površini vode". London je takođe obaveštavan o katastrofalnoj suši 1950. i pretećoj gladi, a na drugoj strani o početnom liberalizovanju režima (smanjivanje dobrovoljnog rada Narodnog fronta, „formalni prenos vlasništva nad fabrikama na radničke savete", smanjivanje zategnutosti između crkve i države), ali sve mere te vrste nisu uticale na smanjivanje vlasti KPJ. Američka pomoć u vreme suše od 68 miliona dolara i britanska od 3 miliona funti pomogli su u saniranju teškoća izazvanih ovom elementarnom nesrećom. Jedan od najznačajni-

jih sporazuma potpisan je sa „Zapadnom Nemačkom“, obezbeđujući trgovinu od 60 miliona dolara sa svake strane, praćen i dodatnim sporazumom o srednjoročnom kreditu za nabavku kapitalne opreme u iznosu od 35 miliona dolara. Britanci su primećivali i promene u oblasti ekonomije koje oni nazivaju „fleksibilnijim“ prilazom, sa stanovišta poštovanja „konkurencije, podsticaja i inicijative“. Jugoslavija je primila pomoć od organizacije CARE (*The Cooperative for American Remittances to Europe*) radi ublažavanja suše u 1950. u ukupnom iznosu od 35,3 miliona dolara. Razvila se i akcija Amerikanaca jugoslovenskog porekla za pomoć staroj domovini.

Proboju Jugoslavije iz ekonomske i političke blokade naročito je doprinela pomoć vlade SAD. Od nje nije 1950. dobijena samo prva besplatna pomoć u hrani, već je 14. novembra 1951. zaključen Sporazum o vojnoj pomoći u cilju jačanja odbrambene moći FNRJ. Predsednik SAD Hari Truman je 20. jula 1950. dao izjavu kojom je osudio agresiju ma gde do nje došlo, čime je mislio i na Jugoslaviju. Novi ambasador SAD u Jugoslaviji Džordž Alen je s pozivom na predsednika Trumana izjavio: „Što se tiče Jugoslavije, mi se u istoj meri protivimo agresiji na nju kao i agresiji na bilo koju drugu državu i štitićemo održanje suvereniteta Jugoslavije baš kao i bilo koje države.“ Karakteristično je da su ove izjave date u vreme naglog zaoštavanja međunarodnih odnosa posle početka korejskog rata. Ima pisaca na Zapadu koji zastupaju tezu da je korejski rat i protivreakcija SAD pod zastavom UN pokazala Staljinu rešenost SAD da se odupru Staljinovim pokušajima agresije u bilo kojem drugom delu sveta, uključujući Jugoslaviju. Da je, smatraju oni, bilo kojim slučajem prelazak preko 38. paralele ostao bez odgovora Staljin bi najverovatnije napao Jugoslaviju, jer je o tome postojao tajni plan, pa su bile izvršene i pripreme u susjednim zemljama „narodne demokratije“, pošto su otporom Jugoslavije bila iscrpljena druga sredstva „ubeđivanja“ u staljinsku pravovernost. Izjavu o spremnosti SAD da se odupru agresiji ponovio je Din Ačeson, državni sekretar za spoljne poslove SAD, 14. februara 1951. godine. Za američkim prmerom povele su se Velika Britanija i Francuska. Britanski vladini predstavnici su upozoravali da je bilo kakva opasnost za Jugoslaviju, „koja je igrala herojsku ulogu u otporu Hitlerovoj agresiji, prirodna. . . briga vlade Njegovog Veličanstva i mi smo po ovome u vezi sa drugim vladama“.

Pomoć SAD Jugoslaviji bila je uslovljena stratejskim položajem Jugoslavije. Prva pomoć bila je dodeljena iz fonda ustanovljenog zakonom o uzajamnoj odbrambenoj pomoći, koji je davao ovlašćenje vladi da pomogne ma koju evropsku zemlju kojoj bi zapretila opasnost, ukoliko je bila strateški važna za SAD. Truman je obrazlagao odluku o pružanju pomoći Jugoslaviji time da je suša ugrozila njenu odbrambenu sposobnost i dovela u pitanje njenu nezavisnost, „za čije održanje postoji američki i u celini zapadni interes, s obzirom na geostratejski položaj Jugoslavije“. Truman je kasnije isticao otpor Jugoslavije sovjetskom pritisku, naglašavajući da ona raspolaže najvećom vojnom snagom u Evropi izvan SSSR-a.

Vlade SAD, Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske odlučile su 27. avgusta da za drugo polugode 1951. pruže Jugoslaviji ekonomsku pomoć, u iznosu od 50 miliona dolara, za nabavku sirovina. Objavljena prepiska između vlada SAD i Jugoslavije iz oktobra — novembra 1950, povodom zaključenja sporazuma o pomoći u hrani i pomoći za potrebe jugoslovenskih oružanih snaga, pokazuje da su SAD tražile da njihovi službenici posmatraju primanje i raspodelu pomoći, da ona bude jednako raspodeljena stanovništvu, da se njen izvor i karakter obelodane. Jugoslavija je isticala teškoće vezane za opštu situaciju i sušu u zemlji. Američka vlada je obavezala jugoslovensku da ne prosleđuje pomoć drugoj naciji. Istovremeno je utvrđeno da će se ona koristiti za ciljeve navedene u Povelji Ujedinjenih nacija. Dve vlade su se 6. januara 1951. sporazumele o davanju, odnosno primanju pomoći prema zakonu o hitnoj pomoći Jugoslaviji iz prethodne godine. Sporazum je predvideo nadgledanje i podjednako deljenje pomoći, kao i publicitet u vezi s njom.

Konferencija američkih, britanskih i francuskih stručnjaka za ekonomska pitanja, sazvana u Londonu aprila 1951, preporučila je vladama učesnicama da pomoć Jugoslaviji nastave na tripartitnoj osnovi. Osim kredita za investicionu opremu, jugoslovenska vlada je tražila i zajmove za nabavku sirovina i hrane, kako bi otklonila teškoće u platnom bilansu zbog dveju sušnih godina (1950. i 1952). Tako je za kupovinu hrane i sirovina primljeno oko 61 milion, odnosno oko 89 miliona dolara. Ukupna vrednost tripartitne pomoći od 1951/2. do 1954/5. iznosila je 492,9 miliona dolara, ili 82,5%.

Oktoobra 1952. produžena je tripartitna ekonomska pomoć za period od 1. jula te godine do 30. juna naredne.

Jugoslovensko-britanske odnose počinje da karakteriše sve veća učestalost obostranih poseta. Tako je delegacija vladajuće Laburističke partije posetila Jugoslaviju septembra 1950. i dala pozitivan izveštaj o Jugoslaviji. Početkom 1951. Milovan Đilas je bio u privatnoj poseti Velikoj Britaniji i tom prilikom se sastao sa predsednikom britanske vlade Klementom Atlijem i vođom opozicije Vinstonom Čerčilom. Te godine razmenjene su i parlamentarne delegacije dve zemlje. Ministar u vladi Velike Britanije Anjorin Bevan je u Donjem domu 15. februara 1951. izjavio da je britanska vlada svesna potencijalne opasnosti koja pretila Jugoslaviji. Velika Britanija je do kraja 1953. — nezavisno od učešća u tzv. tripartitnoj pomoći — dala Jugoslaviji kredite u iznosu od 57,7 miliona dolara. Juna 1952. Tito je uputio poziv Antoniju Idnu, britanskom ministru inostranih poslova u novoj, konzervativnoj britanskoj vladi da poseti Jugoslaviju. O efektima predstojeće posete, utvrđene za septembar 1952, novi britanski ambasador u Beogradu Ivo Malet je pisao Forin ofisu — kako nas obaveštava C. Štrbac — da Jugosloveni još nisu pokazali spremnost „da priznaju da je saradnja u zajedničkoj politici protiv sovjetske agresivnosti dvosmeran posao: njihova praksa je da uzmu sve što mogu da dobiju a da daju najmanje moguće zauzvrat". Ambasador nije mogao da ne primeti da Jugosloveni, čak i kada su tražili vojnu pomoć, nisu prihvatili soluciju koja važi za zemlje Atlanstskog pakta. Prilikom zaključivanja ugovora o vojnoj pomoći sa SAD od 14. novembra 1951. oni nisu prihvatili potpisivanje ugovora o uzajamnoj pomoći nego potpisivanje ugovora o pružanju pomoći Jugoslaviji u naoružanju od strane SAD. Tito je i dalje ostao marksist i njegov režim „totalitaristički". Ambasador je skretao pažnju ministru da je njegova poseta vezana sa rizikom, to jest da Tito dobije u prestižu i primi kredite, a da nastavi da vodi svoju spoljnu i unutrašnju politiku kao i pre toga. Idnova poseta Jugoslaviji od 17. do 23. septembra 1952. značila je porast ugleda Jugoslavije u svetu, jer je ona uspela da odoli pritisku sa Istoka i da odbrani sopstveni put razvitka. Idn je bio političar najvišeg ranga koji je posle rata posetio Jugoslaviju. Tito će učiniti uzvratnu posetu Britaniji od 16. do 21. marta 1953. godine, budući primljen u Velikoj Britaniji sa svim paradnim počastima. Bio je to drugi susret između britanskog i jugoslo-

venskog ratnog veterana: Čerčila i Tita. Tito je putovao prvi put u svojstvu šefa države. Istovremeno on je po prvi put od 1947. napustio Jugoslaviju. Njegova poseta Velikoj Britaniji pala je neposredno posle smrti sovjetskog diktatora. Njegovo putovanje došlo je, takođe, u trenutku novog zaoštavanja odnosa između Jugoslavije i Vatikana, kada je ovaj demonstrativno pokazao nameru da dodeli Stepincu kardinalski šešir. Iz britanskih dokumenata koje je objavio Č. Štrbac proizilazi da se u Britaniji razgovaralo o Sovjetskom Savezu posle Staljinove smrti i da Tito nije gajio velike iluzije o značajnijim promenama. Tito je bio protiv ulaska Jugoslavije u severnoatlantski pakt, ali je istovremeno stavljao do znanja uvaženom sagovorniku da napad na Jugoslaviju ne bi mogao da ostane u okvirima lokalnog rata. Zalagao se takođe za trajno rešenje pitanja Trsta, a protiv teritorijalnih ustupaka u zoni „B”, to jest tadašnjoj Slobodnoj Teritoriji Trsta.

Jugoslavija je za države Zapada ostala komunistička zemlja koju su one, ne prihvatajući njeno unutrašnje uređenje, podržale 1948. rukovođene računom obostranih interesa. Nasuprot strujama na Zapadu koje su se zalagale da se Jugoslavija prinudi na pristupanje atlantskoj vojno-političkoj alijansi, prevagnula je druga linija: podrškom Jugoslaviji afirmisati „nacionalni interes u komunističkom bloku”. Oslonjena na vlastite snage i političko jedinstvo naroda, Jugoslavija 1948–1953. godine nije imala drugog izbora nego da brani svoju nezavisnost i od jednog i od drugog bloka. Prihvatajući zapadnu ekonomsku i vojnu pomoć u vreme najdirektnije ugroženosti od socijalističkih država, Jugoslavija je; međutim, odbacivala njeno uslovljavanje političkim ili ideološkim ustupcima.

Značajan moment u probijanju politike izolacije Jugoslavije predstavljala je odluka da se Jugoslavija kandiduje za nestalnog člana Saveta bezbednosti doneta na sednici Politbiroa CK KPJ 30. avgusta 1949. godine. Prema Jadranki Jovanović, rukovodstvo Jugoslavije je rešilo da se kandidatura postavi kako bi se celom svetu stavila do znanja suština spora sa SSSR-om i da se Sovjeti onemoguće u izolovanju Jugoslavije u OUN. Višinski se pozivao na tzv. džentlmentski sporazum po kome merilo iz Povelje o „ravnopravnoj geografskoj raspodeli kandidata” treba dopuniti „prethodnim političkim sporazumom zemalja iz odgovarajućeg regiona”, ali bez odjeka. Za Trigve Lija kriza jugoslovensko-sovjetskih odnosa u vreme kandidature Jugo-

slavije za nestalnog člana Saveta bezbednosti bila je opasnija od „blokade Berlina“. Generalni sekretar OUN upozoravao je SAD da ne daju podršku Jugoslaviji jer SSSR može napustiti organizaciju. Jugoslavija je sa Ekvadorom i Indijom izabrana u Savet bezbednosti sa dvotrećinskom većinom od 39 glasova (ponovljeno glasanje; sukandidat je bila Čehoslovačka), s mandatom od 1. januara 1950. do 31. decembra 1951. godine. Jugoslaviju je u Savetu bezbednosti predstavljao dr Aleš Bebler, sa zamenikom dr Đurom Ninčićem. Sovjetski Savez je demonstrativno napustio Savet bezbednosti posle izbora Jugoslavije za nestalnog člana, što je SAD omogućavalo da bez bojazni od sovjetskog „veta“ zauzmu stav „svetskog policajca“.

Jugoslavija je do promene situacije u Koreji i svog međunarodnog položaja posle 1948. zauzimala u korejskom pitanju sovjetski stav po kome su ujedinjenje korejskog naroda i slobodni izbori mogući tek posle povlačenja svih stranih trupa iz Koreje. Čim je došlo do obnavljanja debate o Koreji u jesen 1948. Jugoslavija je za sobom imala iskustvo sa Informbiroom i stanje na grčko-jugoslovenskoj granici. Otuda je mogla i da „dramu korejskog naroda“ shvati i razume kao „sopstveno iskušenje“. Jugoslavija se protivila intervenciji bilo koje vrste u Koreji. Aleš Bebler je kao osnovno u celom pitanju naglašavao da se korejskom narodu prepusti puna sloboda da on sam, svojim snagama, reši svoj nacionalni problem, uključujući ujedinjenje. Kao član Saveta bezbednosti Jugoslavija je kompaktno nastupala sa Indijom i Egiptom, čije je gledište u korejskom problemu bilo umerenije nego američko. Jugoslavija se uzdržala prilikom donošenja rezolucije od 7. jula 1950. na osnovu koje su u Koreju upućene oružane snage OUN s Ujedinjenom komandom pod rukovodstvom SAD i sa pretežno američkim vojnim kontigentom. Kardelj je osuđivao, septembra 1950, svaku intervenciju, svako mešanje u nezavisnost i unutrašnje stvari pojedinih zemalja, kao i svaku akciju koja je mogla da ugrozi svetski mir i bezbednost. Kardeljevo mišljenje je, prema Jadranki Jovanović, već značilo početak distanciranja od blokova i suprotstavljanja zaoštavanju u međunarodnim odnosima. Jugoslovenska delegacija se kasnije izjasnila za uspostavljanje 38. uporednika kao granice i pronalaženje sredstava za mirno rešenje spora. Prelaskom reke Jalu od strane kineskih „dobrovoljaca“ još više se produbila svetska kriza. Tada je Jugoslavija osudila kinesku intervenciju, ali je istupila protiv

prihvatanja Rezolucije SAD u kojoj je Kina bila okvalifikovana kao agresor.

Šef jugoslovenske delegacije Edvard Kardelj obratio se pismom generalnom sekretaru UN 9. novembra 1951. izveštavajući ga da Jugoslavija namerava da zatraži uključivanje tačke pod naslovom „Neprijateljski postupci vlade SSSR-a i vlada Bugarske, Mađarske, Rumunije i Albanije, kao i vlada Čehoslovačke i Poljske protiv Jugoslavije“. Uz zahtev priložen je i Memorandum u kome su agresivni postupci kategorisani na sledeći način: potpuna ekonomska blokada; gruba propaganda i klevetnička kampanja; organizovanje špijunskih, subverzivnih i terorističkih akcija protiv Jugoslavije, kao i centra za obuku tih trupa; nasilno raseljavanje pripadnika jugoslovenskih nacionalnih manjina u Bugarskoj, Mađarskoj i Rumuniji; povrede diplomatskih komunikacija i osnovnih normi diplomatskog prava; neopravdano i jednostrano raskidanje 46 sporazuma i konvencija; kršenje ugovora o miru od strane bivših pobedenih država (Bugarske, Mađarske i Rumunije) i povećanje njihovog vojnog potencijala, veliki broj graničnih incidenata i provokacija, kao i ubistva jugoslovenskih graničara. Zahtev je usvojen od strane Generalnog komiteta Generalne skupštine. Za sovjetskog i poljskog delegata radilo se pak o gruboj provokaciji. Sovjetska delegacija je na Skupštini OUN jugoslovenski zahtev ocenila kao „rutinski čin provokacije“ od strane „potkupljenih jugoslovenskih vođa“ i da je jugoslovenska vlada na čelu „s klikom Tita, Rankovića i Kardelja“ zavisna od imperijalističkih krugova. Međutim, za uključivanje ovog pitanja u dnevni red Šestog zasedanja OUN glasale su 44 članice OUN. Tzv. miroljubiva politika SSSR-a bila je time razotkrivena, a usput posredno potvrđena i njegovim grubim ponašanjem. Rezolucija Političkog komiteta posle govora M. Đilasa usvojena je u celini sa 47 glasova, 5 protiv i 2 uzdržana (Iran i Avganistan). Pomirljiv ton ove Rezolucije je, na drugoj strani, stavljao do znanja da je Jugoslavija spremna da učini sve što zavisi od nje za sređivanje odnosa sa SSSR-om.

Blokada Jugoslavije uticala je da se Kardelj prilikom rada na Povelji o ljudskim pravima opredeli za ozakonjivanje represivnih mera u OUN. Brana Jevremović, predstavnik Jugoslavije u Komisiji za ljudska prava, doneo je naime direktivu E. Kardelja da jugoslovenska delegacija stavi amandman kojim bi se legalizovali koncentracioni logori, koji je glasio:

„Svaka država ima prava, u slučaju nužde, da u interesu čuvanja reda i poretka, upravnim postupkom liši slobode na neodređeno vreme sve građane koji ugrožavaju njenu nezavisnost na podstrek neke strane sile.”

Najteži problem u odnosima između Italije i Jugoslavije — pitanje Slobodne Teritorije Trsta — i dalje je bio nerešen. Ojačani međunarodni položaj Jugoslavije 1951. godine uticao je da italijanska vlada pristupi direktnim pregovorima s Beogradom. U nezvaničnim razgovorima 1951. i 1952. jugoslovenska vlada je predlagala kompromis na bazi „etničkog balansa”, koji je polazio od toga da u Italiji ne ostane više Jugoslovena nego što bi u Jugoslaviji ostalo Italijana, ne računajući pri tom 80 hiljada Slovenaca koji su već bili pod Italijom. Ova kompromisna formula vodila je računa i o ekonomskim faktorima, a pre svega o upotrebi Tršćanskog zaliva. S italijanske strane usledio je protivpredlog o „kontinuelnoj etničkoj liniji”, koja ne bi ostavila nijednog Italijana u Jugoslaviji. Italija je bez diskusije odbila i jugoslovenski predlog o stavljanju Slobodne Teritorije Trsta pod zajedničku upravu (kondominijum). Vlada FNRJ je u principu prihvatila italijanski predlog o plebiscitu, ali pod uslovom da se prethodno stvore pretpostavke za demokratsko opredeljivanje stanovništva Slobodne Teritorije Trsta.

Pod pritiskom Italije, vlade SAD i Velike Britanije prešle su 1952. na politiku svršenih činova prema Slobodnoj Teritoriji Trsta. Na konferenciji u Londonu maja 1952. donele su odluku da se uprava u zoni „A” preda Italiji, čemu se Jugoslavija energično suprotstavila. Da bi pomogla pronalaženju rešenja, jugoslovenska vlada je predložila internacionalizaciju grada Trsta, a priključenje slovenačkog zaleđa Jugoslaviji. Kriza je dostigla vrhunac oktobra 1953. koncentracijom trupa s obe strane granice. Jugoslavija je bila spremna da oružjem spreči ulazak Italijana u zonu „A”. Predložila je stvaranje dveju autonomnih jedinica na spornoj teritoriji, a bila spremna i da grad Trst ustupi Italiji. Pregovori između predstavnika Jugoslavije, SAD i Velike Britanije, a zatim između SAD, Velike Britanije i Italije, doveli su do usklađivanja gledišta. Sporazum o rešenju tršćanskog pitanja potpisan je 5. oktobra 1954. u Londonu i poznat je kao Memorandum o saglasnosti između vlada Italije, Ujedinjenog Kraljevstva, Sjedinjenih Država i Jugoslavije o Slobodnoj Teritoriji Trsta. Kompromis je predviđeo da čitava ranija zona „B” i deo bivše zone „A” (površine

11,5 km² i s oko 3.000 stanovnika) budu pod upravom Jugoslavije, a da preostali deo ove zone pripadne Italiji. Prava manjina su obostrano zagarantovana. Sporazum je sadržao i odredbu o uspostavljanju slobodne luke u Trstu. Njegovim zaključenjem otvoren je put saradnji između Jugoslavije i Italije.

Zbog stava velikih sila Jugoslavija nije uspela da povoljno reši ni pitanje Koruške. Polovinom 1949. njihov Savet ministara inostranih poslova postigao je — bez konsultovanja Jugoslavije kao zainteresovane strane — sporazum da granice Austrije budu one iz 1938, čime je Koruška definitivno ostala u njenom okviru.

U sređivanju odnosa s Austrijom posebno mesto imala je odluka Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ iz januara 1951. godine o ukidanju ratnog stanja s ovom zemljom. Nekoliko meseci kasnije konačno je i ratno stanje s Nemačkom. Od 1949. do kraja 1953. iz Jugoslavije su otpušteni nemački ratni zarobljenici; osuđeni ratni zločinci oslobođeni su izdržavanja kazni; amnestirani su Austrijanci osuđeni za nedela u ratu; rešeno je pitanje spajanja folksdojčerskih porodica. Nova faza u razvoju jugoslovensko-austrijskih odnosa nastupila je posle potpisivanja austrijskog Državnog ugovora 1955. godine, kojemu je pristupila i vlada FNRJ. Savezno veće Savezne narodne skupštine usvojilo je marta 1956. deklaraciju kojom priznaje stalnu neutralnost Austrije. Državnim ugovorom o vaspostavljanju nezavisne i demokratske Austrije, koji su potpisale četiri velike sile u Beču, priznata je nezavisnost toj zemlji, zabranjena politička ili privredna unija između nje i Nemačke, i Austrija obavezana da prizna ugovore o miru iz 1947. godine. Zabranjena je delatnost organizacija čiji bi cilj bio da se hrvatskom ili slovenačkom stanovništvu oduzmu manjinski karakter ili manjinska prava. Članom 7. Državnog ugovora predviđeno je da austrijski državljani koji pripadaju slovenačkoj i hrvatskoj manjini u Koruškoj, Gradišću i Štajerskoj uživaju ista prava pod istim uslovima kao i ostali austrijski državljani, podrazumevajući i pravo na sopstvene organizacije, skupove, kao i štampu na maternjem jeziku.

Grčko pitanje pritiskalo je Jugoslaviju i posle objavljivanja Rezolucije Informbiroa. Štaviše, kvarili su se odnosi između KPJ i Grčke komunističke partije. Grčki komunisti širili su propagandu da je Jugoslavija dezertirala iz socijalističkog tabora i prešla na stranu imperijalista. Rukovodioci KP Grčke

tvrdili su posle 1948. da je KPJ razbijala grčki narodnooslobodilački pokret sejanjem razdora između Makedonaca i Grka i podržavanjem autonomističkih tendencija u Egejskoj Makedoniji. Prema njihovoj oceni, događaji u Jugoslaviji posle objavljivanja Rezolucije Informbiroa otežali su pomoć susednih socijalističkih zemalja Demokratskoj armiji. Grupe grčkih ustanika koje su prešle u Jugoslaviju optuživane su da rade na organizovanju dezerterstva među ustaničkim snagama i podrivanju njihove borbene moći. KP Grčke je 1948–1949, složivši se s optužbama Informbiroa, pojačala kampanju protiv KPJ. Krivica za poraz ustanka pripisivana je isključivo spoljnim faktorima. Nikos Zaharijadis je tražio uzrok poraza Demokratske armije Grčke (DAG) 1949. godine isključivo u „prelasku Jugoslavije u imperijalistički tabor“. Time je KP Grčke otkrivala visok stepen zavisnosti od spoljnih činilaca, prelazeći preko svojih strateških promašaja u toku i posle rata.

Jugoslovenska pomoć DAG je prestala 9. juna 1949. godine. Ambasador SAD Kenon navodi 9. juna 1949. E. Kardelja: „Mi tamo nemamo više prijatelja.“ Ficroj Maklejn citira Tita koji mu je maja 1949. rekao da Jugoslavija više neće pomagati DAG. Zatim je usledila zvanična izjava jugoslovenske vlade o zatvaranju granice prema Grčkoj, što je Tito 10. jula 1949. objasnio upadima grčkih trupa na jugoslovensku teritoriju i bombardovanjima graničnih sela FNRJ. Na ovu preorijentaciju Jugoslavije uticala je neophodnost smirivanja na jednoj strani da bi se zemlja mogla braniti na glavnom pravcu udara — od SSSR-a i „narodnih demokratija“. Jugoslavija se nalazila i pod pritiskom Zapada da prekine pomoć DAG, a na drugoj strani izložena optužbama KP Grčke da je prešla na imperijalističku stranu i da borci ove armije koji su prešli u Jugoslaviju šire duh defetizma i dezerterstva. Radio-stanica „Slobodna Grčka“ već je 6. jula 1948. napala Vladu FNRJ za izdaju DAG. Šesti plenum CK KP Grčke je tajno podržao Rezoluciju IB, jer bi javno obelodanjivanje antijugoslovenskog stava uticalo na prekidanje neophodne pomoći iz Jugoslavije.

Smirivanje na grčko-jugoslovenskoj granici dovelo je 1950.-1951. do razvijanja ekonomskih odnosa između dve zemlje. Uspešno je rešeno pitanje repatrijacije grčkih vojnika i izbegle dece. Grčka i Jugoslavija počele su da razmenjuju parlamentarne i vojne delegacije. Tokom 1953. potpisano je i više jugoslovensko-turskih sporazuma (o trgovini, plovidbi, vazdu-

šnom saobrljčaju itd.). Jugoslavija je u približavanju Grčkoj i Turskoj nalazila protivtežu italijanskom pritisku za rešavanje pitanja Slobodne Teritorije Trsta. Povezivanje ovih zemalja ubrzavale su i zapadne sile. Najkonzervativniji krugovi na Zapadu, pa i u Grčkoj i Turskoj, nastojali su, međutim, da Jugoslaviju pomoću ove saradnje uključe u Atlantski pakt.

Februara 1953. godine Jugoslavija, Grčka i Turska potpisale su Ankarski sporazum (ugovor o prijateljstvu i saradnji), koji je predviđao saradnju u duhu aktivne i miroljubive koegzistencije i načela OUN. Ugovor se zasnivao na rešenosti ovih zemalja da brane svoju slobodu, nezavisnost i integritet protiv svake spoljne sile, ali nije uticao na prava i obaveze koje su za Grčku i Tursku proisticali iz Severnoatlantskog pakta, potpisanog 1949. Član 6. je predviđao da će se ugovornice uzdržavati od zaključenja saveza ili od akcija uperenih protiv jedne od njih, odnosno akcija koje bi mogle naneti štetu interesima jedne od njih, a Član 7. da nikakve međunarodne obaveze koje su na snazi između njih i jedne ili više drugih država nisu u protivurečnosti s odredbama ugovora. Pored konsultacija od zajedničkog interesa, ugovor je predviđao redovne konferencije ministara inostranih poslova, saradnju generalštabova i saradnju na polju ekonomije, tehnike i kulture. Dopunski sporazum zaključen je novembra meseca u Beogradu, a ticao se osnivanja Stalnog sekretarijata zemalja potpisnica Ankarskog sporazuma. Ugovorom o savezu, političkoj saradnji i uzajamnoj pomoći (poznatim kao Balkanski pakt), koji je potpisan na Bledu 9. avgusta 1954, dotadašnja saradnja pretvorila se u savez triju zemalja. Sporazum o Balkanskoj savetodavnoj skupštini od 2. marta 1955. predviđao je konstituisanje skupštine sastavljene od po 20 poslanika nacionalnih parlamenata. Ovaj supranacionalni parlament bio je zamišljen kao stalni organ, s tim da daje preporuke i predloge vladama o zaštiti zajedničkih interesa i unapređenju saradnje. Ugovorom je Jugoslavija preuzimala obaveze prema balkanskim državama u Severnoatlantskom paktu, ali je nastojala da otkloni povezivanje s tom vojnom i političkom organizacijom.

Jugoslovenska vlada je na Balkanski pakt gledala kao na vid saradnje država s različitim društvenim uređenjima, kao na čisto defanzivan savez, bez ideološkog sadržaja. Zbog prome-njenog međunarodnog položaja Jugoslavije posle 1955. godine i grčko-turskog sukoba oko Kipra, kao i jenjavanja hladnog rata

u Evropi, ovaj pakt, mada formalno neraskinut, izgubio je značaj.

Prekid odnosa s Vatikanom odudarao je od opšte linije jugoslovenske politike da se u vreme pritiska s Istoka zemlja otvori prema zapadnom svetu. Decembra 1952. vlada FNRJ je predala notu Apostolskoj nuncijaturi u Beogradu u kojoj je stajalo da je „izlišno dalje održavanje diplomatskih odnosa između FNRJ i Svete stolice jer su oni krivicom Vatikana došli u suprotnost sa ciljem kome bi jedino imali da služe". Vatikan se grubo mešao u unutrašnje poslove Jugoslavije, istovremeno podstičući antijugoslovensku propagandu u zemljama povezanim s njim. Visoki kler rimokatoličke crkve u Jugoslaviji nije bio spreman da usaglasi svoj rad i postupke s načelom o odvajanju države od crkve i s garantijom slobode veroispovesti. Sveta stolica je u Jugoslaviji podstrekavala na otpor protiv vlasti, vršila pritisak na pojedine sveštenike i sprovodila ekskomunikaciju neposlušnih sveštenika i vernika. Ona je objavila i nameru da odlikuje visokim crkvenim zvanjem (kardinalskim) nadbiskupa Stepinca, koji je po važećim jugoslovenskim zakonima bio osuđen za dela protiv naroda i države. Vlada je komentarisala ovaj prekid odnosa kao, faktički, delo Vatikana, jer je on gazio i uobičajene „kurtoazne obzire" saradnje.

Nijedna komunistička i radnička partija u svetu nije 1948. podržala KPJ. U međunarodnom komunističkom pokretu ona je jednoglasno osuđena i dosledno bojkotovana, što se može objasniti autoritetom koji je uživao Staljin kao gotovo divinizirani vođa, i monolitnošću međunarodnog komunizma. Svetski proletarijat ostao je nem na pokušaj da se slomi nezavisnost Jugoslavije i uguši jedna samosvojna revolucija.

Strah od zaraznosti jugoslovenskog primera, bolesna sumnjičavost i nezadovoljena želja za potpunim obračunom s rukovodstvom KPJ naterali su Staljina na reprizu procesa iz 1936—1938, sada u „narodnim demokratijama". Žrtve tih procesa bili su ne samo mnogobni revolucionari koji su branili svoj moralni i politički integritet već i „poslušni" komunisti koji su učestvovali, pa i prednjačili u osudi KPJ, ali u koje patološki nepoverljivi „vođa" nije mogao imati poverenja zbog njihovog nekadašnjeg „nacionalizma", iako su ga bili propovedali odazivajući se tadašnjim potrebama njegove politike saradnje sa zapadnim zemljama i učvršćenja režimš u Istočnoj

Evropi. Likvidacija probranih komunista trebalo je da odvraća druge od povoda za jugoslovenskim primerom. Komunisti su likvidirani i u SSSR-u, ali posle drugog svetskog rata Staljin nije organizovao javne procese.

U nezavisnoj štampi ti procesi su svojevremeno nazivani „čudovišnim“ i smatrani „pomračenjem logike i morala“, ali mnogobrojni levičarski intelektualci i ugledni stvaraoci ipak nisu odoleli „kafkijanskoj atmosferi“ i „kremaljskoj hipnozi“, plašeci se kao Pol Elijar, da ne izdaju revoluciju ili da ne skrenu s partijske linije. Partije su sledile moskovske direktive, tako da su se na stranu Jugoslavije svrstali samo pojedini usamljeni duhovi na Zapadu: Žan Kasu, Anjes Amber, Klod Avlin, Žan-Pol Sartr, Klod Bürde. Poslednji je razgolitio proces Rajku, a Kasu napisao *Optužujem i Revolucija i istina*. Verkor je ustao protiv „laži budimpeštanske lakrdije“, kako je nazivao taj proces. Ovi nezavisni duhovi dali su podršku mladoj revoluciji, koja se u borbi na život i smrt branila od „makijavelizma dva bloka“. Retki glasovi istine nadjačavali su gromor propagande koja je 1952. zasipala Jugoslaviju tokom 76 emisija dnevno na jezicima njenih naroda. Odbrani jugoslovenske revolucije služili su i pisac Luj Adamič, kao nekada u ratu, sve do svog tragičnog kraja, violinist Zlatko Baloković, Slavko Vorkapić, filmski reditelj u SAD, i drugi znani i neznani jugoslovenski iseljenici.

Pretenciozna argumentacija o „skretanju“ KPJ s platforme marksizma-lenjinizma izvedena je na krajnje niskom teorijskom nivou, kao i svaka vulgarna interpretacija marksizma. U pismima upućenim CK KPJ, CK SKP(b) se služio jezikom neprihvatljivim u odnosima između ravnopravnih partija i suverenih država. Staljin je izricao neodržive istorijske ocene, uveren da će se one mehanikom ponavljanja prihvatiti kao tačne. On je bio prvi put naišao na protivnika u komunističkom pokretu kojega nije mogao da slomi, što je još više izazivalo njegov kapric, potenciralo njegovu „zlokobnu prirodu“, nepoverenje, nasilničke sklonosti. Uloga NOVJ u ratu protiv fašizma je radikalno obezvređivana, a jugoslovenska revolucija prećutkivana. Patetičnim pozivima za spas internacionalizma i odbranu viših ciljeva“ socijalizma prikrivani su besomućni napadi na nezavisnost Jugoslavije. Odavno je uočeno da je pod firmom Informbiroa tekao sukob između dve partije: SKP(b) i KPJ, čija su gledišta bila različita, kako o putevima revolucionarnog

prevrata, tako i o tome kako treba da izgledaju odnosi između socijalističkih država. Odbrana nezavisnosti Jugoslavije 1948. nije bila samo odbrana jedne ugrožene revolucije i njenog prava na vlastiti život, nego i borba za nove međunarodne odnose i praksu. Na istorijskom ispitu 1948. pao je staljinski monolitizam, zasnovan na poricanju nacionalnih iskustava, posebnih puteva borbe za socijalizam, apsolutizaciju uniformnosti, naturanju sovjetskog puta kao većito i univerzalno važećeg iskustva, kanonizaciji krutih i prevaziđenih oblika discipline i podređenosti. Mada u suštini napad na nezavisnost Jugoslavije, Staljinov sukob s KPJ održavao je krupna ideološka razmimoilaženja, koja su, dugo prigušivana, eruptivno izbila posle 1948. Staljinistički nasrtaj na Jugoslaviju ogolio je polazne, „ideološke“ premise „kritike“, sveo ih na održanje monolitizma, discipline i podređenosti. Svako pozivanje Jugoslavije na vlastito iskustvo bilo je jednako jeresi. Hegemonističke pretenzije staljinizma vredale su KPJ, koja je za sobom imala pobedonosno izvedenu oružanu revoluciju i na njenim tekovinama zasnivala pravo da samostalno određuje unutrašnju i spoljnu politiku. Svoju istorijsku zrelost ona je još jednom potvrdila u dramatičnoj situaciji 1948. opredeljujući se, nakon početnog defanzivnog stava prema napadima socijalističkih država, za aktivno kritičko ispitivanje vlastite prakse, bića država koje su joj ugrožavale nezavisnost, za traženje novih puteva, socijalističkog preobražaja društva, suprotnih „modelu“ državnog socijalizma, koji je proglašavan za jedini, nepromenljiv i opštevažeći uzor.

Staljinovom smrću, 5. marta 1953, stvorene su pretpostavke za sređivanje odnosa Jugoslavije sa SSSR-om i drugim socijalističkim zemljama. Prilikom ratifikacije Balkanskog sporazuma tog meseca Edvard Kardelj je — u svojstvu potpredsednika Saveznog izvršnog veća — izjavio u Saveznoj narodnoj skupštini da Jugoslavija nema nikakvih zahteva prema zemljama istočnog bloka, sem što traži da je one puste na miru i da poštuju njene granice. „Još više, ona se trudila do sada i trudiće se ubuduće da svoje odnose sa tim zemljama ukoliko je moguće normalizuje“, rekao je Kardelj. Sređivanje odnosa počelo je razmenom ambasadora. Istovremeno je sređivano stanje na granicama. Posle višegodišnjeg prekida obnavljane su ekonomske, kulturne i sportske veze između Jugoslavije i socijalističkih država.

Britanska i američka diplomatija u Beogradu i u svetu intenzivno je pratila normalizaciju jugoslovensko-sovjetskih odnosa. Iz objavljenih britanskih izvora 1987. vidimo da je Ivo Malet izvestio britansku vladu 2. jula 1953. o prijemu sovjetskog ambasadora Valjkova kod Tita, na Brionima. Isticao je da su uspostavljeni odnosi sa sovjetske strane u funkciji remećenja odnosa Jugoslavije sa zapadnim državama. Američke analize su, polazeći od Titovih ocena, smatrale da od normalizacije odnosa ne može biti štete, jer ona vodi smanjivanju međunarodne zategnutosti i da samim tim Zapad ne može biti protiv nje. Sovjetsko približavanje Jugoslaviji je označavano kao „nova udvaračka taktika“ ili „razmetljiva parada prijateljstva prema Jugoslaviji“. Do juče nazivana fašističkom, Jugoslavija sada postaje zemlja sa kojom se žele obnoviti odnosi. Zamenik sovjetskog premijera Maksim Saburov je na proslavi godišnjice oktobarske revolucije u Moskvi 1953. pozivao na bolje odnose sa Jugoslavijom. Saburov je smatrao da odnosi neprijateljstva između dve zemlje mogu koristiti samo neprijateljima Jugoslavije. Bila je to i pozicija sovjetske vlade. Prilikom proslave 29. novembra u ambasadi FNRJ u Moskvi, Hruščov, Maljenkov, Mikojan i Bulganjin nazdravili su „drugom Titu i jugoslovenskoj Komunističkoj partiji“. Bio je to izrazito manifestativan način prekida sa ranijom politikom IB i njegovim osudama Tita i KPJ kao fašističke partije i jugoslovenskih komunista kao „imperialističkih agenata“.

U američkim izvorima obaveštajne prirode sve ove promene su podrobno analizirane sa stanovišta ciljeva Moskve. Iznošene su najrazličitije pretpostavke, od one da je prestankom pritiska otklonjena glavna snaga koja je Jugoslaviju držala u koheziji (nacionalna, patriotska solidarnost) do niza drugih: da se obnavlja prestiž KPSS u očima doktrinarnih snaga u SKJ, stvara privid na Zapadu da Jugoslavija ponovo optira na Istok; da se time u očima Zapada umanjuje potencijalna snaga otpora Jugoslavije prema Istoku, ili da Moskva ima neke informacije o unutarpartijskoj situaciji, stanju Titovog zdravlja, problemu njegovog naslednika koji još nije poznat, i tako dalje. Jugoslavija je bila spremna na normalizaciju međudržavnih odnosa, ali bez menjanja dotadašnjeg kursa. Sukob sa IB pokazao je da ona oslonom na Zapad, uz očuvanje svoje nezavisnosti, nije imala drugu alternativu da opstane, a ni Zapad nije imao drugu alternativu: Tito se mogao podržati ili ne podržati — u ovom

drugom slučaju bi se potpomogao Staljin, što je za Zapad bilo neprihvatljivo.

Posle Staljinove smrti borba za vlast među sovjetskim rukovodiocima dovela je do likvidacije Berije, ali se time nije i završila, jer su pretenzije imali Nikita Hruščov, Georgij Maljenkov i grupa oko Molotova. No i po Hruščovljevom dolasku na vlast ta konzervativno-birokratska grupa u rukovodstvu sovjetske partije nije odustajala od shvatanja da je KPJ 1948. ideološki zastranila i da se, samim tim, nije radilo o sukobu između država. Pošto je Hruščovljev uticaj odneo prevagu, CK KPSS je juna 1954. predložio CK KPJ sređivanje odnosa, priznajući da u Jugoslaviji postoji socijalizam. KPJ je prihvatila normalizaciju odnosa sa SSSR-om kao socijalističkom zemljom — rukovodeći se principom aktivne koegzistencije u međunarodnim odnosima — ali ne i sovjetski predlog o sastanku najviših partijskih predstavnika radi otklanjanja nesporazuma. Sovjetska ponuda za normalizaciju odnosa došla je posle isključenja Milovana Đilasa iz Politbiroa CK KPJ.

Krajem 1954. socijalističke države prekinule su antijugoslovensku propagandu, obustavile izlaženje listova jugoslovenske političke emigracije i rasturile emigrantske političke organizacije.

Normalizacija odnosa između Jugoslavije i SSSR-a kulminirala je u poseti sovjetske delegacije Beogradu. Ovaj sastanak na najvišem nivou pripremao se prethodnom jugoslovensko-sovjetskom prepiskom. Jugoslovenska strana nije više insistirala na birokratskom i degenerativnom biću sovjetskog društva, a sovjetska opet na fašističkom karakteru Jugoslavije i njenom prelasku u kapitalizam. Kao metafizičkim putem obe zemlje su postale preko noći socijalističke. Ideologija i realna politika opet su se kao i uvek u životu razile. Državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović obavestio je aprila 1955. britanskog, američkog i francuskog ambasadora u Beogradu o predstojećoj poseti sovjetske delegacije Beogradu. Popović je tom prilikom „izrazio zahvalnost za ukazanu pomoć i podršku ovih zemalja tokom prethodnih godina". Ministarstvo inostranih poslova nije tada ni „pravilo" politiku Jugoslavije, već samo formalno, s obzirom na paralelizam državnog i partijskog centra, a na drugoj strani glavne odluke je donosio maršal Tito, kod koga su se sticali svi konci spoljnopolitičkih veza izraženi u činjenici da je on bio i predsednik Republike, predsednik

Saveznog izvršnog veća, predsednik Partije i vrhovni komandant Jugoslovenske armije.

Po oceni vlada SSSR-a i FNRJ, trebalo je da se zajednički utvrde politički osnovi daljih međusobnih odnosa i saradnje. U tom cilju je u Beogradu od 26. maja do 3. juna 1955. godine boravila delegacija SSSR-a u sastavu: Nikita Hruščov, prvi sekretar CK KPSS i član Prezidijuma Vrhovnog sovjeta, Nikolaj Bulganjin, predsednik vlade, Anastas Mikojan, prvi potpredsednik vlade, D. T. Šepilov, predsednik Komisije za inostrane poslove Sovjeta nacionalnosti, i Andrej Gromiko, prvi zamenik ministra inostranih poslova. Hruščov je na zemunskom aerodromu rekao: „Mi smo temeljno proučili materijale na kojima su se zasnivale teške optužbe i uvrede koje su u ono vreme bile uperene protiv rukovodilaca Jugoslavije. Činjenice govore da su ove materijale isfabrikovali neprijatelji naroda, prezreni agenti imperijalizma koji su se na prevaru uvukli u redove naše Partije.“

Jugoslavija se 1948. nalazila u strateški više nego važnom području za SSSR, budući i politički najvažnija zemlja u grupi tzv. zemalja narodne demokratije. U našoj interpretaciji najvažniji uzrok Staljinovog napada 1948. bio je uslovljen samostalnošću jugoslovenske revolucije, porastom Titovog ugleda i jugoslovenskim shvatanjem o ravnopravnosti država u međunarodnim odnosima i autonomnom unutrašnjem razvitku. Nikita Hruščov je 1955. u Beogradu svodio uzroke sukoba na fabričariju optužbi iz resora Lavrentija Berije, ali je slično tumačenje neprihvatljivo. Na jugoslovensko shvatanje o samostalnosti jugoslovenske revolucije, kao jednom od glavnih uzroka, ima reakcija koje polaze od analogija kineske revolucije, sa čijim vođom Mao Cedungom Staljin nije ulazio u sukob, mada takvi kritičari zaboravljaju da kineska revolucija još nije bila pobedila, jer je Republika proglašena tek posle pobede kineske Crvene armije u trećem građanskom ratu (1946–1949) oktobra 1949. U tumačenju Anđeja Verblana glavni uzrok razmimoilaženja može se tražiti u razlikama koje su proisticale u vezi sa balkanskom federacijom, što je bilo i mišljenje Vladislava Gomulke. Da su te razlike postojale van sumnje je, iako se one nikako ne mogu uzeti kao glavni uzrok sukoba.

Na kraju posete predstavnici dveju vlada potpisali su, 2. juna, dokument poznat pod nazivom Beogradska deklaracija. Na jugoslovenskoj verziji dokumenta, koja je i usvojena, radili

su Edvard Kardelj, Moša Pijade i Veljko Vlahović u saradnji s Titom, a razradio ju je Politbiro CK KPJ. U Deklaraciji su istaknuti sledeći principi na kojima će se zasnivati odnosi između dve zemlje: poštovanje suverenosti, nezavisnosti, integriteta i ravnopravnosti u uzajamnim odnosima i odnosima s drugim državama; priznavanje i razvijanje miroljubive koegzistencije među narodima, bez obzira na razlike u ideologiji i društvenom uređenju; pridržavanje načela uzajamnog poštovanja i nemešanje u unutrašnje stvari, pošto su pitanja unutrašnjeg uređenja, društvenog sistema i razvitka socijalizma isključivo stvar svakog naroda; unapređivanje međusobne i međunarodne ekonomske saradnje i otklanjanje svih onih faktora u ekonomskim odnosima koji otežavaju razmenu dobara i koče razvitak proizvodnih snaga u svetu i u nacionalnim ekonomijama; pružanje pomoći preko odgovarajućih organa OUN, kao i drugim formama saglasnim s principima svetske organizacij kako nacionalnim ekonomijama, tako i privredno nerazvijeni područjima, u interesu naroda tih područja i razvitka svetske privrede; uklanjanje svih formi propagande i dezinformisanja, kao i nepribegavanje drugim postupcima koji seju nepoverenje i bilo kako otežavaju stvaranje atmosfere za međunarodnu saradnju i miroljubivu koegzistenciju među narodima; osuda svake agresije i svakog pokušaja uspostavljanja političke i ekonomske dominacije nad drugim zemljama; priznavanje da politika vojnih blokova pojačava međunarodnu zategnutost, podriiva poverenje među narodima i povećava opasnost od rata.

Iako bilateralan dokument, Beogradska deklaracija je imala šire značenje jer su dve socijalističke države definisale osnove za odnose između socijalističkih država uopšte. Od posebnog značaja bila je činjenica što je ona odbacila monolitizam kao osnovni princip jedinstva u međunarodnom komunističkom pokretu, zamenjujući ga načelom jedinstva u različitosti. Po Edvardu Kardelju, Deklaracija je bila *Magna carta* za jugoslovenske odnose sa socijalističkim i drugim državama. No njenim potpisivanjem Hruščov se nije odrekao namere da Jugoslaviju uključi u socijalistički lager.

Nov podstrek unapređivanju odnosa između SSSR-a i Jugoslavije dao je XX kongres KPSS februara 1956, koji je, sem toga, otvorio proces destaljinizacije u SSSR-u i drugim socijalističkim državama. U međunarodnom komunističkom pokretu KPSS je počela da se vraća Lenjinovim koncepcijama. S tribine

XX kongresa čulo se, posle dugo vremena, da pored sovjetskog mogu postojati i drugi putevi i oblici razvoja socijalizma. Počela je i rehabilitacija žrtava čistki. Posmrtno su rehabilitovani i mnogi jugoslovenski revolucionari koji su nestali u vreme progona uoči drugog svetskog rata i kasnije. Tajni referat Nikite Hruščova na XX kongresu označio je početak preispitivanja birokratskih pojava u razvoju socijalističkih država, pojava koje su se bile zacarile u periodu kulta ličnosti. Raspuštanjem Informacionog biroa komunističkih i radničkih partija aprila 1956. godine međunarodni radnički pokret je oslobođen njegove sablasne senke. Kao razlog za likvidaciju te organizacije pominjane su i njene „ozbiljne greške“, među njima i „greške“ na štetu Jugoslavije, pripisivane jedno vreme šefu NKVD Levrentiju Beriji. U saopštenju o raspuštanju Informbiroa stajalo je da je ovaj odigrao „pozitivnu ulogu u razvoju i jačanju bratskih veza i uzajamne razmjene iskustava između komunističkih i radničkih partija, u razjašnjavanju pitanja marksističko-lenjinističke teorije, vodeći računa o konkretnim uslovima pojedinih zemalja i o iskustvu međunarodnog komunističkog i radničkog pokreta“. No istovremeno su isticali novi uslovi za komunističke i radničke partije stvoreni izlaženjem socijalizma iz okvira jedne zemlje i njegovim pretvaranjem u svetski sistem, porastom i jačanjem tih partija, kao i zadatak da se prebrodi rascep u radničkom pokretu i učvrsti jedinstvo radničke klase.

Prilikom Titove posete SSSR-u od 1. do 23. juna 1956. godine potpisana je Deklaracija o odnosima između KPJ i KPSS (Moskovska izjava). Ona je posebno naglašavala različitost puteva u izgradnji socijalizma. Tačka 3 Deklaracije doslovno je glasila: „Obe strane, pridržavajući se gledišta da su putevi socijalističkog razvitka u raznim zemljama i uslovima različiti, da bogatstvo formi razvitka socijalizma doprinosi njegovom jačanju, i polazeći od činjenice da je i jednoj i drugoj strani tuđa svaka tendencija za nametanje svog mišljenja u određivanju puteva i formi socijalističkog razvitka, — složile su se u tome da gore pomenuta saradnja treba da se temelji na punoj dobrovoljnosti i ravnopravnosti, na prijateljskoj kritici i na drugarskom karakteru razmene mišljenja o spornim pitanjima između naših partija.“

Trajnost ovih principa kao da se potvrđuje i recima generalnog sekretara KPSS Mihaila Gorbačova mnogo godina

kasnije, koji je na susretu predstavnika komunističkih partija na akademiji posvećenoj 70-godišnjici oktobarske revolucije u Kremlju novembra 1987. godine rekao: „Mi nikako ne pretendujemo na monopol istine, mi i sami tražimo i pozivamo druge da traže zajedno sa nama put po kome bi čovečanstvo moglo da nađe prolaz u 21. vek kroz minska polja naših dana.“ Na četrdeseto godišnjicu od napada Staljina na KPJ Mihail Gorbačov je u Beogradu, marta 1988, označio u ime budućnosti jugoslovensko-sovjetskih odnosa i socijalizma njegovu pravu suštinu.